

פבלו נרודה

שיר מס' 20 - 1 מקור X 4 תרגום
מתוך "עשרים שירי אהבה ושיר יאוש אחד"

שירים: פבלו נרודה, יעקב בסר,

מרגלית מרגו-פראן (פרסום ראשון), רמי סערי,

עדנה גורני (פרסום ראשון), ישראל אלירז,

שמואל שתל

פרוזה: אנה שומלו, יונתן פיין (פרסום ראשון)

עמוס לויתן ורחל שקלובסקי

על "גילוי אליהו" לס' יזהר

אלישע פורת

על "כרך נעלם" של אבא קובנר

פנינה מיזליש

על משנתו של ר' בנימין

רות לבנית

על ולטר בנימין

הגליון הזה

"עשרים שירי אהבה ושיר יאוש אחד", של פבלו נרודה, שבמרכז הגליון הזה, איננו, מבחינתי, ספר-שירי-אהבה-נפלא בלבד. זה ספר (שקראתי בכמה תרגומים) שממנו ציטטתי בשנות נעורי שורות באוזני נערות שחיבבתי, זה ספר שלווה אותי במשך שנים, לצדם של שירי בלוק, יסגין, מאיאקובסקי, גאזים חיכמט, כל אלה כותבי שפות שונות, אליהם הצטרפו משוררי הארץ (וזה כבר סיפור אחר). לצדם של ספרי פרוזה מסוימים, שירה זו תרמה לעיצוב תפיסת עולמי, שבאה לידי-ביטוי בדרכי ההתנהגות, בעמדות חברתיות, פוליטיות, אידיאולוגיות ופילוסופיות. ספרים אלה עיצבו את אישיותי והם משפיעים עלי עד עצם היום הזה. כשאני שואל את עצמי, בעצם, במה? מה כוחם, מה חכמתם? קשה לי להשיב תשובה כוללת ומשכנעת. אני חושב שעיקר כוחה של השירה הזאת טמון באינטגרציה מוחלטת שבין האמירה המדויקת, המתנזרת משבולנות, הכפופה להלך נפשו של הדובר, לבין התמונה המתוארת. ואולי הכוח טמון גם בעצם החשיפה אל השירה הזאת בהיותי עדיין נער, הבדק את אמינות העולם באמצעות המלה, בדומה לכירורג החושף את קרביו של החולה באמצעות סכין המנתחים. יכולתי להוסיף לרשימת המשוררים כמה דמויות מאוחרות שלפרדסן הצצתי ונפצתי, ויצאתי מחוץ פי כמה וכמה.

יונתן פיין, מספר צעיר - שמפרסם כאן את סיפורו הראשון "מריו רץ רחוק" - מתחבר לקטע הקודם ולו בשל נגיעתו הלטינו-אמריקאית. אבל לא רק. כשנדרשתי למשוררים שהשפיעו השפעה ניכרת על עיצוב חוויית-חיי, פסחתי על אלכסנדר פן, הראשון ממשוררי-הארץ שנחשפתי אליו, והמשפיע ביותר מביניהם. היו לכך סיבות ונסיבות שונות, שלא זה המקום לפרטן, אולי זו הסיבה שמעל לשולחן-עבודתי במערכת 'עתון 77' תלוי תצלום גדול ומאוחר יחסית של אלכסנדר פן. וכאשר יונתן פיין ישב אל השולחן מולי, ותוך-כדי-כך הרים את עיניו אל תמונתו של פן, הוא השהה את מבטו וצל-חיוך עבר את שפתותיו, לא את עיניו. ואז הבחנתי בדמיון מסוים בין השניים.

אני מניח שאני רשאי לציין, אגב אורחא, שיונתן פיין הוא נכדו של אלכסנדר פן.

שתי משוררות "חדשות" מפרסמות כאן בפעם הראשונה משיריהן. אני מודע זה זמן רב לכישרון הוודאי, הבולט, שבכתבתן. הפרסום השתהה, נדרש זמן למחשבה, גם שלי וגם שלהן. לפרסום הראשון משמעות שמעבר לספרותית, יש כאן חתימה על שטר מסוים, שהחותם עליו מפקידו הן בכיסו שלו והן בכספת של הקורא. ובבוא הזמן עליו לפרוע אותו. באשר לקורא, הוא רגיל לאכזבות אבל אכזבת-היוצר מעצמו עלולה להיות קשה ואף קטלנית.

מכל מקום, שלוחה מכאן לשתי המשוררות "החדשות" ברכת-דרך חמה. ללא קשר ישיר לאירועים הקשים בבלקן אנו מביאים כאן את סיפורה של אנה שומלו, סופרת ומתרגמת, "אשת-ספרות" שעלתה ארצה מיוגוסלביה, לפני שנים אחדות.

מבין המסות והמאמרים שבחברת הזאת, עלי לומר מלים אחדות על-אודות מאמרו של אלישע פורת - "הכרך הנשרף". יש להניח שידוע כי אבא קובנר פרסם רומן בשני כרכים, "פנים אל פנים", שעוסק במלחמת השחרור. רבים קראו ספרים אלה ואף אהבו אותם. אך מעטים זוכרים שקובנר התעתד לכתוב טרילוגיה, כלומר, שלושה כרכים. ישנה סברה שקובנר אמנם כתב את הספר. אלישע פורת בודק סוגיה זאת, בסגנונו המוכר כבר לקורא מסיפוריו ומשיריו הלא מעטים שפורסמו בעיתוננו. מאמר אחר עורר בי אמפתיה חמה לדמות המתוארת בו וגם, ואולי בעיקר, לסגנון התיאור ולחום הנובע מן הכתיבה הזאת, כוונתי לרשימה המרתקת, לדעתי, על ולטר בנימין, שכתבה רות לבנית, המשתתפת הקבועה הוותיקה שלנו. מומלץ. לא פחות חשוב הוא מאמרו של עמוס לויתן, במסגרת מדורו הקבוע, על "גילוי אליהו" לס' יוהר. ספר מצוין זה מצא לו קורא רגיש ומבקר חכם ומעמיק בדמותו של עמוס לויתן. אני ער לעובדה שפסחתי על דברים ראויים וטובים שבגליון הזה, אך קצרה היריעה. מבחינה זו הגליון אולי יישאר לא מכוסה, אך הקורא לא יפסח על הדברים ויכסה אותם בתשומת לבו.

ברק עדיין מבריק?

"להתעורר עם ברק בעיניים", כך כתב עמוס לויתן במדורו הקודם, שהופיע על סף-הבחירות. גם הח"מ התעורר "עם ברק בעיניים", בעיקר לאחר מדגם הטלוויזיה מליל הבחירות. חשבתי, שאחרי עידן נתניהו אין שבר שיכול היות גרוע יותר, ואמנם עדיין אני סבור כך. אבל במהלך גיהול המו"מ הקואליציוני עלו בי כמה

מחשבות כפירה. האם המטרה היא להיות ראה"מ של "כו-לם", או, אולי, נכון יותר להקים ממשלה ממשלה יציבה המורכבת ממפלגות המקבלות את קווי היסוד של ממשלת "ישראל-אחת-מרץ", שתהיה מסוגלת לבצע את המטרות שלשמן נבחרה: א. החייאה של תהליך-השלום, גם עם סוריה. ב. סדר-עדיפויות כלכלי-חברתי שונה. כדאי שגם ש"ס תהיה מעורבת בממשלה הזאת, בשל מעורבותה הייחודית בקרב שכבות מקופחות באמת. רצוי, אבל לא בכל תנאי. לא בכל מחיר. נראים סימנים, נדמה לי, ברורים למדי, שדרעי איננו יוצא דופן, אלא עומד בראש רשת הפועלת, אם לא בניגוד לחוק, או בוודאי לצדי ובשולי החוק. זאת, בכל התחומים שהמפלגה מעורבת בהם.

סיפור אישי:

בתעודת הזהות שלי, שהונפקה ב-1992, (הקודמת נגנבה מביתי ביחד עם התיק בו היתה נתונה) כתובה במפורש כתובת מגורי, ברחוב מאוד מרכזי בתל-אביב. ואכן, בבחירות של '92 הצבעתי בקלפי שליך ביתי, כנהוג. וראה זה פלא, בבחירות האחרונות, החזירוני משום-מה לעיר נעורי, שם התגוררתי לפני שנים, וקבעו שעלי להצביע דווקא שם. כל הנסיונות לבירור נתקלו בחומה בצורה של תשובות מתחמקות ולא הגיוניות.

כיום לאורח ממושע, נסעתי לבת-ים להצביע. בזמן שהפקיד חיפש את שמי ברשימת הבוחרים, ואני עקבתי בעיני אחריו, גיליתי, לתמוהני, בסמוך לשמי את שמה של אמי, שהלכה לעולמה לפני כ-15 שנה. לשאלתי מה פשר תחיית המתים הוו ענה הפקיד שהם משתמשים בפנקס הבוחרים הישן. "כך הוחלט במשרד-הפנים", הוסיף נחרצות. אהה!

לא אפרט, רק אוכיר, שעם פטירת אדם, משרד-הפנים מוציא תעודת-פטירה ונוטל את תעודת הזהות של הנפטר אותה יש לתייק או להשמיד, איני בקי בהוראת החוק. מכל מקום, לאן או למי הלכה תעודת-הזהות של אמי? סיפור אישי קצר. הבעיה היא שאין זה הסיפור היחיד מסוגו. גם אם ש"ס היא טלית שכולה תכלת, ואין רבב בהתנהגותה, אי-אפשר לעכב את הרכבת הממשלה רק משום שש"ס אינה יכולה להיפרד ממשרד-הפנים.

ברק הפגין כושר מנהיגות, נחרצות ואמינות, על-כן ניצח ניצחון גורף בבחירות. ובעיקר משום שהעומד מולו גילם את ההיפך הגמור. הקרדיט שברק קיבל הוא על-תנאי. אל לו לשכוח זאת.

ידידינו הנצחיים מן הספרים

במוצאי שבת, 19.6.99, הערב הנועל את "שבוע הספר העברי", טיילתי בין הדוכנים, "עברתי" על כמה ספרים חדשים, מתוך הרגל הרמתי ספר, הצצתי בכותרת, בשם המחבר, ומיד הפכתי אותו והעפתי מבט על הכריכה האחורית, קראתי שורות בודדות על מחברו של הספר ושורות אחדות על תוכנו והחזרתי אותו למקום בו הוא נח לפני בואי.

עמדתי דקה או שתיים מן הצד וצפיתי באנשים אחרים הניגשים לדוכן ובדרך כמעט מוכנית נוטלים ספר ומבצעים כמעט אותן פעולות שאני ביצעתי דקה קודם לכן: מדפפים, הופכים, קוראים כמה שורות ולרוב מניחים שוב את הספר על הדוכן. רבים עוברים מיד לספר אחר, מעטים קונים.

שאלתי את עצמי, מה בעצם מביא את האנשים האלה, לכאן? יום-יום, עשרה ימים ברציפות, הם באים לכיכר. רבים עוברים מדוכן לדוכן וכו'. וכמה כבר נכתב על סופו של הספר המודפס בעידן הטלוויזיה והאינטרנט...

אני יודע, המו"לים, כדרכם, יקטרו. ילינו על מכירות חלשות. על המצב הקשה. יש דברים בגו, ואף על פי כן, מדי שנה, מאות אלפי ספרים מודפסים ומוצאים רבבות קוראים פוטנציאליים, הם באים, וקונים, ויבואו גם בשנה הבאה וגם בעוד שנתיים. ואחר-כך יבואו ילדיהם והנכדים שלהם. והספרים יחכו, והמו"לים יהיו בשלהם, והסופרים יתהלכו ליד הדוכנים כחתנים מרומים, מבוששים מעט, מאוכזבים מעט, נעלבים מעט... הכול יהיה כאן כתמיד, גם בעוד עשרות שנים.

בראותי את הנחישות הזאת, את הדבקות הזאת, לבוא מדי שנה ולמשש כמעט בתאוה את הכריכה והדפים המודפסים, עולה בדעתי שהכול משתנה. הטכנולוגיה של הפקת הספר, סגנון הכתיבה, סגנון ההפצה. לא משתנה ההתייחסות האינטימית ביותר של אדם וספר.

שלמה

בשער: פבלו נרודה (עמ' 15)

לכבוד עתון 77 ת"ד 16452 ת"א 61163
אבקש מוני לשנת 1998/1999

שם ושם משפחה _____

כתובת _____ טל' _____

מצורפת המחאה על-סך 180 ש"ח עבור 11 גליונות
כולל משלוח

בנק _____ סניף _____ מס' המחאה _____

שירה

5	יעקב בסר: שירים
13	מרגלית מרגו פראן: שירים (פרסום ראשון)
13	רמי סערי: שירים
17-15	פבלו נרודה: "שיר מס' 20" בארבעה תרגומים, מספרדית: טל ניצן-קרן, פרץ רוניצקי, שמואל רגולנט ושמואל בנג'ו, גילה פז
19-18	מתוך "עשרים שירי אהבה ושיר יאוש אחד", שירים מס' 6, 7, 8, מספרדית: טל ניצן-קרן
21	"שיר היאוש", מספרדית: שמואל רגולנט ושמואל בנג'ו
43	פבלו נרודה: "משוררי התכלת", מספרדית: טל ניצן-קרן
21	עדנה גורני: שירים (פרסום ראשון)
27	ישראל אלירז: שירים
31	שמואל שתל: שירים

סיפורת

36	אנה שומלו: הזמן, נוסח עבריי: נגה יתומי-רביב
38	יונתן פייז: מריו רץ רחוק (פרסום ראשון)

מסות ומאמרים

22	אלישע פורת: הכרך הנשרף
28	פנינה מיזליש: ר' בנימין והשאלה הערבית

ביקורת ספרים

6	רות לבנית על "בנימין" לג'יי פארני
7	ניצה גורביץ' על "הגענו לאלהים" לאדמיאל קוסמן
8	רותי גור על "סיפורים אחרונים" לריימונד קארבר
9	שמואל שתל על "בוחן את ארג המכנס" לאיתי רון
10	דן יהב על "פלסטינים - עם בהיווצרותו" לברוך קימרינג
10	ויאל שמואל מגדל
11-10	יעל ישראל על "ביקור התליין" לילי פרי ועל "סוזנה הבוכיה"
12	לארונה קמחי
14	רחל שקלובסקי על "גילוי אליהו" לס' יזהר
14	יורם סלבסט על "לא היו ימים יפים מאלה" - סיפורים עבריים על אהבה

מדורים קבועים

3	לפי שעה - יעקב בסר
4	המלצות 'עתון 77'
14	חצי פינה - רוני סומק
32	מצד זה - עמוס לויתן - על "גילוי אליהו" לס' יזהר
43	קנצרות

שנה כג' • גליון 232 • תמוז תשנ"ט • יוני 1999 • 20 ש"ח

Iton 77

Literary Monthly

Editor: Jacob Besser
Managing Editorial Board: Shimon Ballas, Yosi Hadar, Amos Levitan, Shalom Ratzabi, Sasson Somekh, Rony Someck, Arie Sivan, Zvi Atzmon, Oded Peled, Dorit Peleg
Vice Editor: Amit Israeli-Gilad
Management and Graphic Design: Michael Besser

דואר אלקטרוני ITON77@ACTCOM.CO.IL

ירחון לספרות ולתרבות

המירל: אגודת סופרים ואמנים לקידום הספרות והתרבות בישראל - עמותה
בתמיכת משרד החינוך והתרבות, מינהל התרבות והאמנות.
עיריית ת"א-יפו - האגף לאמנויות.
המערכת והמנהלה: סלפקס: 5619879, ת"ד 16452 ת"א

ביצוע: דפוס מופת-רוחמין בע"מ
לוחות: אורניב

העורך: יעקב בסר
חברי המערכת: שמעון בלס, יוסי הדן, עמוס לויתן, ששון סומך, רוני סומך, אריה סיון, צבי עצמון, דורית פלג, עודד פלד, שלום רצבי
עורכת משנה: עמית ישראל-גלעד
הבאה לפרסום: מיכאל בסר
יחסי ציבור: ניצה גורביץ'
ניקוד: שמואל רגולנט
מועצת המערכת: יצחק אורבך-אורפז, גילה בלס, משה דור, נתן זך, א.ב. יהושע, עוזר רבין, ש. גיורא שוהם, אנטון שמאס.

המערכת אינה עונה בכתב על פניות כותבים ואינה מחזירה כתבי יד אלא אם צורפה אליהם מעטפה מבוילת. חומר יש לשלוח רק בדואר רגיל כשהוא מודפס ברווח כפול על צד אחד של הנייר. רצוי לצרף דיסקט בתאום עם המערכת. פגישות עם העורך רצוי לתאם מראש. טל' 5619879

מאמרי מחקר מועברים ללקטורט מקצועי

ל.נ. טולסטוי: איוואן איליץ' ואחרים, מרוסית: פטר קריקסונוב. הספריה החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד-ספרי סימן קריאה. המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות, המפעל לתרגום ספרי מופת 1999, 320 עמ'

ארבע נובלות מתוך יצירתו המאוחרת של ל.נ. טולסטוי. שלוש מתוכן כבר ראו אור בעברית, ביניהן יצירות המופת: "מותו של איוון איליץ'" ו"סונטת קרויצר". הנובלה 'חולסטמר', מופיעה לראשונה בתרגום עברי. מרתק.

ז'אן דוטור: ראש של כלב, הוצאת בבל, מצרפתית: מור קדישזון 1999, 104 עמ' "גברת דה-שאיו התעלפה כשהודיעו לה, בעדינות, שזה עתה הביאה לעולם ילד עם ראש של כלב" (עמ' 5). רומן על ילד שנולד עם ראש של כלב. העלילה מתפתחת לכיוונים יוצאי-דופן, קומיים וטרגיים. בלתי-שגרתית.

צ'סלב מילוש: על גדת הנהר, מפולנית: דוד וינפלד, הוצאת הקיבוץ המאוחד המועצה הציבורית לתרבות ולאמנות 1999, 94 עמ'

מבחר שלישי הרואה אור בעברית, בתרגומו של דוד וינפלד, ובו שירים מהשנים 1953-1998. מילוש, בכיר משוררי פולין, התחיל את כתיבתו בעיצומה של מלחמת העולם השנייה במהלכה היה פעיל במחתרת הפולנית. לאחר שחרור פולין בשנת 1946, אולץ מילוש לצאת לגלות מסיבות פוליטיות. שירתו בדרך-כלל חופשית מחרוז, וקרובה ברוחה לשירה המערבית. משיריו עולים מדי פעם געגועים למולדת, ויש לו (בדומה לובגנייב הרברט) אחיזה בבסיס הקלאסיקה היוונית.

"אלן, אישי הטוב, המשורר הגדול של המאה הרצחנית, אתה/ שמתוך עמידה עיקשת בסירוף הגעת אל החוכמה...// לפניך אתוודה, חיי לא היו כמות שרציתי...// וכעת משחלפו, הם מוטלים כמו צמיג מיותר בצד הדרך." (ואל אלן גינצבורג, עמ' 70)

הנרי פילדינג: הרפתקאות ג'וזף אנדרז, תרגמה מאנגלית והוסיפה הערות: אסתר כספי, אחרית דבר: א"א מנדילוב, דביר, מוציאים לאור/מוסד ביאליק 1999, 342 עמ', הרומן הסאטירי-הפיקרסקי הנודע מן המאה ה-18, רואה אור בתרגום מחודש. ג'וזף, רמז ליוסף המקראי ולמקרה אשת פוטיפר) גיבור הרומן, נוטש את משרתו כשרת אישי של בעלת אחווה פתיינית, ויוצא למסע נדודים עם כומר כפרי משכיל, תמים ומבדח.

איטאלו קאלווינו: תחת שמש-היגואר, מאיטלקית: אריאל רטואו, ספריית פועלים 1999, 76 עמ'

שלושת הסיפורים בספר: "השם, האף", "תחת שמש היגואר", ו"מלך מטה אוון", מוקדשים לשלושה מתוך חמשת החושים: חוש הריח, חוש הטעם, וחוש השמע. המספר מגלה לנו כי הסופר התכוון מלכתחילה לכתוב ספר על חמשת החושים, אך מכיוון שכתובתו נקטעה נותרו חסרים הסיפורים על חוש הראיה ועל חוש המישוש.

דונטיין-אלפונס פרנסואה (המרקיז) דה סאד: גוסטין או ייסוריה של המידה הטובה, מצרפתית: מיכה פרנקל, אחרית דבר: יואל רינון, עריכה: מירי פז, הוצאת בבל 1999, 269 עמ'

ז'וסטין היא בתולה חסודה הנקלעת לעולמו של דה סאד המושגת עקרונות ומעשית על רוע צורף.

ז'וסטין או ייסוריה של המידה הטובה

מעשה בשתי אחיות שנותרו יתומות הנזרקות מהמנזר בו הן מתחנכות, ובוחרות בשתי דרכים מנוגדות: האחת לחיי זימה ופשע המובילים אותה לגדולה, והשנייה לחיים מוסריים המובילים אותה לאבדון. על גורלן של השתיים, ושאר ההתפתחויות הדרמטיות ברומן הפורנוגרפי-פילוסופי של המרקיו דה סאד.

אדם וגייבסקי: מיסטיקה למתחילים, מפולנית: דוד וינפלד, הוצאת קשב לשירה 1999, 79 עמ'

קובץ משיריו של משורר "הגל החדש" הפולני: "ברוח יצירתם של צ'סלב מילוש וזביגנייב הרברט... חותר וגייבסקי לאיוון בין התגובה על הזמן ההיסטורי... ובין ההתבוננות בזמן הקיומי הגדול" (מן המבוא).

"עכברושי ספרות - אומר ר' - זה מה שאנחנו. נפגשים בתור לקופות של בתי-קולנוע זולים; בין הערביים, בטבעו שמשות כבדות באגמים ירוקים, רקמת זהב וכסף, אנחנו יוצאים מן הספריות עשירים מקריאה בקפקא."

רומן באימבאבי - מסכם את נסיונו, הנה, מס' 26 בעריכת נתן נץ, דצמבר 1988

שירה אוונגרדית של אמן רב-תחומי, יליד ברה"מ 1956. "הטלפון צלצל, ושומר, בקול של נערה, אמר - הלו. -בודריארה, זו את? - ניחשתי, והוא צחק.

ביבי-ברק? ניסיתי שוב. ביבי-ברק, גירוימו! - התעצבנת. -מחר באותה השעה - הוא קבע וניתק."

בן-ציון תומר: מלאך עיניים, הוצאת קשב לשירה ולמסה 1998, 154 עמ'

מבחר שירים מקיף משיריו הראשונים של המשורר, מספרי שיריו, משירים שנכתבו מ-1968 ואילך, ומתרגומיו מהשירה הרוסית.

"פעם היינו בהולים אחר איים של שמש וזהב. עכשיו אנו רובצים תחתנו אסופי זנב. כשאנו מפליגים, איננו יוצאים אל הים הפתוח. בקרבת החוף נותר אחר שללנו הבטוח. אט אט למדנו להשלים עם לחמנו השון והאפור/ וכל שירינו - רוח כפור" (ויודו" - שירים ראשונים, עמ' 11).

נתן שחם: מכתב בדרך, ספריית פועלים 1999, 133 עמ'

שישה סיפורים שהם מעין מסע בין הזמנים בביוגרפיה הספרותית של

המחבר. "זמן רב עבר מאז נפגשנו בפעם האחרונה. הכול השתנו, מי יותר מי פחות. הזמן אינו חס אף על מי שחס עליו. מאז חולנו, לפני עשר שנים, לקיים את הכנס השנתי של בוגרי קורס מפקדי כיתות אחד בתש"ח, אנחנו נפגשים רק בשמחות, בלוויית, או בביקורי תנחומים. בעיקר באחרונים. ובכל פעם מתגנב הרהור: מי ייעדר בפעם הבאה?" (מתוך "בוסר").

חיים סבתו: תיאום כוונות, הוצאת ידיעות אחרונות-ספרי-חמד 1999, 167 עמ'

ספרו השני של סבתו, ממיסדי ישיבת מעלה אדומים, בה הוא ריש מתיבתא.

על מלחמת יום הכיפורים, עשרים וחמש שנים אחרי. סבתו מספר על יחסי רעות בין חילונים לדתיים, מפקדים ופקודים, על הבלבול והמבוכה בחטיבת שריון 679.

עכשיו 66, דוד אבידן, עורכים: גבריאל מוקד וברוך חפץ תשנ"ט 186, עמ'

"כל עוד במוח בפנים/ עובדים התאים הקטנים, / וכל עוד הגוף מתמודד/ עם מה שיש/ וכבר מת/ וכל עוד הנפש פתוחה/ לרוח-חירות לרווחה - / כל עוד תשלוש התבונה/ בכל ענייני המדינה, / וכל עוד דברים כמו שלום/ יהיו מציאות, לא חלום, / וכל עוד נלמד להביט/ קדימה אל תוך העתיד - [...] (עמ' 9). אלו שניים מתוך שישה בתים של הימנון שדוד אבידן כתב וקיווה שייחפך להימנון הרשמי של שנת הויבול. השיר רואה אור לראשונה בחוברת 'עכשיו' 66, המוקדשת כולה לדוד אבידן (1934-1995).

שרה חפרי-אפלל: שושנה, הוצאת זמורה ביתן 1999, 180 עמ'

סיפור אהבה בין ערבי ליהודיה בשנות העשרים בישראל; הנאהבים עוזבים את חיפה ויוצאים למסע ברומן משולבות דמויות לא-מעטות תוך תיאור מערכות יחסים מורכבות, ביניהן 'משולש'-אהבתם של שני גברים לאשה אחת.

יוסף שרון: היורשים, הוצאת קשב 1999, 59 עמ'

פואמה - 'קולות משפחה', במהלך מכירת 'נכס של הורים': "בין השלטון הביזנטי לפלישה המוסלמית, סרויס מחכה על כיסא, ואולי נמסור משהו, במתנה, לאיש הפלדלת שעוד יודמן לפה. /ספרים על השואה והתקומה והאתגרים שלפנינו/ עוברים ממקום למקום גם הם... (עמ' 25).

יעקב בסר

מתוך: הדג השחור של הנפש

לטלי

4.

המים שוטפים את הפית
והוא נמהל, ובשלב
מסים גם
נעלם.
מפית נותר הזכרון
טורד את המנוחה
גם זו הנכונה, אבל
האפר נשאר, הוא
מחלחל אל הקרקעית
וגם מרפד
אותה

5.

הדג השחור של הנפש
מכה בסנפיריו
מעלה את האפר
מקרקעית הנפש
אל דרכי הנשמה
חוסם את
הנשימה ו
גורם למחנק עד
שהשעול העמק
מוציא את האפר
המערב בלחה מרה
שחורה ונפלטת
ביריקה ירקה ארפה
וקרה

וזה אי האין הגדול שיותר

6.

על קיר גבס לבן של
חדר השנה נתן לזהות
טביעות האצבעות שלי
זו יד ימין, כאלו היתה לי
משענת לקראת הבקר
עם עלות השחר, עם

7.

שובו של הדג השחור של הנפש
הוא פוקח עינים, פוער את
פיו הרעב ויונק
מעמק המחבוא את
עצמו

ראשי סחרחר
ולא בשל האור הקר שפקח
את עיני הבקר שלו
אלא
בשל השיוט המרעב
של הדג השחור, הנדון
ברשת הצלעות שלי

אני קם על רגלים לא יציבות
(הוודקה של אמש) ואולי
משום שאין אני מודה בפניך
שואב את החשך, פולט את האור
הדג השחור, שיש לו פנים
וידים, רגלים, שער ועינים

זו אשה
מבהיקה ממחשך הגוף
והצלע נאטם

עכשיו הוא קם
בשקט, בולע חשך, פולט אור
קשקשי השחורים נערמים, ערמה
ערמה בקבה בדרך לפרש
קשקשי מבהיקים בלבנם
עליהם קוים גליליים, אדוה
אדמה, אפיקים דקיקים של דם
כמו בלבן עגל ומתוח
של עין חדה, דרוכת געגוע
רך ומתוק

זה המראה, זו המראה
את לבושה בגד לילה
את עירמה
כמו העשב שבא מן האור אל הלילה
בלחות וברית ברות קלילה
ואני בתוכה לשנה טובה

איה אקרא לחשך
הרוחס עינים קרועות
בחשך, פיות שנפערו
וננעלו בקרבי
קראתי לו פעם
לפני זמן לא רב
הרעב הזה, הרעב
של הדג השחור של הנפש
עינים הרואות חשך
בחשך

אעצום את עיני, חשבת
את האישון הנעוץ בתוכן
אגלגל אותו פנימה
ולבן העין יפנה כלפי חוץ
שיביט רק פנימה, ישר
בעיניו הגדולות של הדג הרעב

שיושט לו חלום מלטף עד לרגוע
הוא ירגיע, יעקב, הוא ירגיע
הנה זה קורה, הנה זה מגיע
אליו, נוגע בזימיו הדקים
שיבתו של הדג השחור אל
תוף הגוף הנעור בנפש
המשיטת בתוף הגוף

הדג השחור עתים השחור משחור
משיט בי, מנענע בי את גופו, הלוך
ושוב. ולי, אין משענת וזלת הקיר
הלכן של גופי -
ובו משיט הדג השחור של הנפש

למרגוע שלם, למרגוע
ושם משיט
ברגע טלול ושלו
פעור פה ועדיו רעב

הדג המלבין של הנפש

שלושת השירים הפותחים של
המחזור הנ"ל ראו אור ב'עתון 77',
גל' 207 מאי 1997

האירופאי האחרון

ג'יי פאריני: בנימין, מאנגלית:
עדה פלדור, הוצאת ידיעות
אחרונות, ספרי חמד 1998

על ולטר בנימין ידענו מעט מאוד בחייו וקצת יותר אחרי מותו. והנה לא מכבר יצא לאור הספר שכתב ג'יי פאריני, ספר השובה את הלב ושמו "בנימין". על הכריכה אנו רואים את צילום עבודה של דני קרוון - שתי חומות ההולכות וקרבות זו לזו ורק פתח צר עוד נשאר ביניהן, ומבעדו נשקף הים הגועש. מעבר להן מתנשא צוק הר, גדול וריק מיישוב, ולרגליו מתנפצים גלים קטנים. בלי-משים עולה בזיכרון קטע משיר של טשרניחובסקי: "באפס אהבה צוק ילוקו/ גם יחבוקו אדן הר/ ובהיפרדם תוגת לבב/ וכליון-נפש למו זה".

מי היה אפוא ולטר בנימין? ספרו של ג'יי פאריני הוא מעשה טלאים שחברו יחדיו, ואני חושבת שאין דרך טובה מזו לכתוב ביוגרפיה. האיש שפותח את הספר, וגם מסיים אותו, הוא גרשום שלום, מי שהיה תלמידו של ולטר בנימין ולימים נעשה ידידו ורעו. הם שניהם גדלו על ברכיה של אירופה הישנה, ליתר דיוק, העלית המבוססת שלה, שנראתה אז שלוה ושאננה כרהיטי הבתים - רהיטים מוצקים, כבדים, מצועצעים קצת, הם, הצעירים, סדלו מן ההווה של דור האבות, הק בילו את ימיהם בבתי-קפה אפופי-עשן, בוויכוחים על פילוסופיה ועל אמנות.

ההיסטוריה מחקה גם את אלה וגם את אלה. מלחמת העולם הראשונה ערערה את אירופה הישנה; מלחמת העולם השנייה הרסה אותה, והיא לא שבה לגדולתה. היה מי שאמר על ולטר בנימין שהיה "האירופאי האחרון", שגילם באישיותו ובהגותו את רוח-הדעת ההומניסטי ואת הסובלנות שלה. "אני מפפק ביכולתו של העולם להעמיד מתוכו עוד אדם בשיעור קומתו של בנימין", אומר גרשום שלום.

אירופה פלטה את בנימין, וג'יי פאריני מתאר את נתיב הבריחה שלו, עד הרי הפירינאים בגבול ספרד. שם, על המפתן, שם בנימין קץ לחייו. במובן מסוים אפשר לומר שהספר אינו סיפור-חייו של ולטר בנימין, אלא התיאור של מצעד-המוות שלו.

תחנה ראשונה בדרך בריחתו היתה צרפת. ליתר דיוק, הוא קנה לו שביתה על כיסא בספריה הלאומית של פאריס ובילה שם כעשר שנים מחייו. או שהיה יושב בבית-קפה, והמלצר היה שוכח על השולחן סלסלה

עם להמנייתו. בנימין היה מכלה את כולו, למעט אחת. משהו מגיגוניה ומנימוסיה של אירופה הישנה דבק בו גם כשבגדיו הלכו ונתרפטו.

עדיין יש בתיאור של פאריני נימה טרגית-קומית. יושב לו איש בספריה על כיסאו הקבוע ומסרב לשמוע את רעם הטנקים הגרמניים המתקרבים לעיר. מי שעקר אותו משם לא היו, הפעם, הגרמנים; זו היתה המשטרה הצרפתית, שהחליטה לשים במעצר את כל האזרחים הגרמנים. מעתה אבדה לו, לבנימין, האחרון בבית כלשהו באירופה, והוא נהפך לפליט. הוא יצא לאותו מחנה-עצורים עם מוודה אחת ועם ילקוט שהכיל כתב-יד בן 1,000 עמודים. ילקוט זה לא הסכים להפקיד בידו של איש.

ספרו של פאריני בנוי, כאמור, קטעים קטעים. אנשים שונים מספרים על בנימין, לרבות המחבר עצמו. הידידות תפסה מקום חשוב בחייו של בנימין, והוא זוכר שיחות רעים שנמשכו עד עלות השחר. גרשום שלום, שנקרא בראשית דרכו בשם גרהארד שולם, תיעד לימים ידידות זו בכתב. אך היו גם דמויות אחרות, בקצה אחר של הקשת, כמו ברטולד ברכט. לבנימין לא הפריע הריחוק שבין העולמות. והיו נשים בחייו של ולטר בנימין, וחוקה על הקורא שלא יפסח על סיפורי האהבה העזים. אבל אנו נביא כאן מקצת מן הסיפור של אשה אחרת, שלא היתה מאהובותיו. שמה ליוה פטקו, והיא שייכת למחנה קטן ונשכח של אנטי-פאשיסטים נאמנים, שפעלו באירופה הכבושה.

ג'יי פאריני, ששוחח עם אנשים רבים, וגם שהה אצלנו בארץ לצורך זה, הצליח למצוא את ליוה פטקו ולראיין אותה. אלמלא היא, הוא מעיר ב"סוף דבר" שלו, הוא מסופק אם הספר כולו היה נכתב.

והיא מספרת:

נשמעה דפיקה רפה בדלת. רפה מדי. היא קמה לפתות. מולה עמד גבר נמוך-קומה, מכרים, בגיל העמידה, בחליפת צמר קמוטה ומשקפיים עבים. נדרש לה זמן עד שזיהתה את ולטר בנימין. הוא נראה כאילו הוזקן בעשר שנים בשנה האחרונה. הוא סיפר שפגש את בעלה - הר פטקו - במחנה לגרמנים כלואים. "תסלחי לי על החוצפה שלי", אמר, "אבל הוא אמר שתואילי בטובך להעביר אותי את הגבול לספרד".

שיחה זו התנהלה באחד הכפרים בדרום צרפת. לבנימין הצטרפו עוד שני פליטים, אם ובנה ליוה, נתיב הבריחה היה משעול הררי מסוכן בהרי הפירינאים. ליוה פטקו לא הכירה את הנתיב, והיה בידה רק תרשים ששורטט בחפזון על דף נייר. למן הצעדים הראשונים חששה ליוה פטקו ש"סבא בנימין" לא יוכל

ולטר בנימין

גיבורו של יעקב שבתאי מתוך "זכרון דברים", גולדמן, עם ידידו "האירופאי האחרון", ולטר בנימין המופיע כאן בדמותו של "המשוטט" - מונח ששאל מן המשורר הצרפתי בודלר - וכך הוא מצוטט:

"העיר מתפרקת לגביו לקטביה הדיאלקטיים. היא נפתחת לפניו כנוף, היא סוגרת עליו כחדר". המשוטט מתהלך ברחובות ולבו הומה. מבחינתו השלטים של בתי-העסק הם חפצי נוי טובים ומוצלחים יותר מתמונות שמן בטרקלין הבורגני, דוכני העיתונים הם הספריות שלו, תיבות המכתבים הם פסלי הברונזה שלו, ספסלים הם חדרי השינה שלו. ובמקום שבו תלו פועלי הכביש את מעילם על הגדר שם הפרוודור שלו, והשער המוביל מן החצרות החוצה הוא המבוא לחדרי העיר...

מי שימשיך לקרוא בספרה של תמר ברגר ישוב וייתקל בבנימין, שהעסיקו אותו בעיות של בית, של מגורים ועקירה, של הרס שכונה ובניין עיר, ובפרט העיר שאימץ לו, פאריס, על רחובותיה המקוריים, הרוחשים חיים.

חברים שטיילו באירופה סיפרו לי שחרגו מדרכם ועשו מאמץ גדול להגיע למבנה שהקים לזכרו, קרוב למקום מותו, הפסל דני קרוון - זה הפסל המצולם על כריכת הספר. הם סיפרו שיוצרים במדרגות הלון ורדת, והמסלול נעשה צר יותר ויותר, ובסופו פוגש אותך קיר-זכוכית מבעדו נשקף הים הגועש.

ספר ביוגרפי, זכרונות של ידידים, ציטוט, מצבה - מעשה-אמן - לא נשכחת מלב, ולטר בנימין. ■

רות לבנית

חזיונות מהסוג השלישי

אדמיאל קוסמן, הגענו לאלוהים, הוצאת הקיבוץ המאוחד / קרן יהושע רבינוביץ לאמנויות, תל-אביב, 1998, 96 עמ'

אמירה שיש בה לא-מעט מרידה במוסכמות ושחיתת פרות קדושות שעדיין נותרו (אם אתה דתי או מסורתי) הם ממאפייני ספר שיריו החמישי של אדמיאל קוסמן. האלמנט האנרכיסטי בשירתו של אדמיאל קוסמן מעניין ברבדים המורכבים בהם הוא קיים.

בשיר "הגענו לאלוהים" הפותח את הקובץ, וגם בכמה מהשירים שאחריו, משתמש הדובר בלשון 'רבים', כשנתיים להבין שאותו 'אני' קולקטיבי מתייחס לעם היהודי בראשיתו, המתנהל אל ארץ יעודה, שאולי היא בכלל האלוהים עצמו, לפי הנאמר בשיר: "[...] היינו בחצי הדרך, והגענו/ אל הארץ היעודה/ כלומר, הגענו לאלוהים". ואם אלוהים הוא הארץ היעודה, אולי העם אינו יודע בדיוק לאן הוא הולך, כיוון שהוא בו-זמנית מצוי גם ב'חצי הדרך'. כיוון שסביר שאין בכך כשל לוגי, הכוונה אולי למטרות וליעדים שהתערבבו ביניהם, או לשתי דרכים שונות שהתגלו כאותה דרך, ואז נוספה עוד דרך שלא ברור למה היא מובילה.

בכל מקרה, ההתגלות האלוהית הנוראה או הנשגבת, כמו שמצטיירת בכתובים, קיבלה בשיר זה ממד ארצי לגמרי: היא מתרחשת באקראי, ללא שום התכוונות פנימית, באופן יומיומי ונטול התרגשות. ולא רק זה, אלא אין כמעט דבר המייחד את אלוהים מהאדם, או סימן המצביע על חוסר סימטריה בינו לבין בני-האדם בשר ודם, הנעים על חמוריהם ומטענם במדבר הלוהט. הפרט היחיד שבו נרמז על שוני בכל זאת, הוא גובהו לעין שיעור של אלוהים. כמו כן, אלוהים בשיטותיו במדבר חיפש אחרי מה שאולי גם העם חיפש - אחר הייתדות; את האוצר היקר, את האבן היקרה, את ה'סגולה' שהעם לא מצא בעצמו, ואפשר להבין מכך שאולי לא קיימת בו בכלל: "גם הוא חיפש אותנו, / כמו אבן יקרה, כמו מרגלית, / ממש כמו אבדה [...]" ואפשר לחוש באירוניה הדקה והמתוחכמת שבדברים, המתייחסת לסגולה שאלוהים לא הצליח למצוא בעם, בדיוק כמו שהעם לא הצליח למצוא בעצמו.

דומה שרק הנדודים המתוארים בשיר הם אמיתיים וואונטיים, היעד

כאמור לא ברור: הארץ היעודה היא למעשה אלוהים אליו הגיעו באקראי בחצי הדרך, שגם הוא נראה תועה בחיפושיו, עומד או נודד ממקום למקום: "בקצה השביל נתקלנו בו. הולך ובא. הולך ובא. ממש באמצע הוא עמד. הולך ובא. [...] (עמ' 5). תיאור התנאים בהם התקיים המסע המזור בחום הכבד מנשוא, ביטוי החוזר על עצמו במהלך השיר, מקבל ממד טוטאלי; מסתבר כי החום השורר בקטע ארץ אי מדבר הוא רק אפס קצתו של מה שהתחולל בעולם ש"בער כמו כבשן" (עמ' 6), וכשמתוארת מעין התגלות, היא רחוקה מאוד מתיאור של התגלות אלוהית: השמים נפתחו במשיכת רוכסן, מה שמוביל לאסוציאציה של התפשטות מבגדים שיכולה להתפרש גם כמובן ארוטי, וההתגלות לא היתה מלווה בהתעלות אלא בסיטואציה מאוד פרוואית של אנשים שעניהם היו שרופות מהשמש שהיכתה על פניהם. החזיון המתואר כאן הוא למעשה מעין תיאור גרוטסקי הלוקח את האסוציאציות המקראיות והדתיות שבבסיסו, המתקשרות לחזיון שאסור לאדם לחזות בו מיראת האלוהים, למקום אחר. מקובל לחשוב שהאדם מסתכן בעיוורון מול מראה האלוהות, ואילו כאן עיני האנשים פגועות מהשמש הצורבת ולא ממורא האל, וההיפך - "השמים שנפתחו" הוסיפו להם ("ונו" אותם) ולא גרעו מהם, וזה עשוי להתפרש גם כמובנים מעט ציניים, אם נעמיק לחשוב במה ונו אותם; שהרי בסופו של השיר באה המסקנה העגומה כי למעשה בכל החזיון הזה היה מעשה בריאה: "ברא האלוהים אדם לשלוט/ על פני האדמה היבשה הזאת." (עמ' 6).

בשיר אחר, שהוא למעשה פרוזה שירית ("יהודים" עמ' 50) מתואר, בהומור שחור למדי, שלל הגנבות בהן "מתהדר" הדובר כאחד היהודים. גם כאן הוא משתמש בלשון רבים - משיך עצמו לכלל שהוא העם היהודי. הוא המייצג את "הגאווה" הקולקטיבית בשלל הגנבות הכולל בעיקר חפצי קודש, אבל גם הרבה מאוד כסף, "שדדנו, תרומות, מעשרות, וסיכה אחת של אשה אדוקה ביותר, [...] אך לחגיגת הגנבה הזאת סוף רע: "וחתמנו, ובאנו, ולפתע נפלנו, פתאים! בין חוטי הרשת". כך מסתיים השיר שבסופו נעוץ תער האירוניה: הגנבים שנתפסו לא מהרהרים במושגים ערכיים, עליהם מושתתת הדת, שחלק ניכר מהתפצחם שגנבו מסמלים אותה, אלא על כך שלא היו מספיק חכמים שלא להיתפס. הדובר המכליל עצמו בין אותם עברייני רכוש עושה זאת כדי להדגיש את "הלגיטימיות" לכאורה שבמעשים נטולי הבושה והמעצור הערכי, ובכך

מעצים את האירוניה. אולי יש כאן גם ביקורת עצמית, על עצם ההשתייכות לאותו "עם נבחר" העסוק בגנבות. בקטע השיר הפרואי הזה כמו ברבים מהשירים האחרים בקובץ, באים לידי ביטוי גם הסגנון הייחודי של אדמיאל קוסמן, גם ההומור החד, הביקורת התריפה והמתוחכמת, המקצב. הפואטיקה של קוסמן מתאפיינת לא רק בבחירת הנושאים ובניפוח מיתוסים של "קודשי הקודשים", לפחות מנקודת מבט דתית ומסורתית, אלא גם בטיפול המסוים בדימויים, במטאפורות ובתמונות העולם שהוא מצייר. אתני הטבע המתוארים בדרך-כלל בשירה באופן פיוטי, תוך כדי הדגשת יופיים, מדומים לעתים בשיריו של אדמיאל קוסמן לאיובייקטים דוחים, או כאלה המתוארים בהקשר אסוציאטיבי שיש בו מן הזוועה או מן הכיעור. וגם בכך יש קריאת תיגר על תפישות העולם המקובלות. בכלל, העולם, על אנשיו ועל תכליותיו, כמו שהוא משתקף בשיריו של אדמיאל קוסמן, אינו דווקא עולם שניתן להעריך. זהו עולם פגום, ומעוות לא במעט.

בשירים יותר אישיים בהם משתמש בדרך-כלל המשורר בלשון יחיד בגוף ראשון, בא לידי ביטוי מעט מעולמו הפנימי של 'האני' השר' הגועש

ומשתנה, העתיר תחושות, יצרים, פחד ותשוקה. כוחות מנוגדים מטלטלים אותו. רצונות, תהיות, ומודעות להתרחשויות הפנימיות ולאלו המצויות בעולם החיצוני משמשות כאן בערבוביה: "על הכורסה. כבד, / מעיק, מחניק, חוצה / אותו אותו קרקור אטי, / ועוף הרגש הענק, האגדי, / יוצא עובר אותו איתי ביד / ביד, לאט לאט, חיוור מפחד, / בעומק מנהרות האפולולית" (מתוך השיר "עכשיו, על הכורסה, באור האפולולי").

וישנם שירים בוטים המתריסים לעומת כמה מנציגי החברה האנושית, הלא-אסתטית במיוחד, כמישור הרחוני והערכי, כך, למשל, השיר "גרפייטי" בו 'הקול הקורא', קורא ליושבי בתי-השימוש בעיר בשעות הקטנות של הלילה, אלה המכונים בסוף השיר: "יושבי-תחת-וויין" (עמ' 91). שיר מרדני וכעוס העושה שימוש אירוני במושג "הקול הקורא", שימוש המאפיין את רוח השירים.

ישנם שירים עדינים יותר, או חלקים בתוך שיר, בהם רוטט המיתר הרגיש, המאפיין גם הוא את שירתו של קוסמן, לצד שירים שבהם מתורגמת רגישות לאירוניה, לציניות, לביקורת ולהתרסה.

האלמנט הארוטי הוא חלק מהמארג המורכב מכוחות שונים ומנוגדים הפועלים ומפעילים את העולם המיוצג באמצעות 'האני' השר'. שירים כמו "הפין הרועד" (עמ' 22), שאפשר לראותם כלא רחוקים מגבולות הפרונגרפיה, גם אם היא ספרותית להפליא, הם לא דווקא דומיננטיים בשירתו של אדמיאל קוסמן, בוודאי שלא בספרו הנוכחי, וטוב שכך. למרות שוודאי כי הביטוי "הנועז" הוא חלק מדרך הכתיבה המתמרדת שהיא רבת משמעות, אפשר למצוא בספר ביטוי לדרכים נועזות לא פחות ומעניינות הרבה יותר.

ספר שירים חזק מומלץ לקריאה.

ניצה גורביץ'

העיתון 77

העיתון שקורה ספרות

ידיעת הנוכחות של המוות

ריימונד קארבר: סיפורים אחרונים, תרגום מאנגלית והוסיף אחרית דבר: משה רון, הספרייה החדשה 1998, 195 עמ'

ריימונד קארבר

רגעי הגדולה והחמלה העצומים של קארבר, כעד וכמתעד, כמו גם אלה של כמה מדמויותיו, מעוגנים היטב בעולם של שכול, בעולם זמני, חולף ומתפורר. זה עולם שהנסיות שבו כרוכה כמעט תמיד בקבלה של חווית ההתמצטות הגלומה בחיי היומיום ובאתגר של הכלת ידיעת החלוף - שהוא המאפיין המרכזי של החיים - כמו גם בקיומה של תודעת המוות ובשילובה עם משה הוֹיֶכְרוֹן. "סיפורים אחרונים" רואה אור בעברית עשיר לאחר מותו של קארבר ובלתי אפשרי לכן לנתק את 14 הסיפורים מן האכזריות של הפרידה המוקדמת מדי מן הסופר. שבעת הסיפורים הפותחים את הקובץ הם אכן סיפורי האחרונים של קארבר ונושאי הפרידה והמוות מקבלים בהם מקום מודגש עוד יותר מבעבודותיו הקודמות.

יש להדגיש, עם זאת, שקארבר לאורך כל דרכו הקפיד לא להתעסק "בנצחיות", מלה ומיתוס שעוררו בו תמיד אי-נוחות, אלא בתיאור של שרשרת ההשתנויות, הפירודים וברירות המחל המרכיבות את הקיום האנושי. אין, אם כך, תחושה שגיל העמידה ואיתו גם תודעת המוות ובשרות המוות האיש של שני את העמדה הבסיסית והבלתי-שיפוטית של המספר. כפי שלא שפט מעולם את גיבוריו המנסים לשוא להטביע את הריק באלכוהול, באהבה, בבגידה ובנדודים, גם עכשיו נעדרת נימה מוסרנית או חמצמה מסיפוריו - המתפרשים לפעמים בקלות יתרה כהעברה לא מתחכמת של חומרים אוטוביוגרפיים.

המופלאות של האדם הזה והאהבה שהוא מעורר אינם מאפשרים לי עיסוק פורמלי וממושע בסיפוריו האחרונים או באלו שנבחרו ותורגמו כאן מתוך "אישים". גם אני רוצה פשוט ובעיקר להיפרד. גם להביא כאן, בעזרת התייעוד השירי, שלו תיאור אמיתי מאוד של תהליך הפרידה שלו מחיו. במה שנראה כמעט כמו פרדוקס גדול של אמונה בחיים ובחיים שבמוות, מצא קארבר דרך להתחבר עוד יותר להיסטוריה האנושית ולהיסטוריה הפרטית שלו על-ידי נישואים ממש על סיפה של הפרידה הגדולה. (והוא אומר באחד מן הסיפורים כאן, כשאשתו של המספר עוזבת אותו: "אפשר לומר, למשל, שלקחת אשה

בשיר "הקינה על דניאל".) החסר השני הוא החסר הקטן-גדול המתאפשר לפעמים לדמויותיו של קארבר, כמעט תמיד דמויות שבריריות ופגועות, כשהן ניצורות לפעמים לראות ולחוש באמת את צערו/כאבו/מותו של זולת. הסיפור "כל-כך הרבה מים כל-כך קרוב הביתה" (סיפור מוקדם יותר שגירסתו האחרונה המובאת כאן היא מתוך "אישים") הוא סיפור מכאיב מאוד שאין בו נחמה או מנחם, מלבד העובדה המערערת כשלעצמה שאשה ילדותית ורגישה עד כאב מתעוררת מן המסגרת היחסית מגוננת על נישואיה המונוטוניים כדי להכיר בקהות של בעלה וחבריו, שהמשיכו בריטואלים של דיג וגבריות מול גוויה עירומה ופגיעה של אשה צעירה שצפה במים לידם. עם כל זה שהתובנה הזו מקרבת את הזוג בסיפור אל חורבנם, עצם חילחולה לתוך קיומה האוטומטי של האשה הוא רגע של חסד שבו היא מנסה, בסרבול ובהיסטריה, לקחת אחריות, להתחייב לכבודה של הילדה המתה. מול המיתות הקטנות - של ברירות,

באחרית הדבר. אלא יש כאן העשרה של חווית המוות ונוכחותו על-ידי ההתבוננות בעצם הצעיר והתמים שמנסה בכל יכולתו לא להתמודד עם הדמות הדוממת השרועה על הספה בחדר הפנימי ולהישאר בגבולות האפשריים לו של המוכר והיומיומי.

הצעת נישואין

לפני מספר ימים התבררו כמה דברים על כך שלא יהיו כל אותו השנים בעתיד, שתמיד נתנו שיהיו. הרופא שבסוף התחיל לדבר על, הקליפה, שאשאר אחרי, עושה הכול להסיט אותנו ממסך הדמעות, מתחשק האסון.

[...]

היו לנו תוכניות לתכנון, הומן לוחץ אותו כמו מלחציים, סוס החוצה תקוה כדי לפנות מקום לנצח - המלה הזאת שעושה לי חשק לקום ולצעוק, יש מצרי בקהל?

מבוכה או תחמקות, לתת למלוא המשמעות של זה לבוא. זה הסוף, כך שלעצור בעצמנו יהיה טיפשי, יהיה טירוף וחולשה. כמה אנשים מגיעים לרגע הזה? חשבת באותו זמן, לא היינו רחוקים מן הצורך לחנוג, להתאסף, להונן חברים, לחלק לכולם שמפניה ובקבוקי פרייה. 'דינו', אמרתי 'בוא ניסע לרינו ונתחתן'.

[...]

התכוננו לזה כאילו מצאנו את התשובה לשאלה מה נשאר

כשאין יותר תקווה: הצליל העמום של הקוביות המתגלגלות על שולחן הלבד, נקישת הגלגל, מכונות המול מצלצלות אל תוך הלילה ועוד פעם אחת,

(מתוך ריימונד קארבר: "שירים", ערך ותרגום: עוזי וייל. מודן 1997)

אלא שהמוות עצמו, וגם כשהוא מותו של אחד מגדולי הסופרים, הוא אירוע כל-כך כל-כך יומיומי, ומולו, אבל גם מול שטף האירועים של החיים, אין קארבר מרשה לעצמו לעולם להתייחס בהתנשאות כלפי אחד צעיר שעשוי בחלקים שווים של "אדמה ואימה" (צימוד שטבע פעם נתן זך

אביב קלוי באש

איתי רון: בוחן את ארג המכנס, הוצאת שופרא 1998, 32 עמ'

הפוח את השיר בעמ' 28, אינו אלא התרגול, בברכה המסיימת את השיר: "שנתן לשכוי בינה". איתי רון עזר לי בשפתו הנועזת, להבין את הדימוי "דברים כדורבנות".

רון שולט בשפה על כל רבדיה ומכמניה. הוא משתמש בשיריו בפסוקים שלמים כמו "אני מעביר כל טובי על פניך / ושכתי כפי עליך" (שמות לג' 22), או "להט החרב המתהפך" (זה הלהט המתהפך ולא "החרב המתהפכת" בבראשית ג'); ו"רוח גדולה וחזק", תואר של זכר ונקבה בזה-אחר-זה, הלכות מספר מלכים יט' 11; הוא מגיע מ"כיתות של מלאכי חבלה" (עמ' 21) מספרות הקבלה ויוצר דימויים עכשוויים "כבשר האבוקדו" (עמ' 22), "שלף היופים" ו"ארשת טרשית" (עמ' 14).

השירים אינם מחורזים בדרך כלל; לפעמים מתמלטים חרוזים דלים כמו "חיץ-קיץ" או "עלום-צילום" (עמ' 11). יש גם חרוזים מיוחדים כמו "קלסתר-סנטר" (עמ' 14) ומתנגנים כמו "לילו-צ'מבלו" (עמ' 16) או "כיספון-סכסופון" (עמ' 9). איתי רון אוהב גם ביטויים מיוחדים כמו "הציפורים דוחלות לך" או "אצבעות צרדות" (עמ' 10), המובנות ליודעי חץ. אם אפשר להגדיר שירים מרגשים בתפיסת הנוף של הטבע או הנוף והנשמה של האדם, יש בשירי איתי רון מלים וביטויים לשוניים, המרגשים את הקורא עם גילוי הצפון בהם, זה העושר של שכבות עתיקות, המבהיקות באור של העכשיו.

אף-כי הדמות הדומיננטית הנאהבת ברוב שירי הספר הוא גבר "אצילי כוונס", שני שירים בספר מוקדשים "למאיה", ש"מבעד לצלילות עורה ניתן לראות / את הזרימה המפלחת בעורקים" (עמ' 10, 11). ומופיעה גם נעמה (עמ' 21), ש"מבטה - בדולה קרוע בזיכרון" ו"אם סיסרא" (עמ' 25), שהמסורר פונה אליה כאל אמו שלו, "נשקפת בעד החלון / להטק אל תוך עצמה -- עכשיו, כשיתד מעטרת את מצחו הבהיר מייאוש".

גם הרבה חתולים בספר. גם הדובר בשירים עצמו הוא "חתול חולות אפור -- (שהפך) לפתע כחול" (עמ' 17).

גם האהוב "קיסרי כחתול". "משפיע אכירות שלא הורגלתי בה" (עמ' 24). "חתולים צהובים -- מנסים לשכנע את חתולתי להעתר להם" (עמ' 23).

לא לחינם ידוע החתול כחית-מחמד - "כפות ידי מתקבלות בגרגור רצון".

הספר מוקדש ל"אביב", ודאי שמו של חבר אהוב. השיר האחרון שבספר, כותרו "אביב", שאפשר היה לחשוב אותו עונת-השנה. אך בשיר מופיע "אביב קלוי באש", המועתק מלה במלה מספר ויקרא ב' 14. זאת מנחה מגררי אביב, גרעינים שלא בשלו דיים ויש לכן, לקלות אותם באש. אכן, החבר הצעיר, הקלוי באש, ההקרבה, ארוג בשירי הספר באהבה, שהיא "מנת מכאוב צרור - אשכר לסוף הקיץ". "האיש ההודף את האבן / לפאתי הפסגה", דמות סיופוס של המיתוס היווני, מסיים את הספר המיוחד הזה.

שמואל שתל

שמעון בלס, הסופר הישראלי, הכותב עברית, לראשונה בכנס סופרים מארצות החוף האפריקאי והאסייתי של הים התיכון

כנס סופרים מארצות החוף האפריקאי והאסייתי של הים התיכון נערך בו'נבה בימים 28-31 במאי במסגרת פסטיבל התרבות "מן החוף האחר", הכולל תערוכות אמנות, הצגות תיאטרון, הקרנת סרטים וערבי מוסיקה וזמרה.

לכנס הוזמנו עשרה סופרים: מוחמד בראדה (מרוקו), ואסיני לערג' (אלג'יריה), אבראהים אל-כוני (לוב), צונעאללה אבראהים (מצרים), הודה ברכאת ואליאס ח'ורי (לבנון), סלים ברכאת (סוריה), ליאנה בדר (ראמאללה), נדים גורסל (תורכיה) ושמעון בלס (ישראל). אליאס ח'ורי שימש גם כמנחה הדיון בשלוש ישיבות הכנס, והסופרים נתבקשו לקרוא קטעים מיצירותיהם בתרגום לצרפתית ולהשיב לשאלות המנחה והקהל.

יש לציין, כי זה היה הכנס הראשון של סופרים מהארצות הלא-אירופיות שלחופי הים התיכון, שבו השתתף סופר מִישראל. אליאס ח'ורי הציג את שמעון בלס במלים חמות ועמד על מוטיב הזהות הכפולה ביצירתו. בשלושת ימי הכנס נפגש בלס עם סופרים ואמנים מיוצאי ארצות-ערב החיים בשווייץ, גם נתבקש לחתום על קובץ סיפורים מפרי עטו שהופיע בערבית. ראיון מיוחד נערך עמו לתוכנית הערבית של תחנת השידור בו'נבה.

הלאומיות האחרת - לדמות ולגורלה

ברוך קימרינג ויואל שמואל
מגדל: פלסטינים - עם
בהיווצרותו, הוצאת כתר 1999,
320 עמ'

מאז אמצע שנות השמונים ובעיקר בשנות התשעים התרבו הפרסומים העוסקים במערכת היחסים ההיסטורית והעכשווית בין התנועות הציוניות מזה והפלסטיניות מזה.

מרבית הספרים והמאמרים נכתבו על-ידי "היסטוריונים החדשים" והיסטוריונים הביקורתיים, שלרוב כתבו נאטיב עליו במשך דורות. בין אלו וחונכנו עליו ברוך קמרינג ויואל שמואל מגדל, שפירסמו את הספר הנוכחי, בגירסתו הראשונה, באנגלית ב-1993.

התנועה הציונית משלהי המאה ה-19 ובנימין זאב הרצל בנאומיו ובספריו: "מדינת היהודים" ו"אלטנלינד", התעלמו לחלוטין ממצאותה של יישות ולאומיות ערבית בארץ-ישראל והתייחסותם המועטה היתה לפרטים בודדים שנקרו בדרךם ועתידם היה בהשתלבות מוחלטת ביישות הציונית ובלאומיות היהודית המתחדשת.

הרצל באוטופיה שלו מתאר משפחה ערבית, אך מתרכזו בדתונות הכלכליים לה תזכה, כתוצאה מן הפיתוח המהיר שיביאו היהודים למדינה:

"אדם שלא נטל ממך כלום אלא בא ונתן לך משהו - כלום ליסטים יהא בעיניך? היהודים העשירו אותנו, ומדוע נתנו עליהם? הם חיים איתנו כאחים, ומדוע לא נאהבם?" (ראשיד ביי, "ביאלטנלינד").

קימרינג ומגדל מקדימים את הופעת ההכרה הלאומית הפלסטינית עד לשנת 1843, שבה התרחש העימות עם מוחמד עלי, שליט מצרים, תחת המעצמה העות'מאנית ותוך עשרים שנה שלטו בשמונה ולאיתים והתקינו בהם רפורמות רבות במערכות הכספים והמינהל ובעיקר בחקלאות, אך בכל אלו לא היה כדי לשפר את מצבם ומעמדם של האכרים.

הרפורמות לא מנעו את פרוץ המרד שנהל על-ידי השייחים המקומיים שחששו לאבד את סמכותם ושלטונם. מכסות הגיוס לצבא היוו את תורו למאבק כנגד אברהים פאשה.

המחברים מצביעים על מרד זה, שראשיתו בעיר שכם, כתחילת הלאומיות הערבית המקומית בארץ-ישראל. בראש המרד והמאבק המזוין עמדה חמולת אל-קאסם, שאיחדה את

ג'בל חוסיין, מחנה פליטים, (מתוך הספר)

תושבי שכם והכפרים שמסביבה, אלו הצליחו לפגוע ולהרוג כתשעים אלף חיילים מצריים, מצבאו של מוחמד עלי.

עם גוויעת המרד ודיכוי, גורשו מהארץ וגויסו לצבא מצרים כעשרת אלפים מערביי ארץ-ישראל, נהרסו ערים וכפרים, ורכים מתושביהם נרצחו או הוגלו. מרד זה ותוצאותיו מהווים את ראשית ההכרה והמעשה הלאומי הפלסטיני, בכך שאלו הם בני כ-165 שנה, ולא פרקי זמן קצרים יותר, כפי שמנסים היסטוריונים ומנהיגים ציוניים לאומיים להציג, באתרם את המודעות הלאומית ל"מרד הערבי הגדול" נגד השלטון הבריטי-מנדטורי בשנים 1936-1939, שאצלנו מתואר יותר בשם "המאורעות", או אף תקופת "חומה ומגדל", כדי לטשטש את סיבות המאבק.

גם את מלחמת 1948, רואים המחברים, כשלב במאבק הלאומי הערבי כנגד הבריטים והיישוב היהודי ולבסוף את המרד האחרון, שאולי אף לא הסתיים, "האינתיפאדה", שגם בכינויה "המאבק", יש ניסיון לטשטש את מניעיו.

לחברה הערבית-פלסטינית היסטוריה

לערים הפלסטיניות, והביאה ליצירת מעמד עירוני בעל הכרה מעמדית ולאומית מפותחת יותר, ועמו קמו מפלגות לאומיות, דתיות וחברתיות רבות, בירושלים, שכם, חברון, חיפה, יפו ועוד.

קימרינג ומגדל משרטטים בפירוט את המשפחות המכובדות, על התפתחותן הגניאלוגיות, מקורות סמכותן ושליטתן על מגזרי-כלכלה וחברה נרחבים. הם מפרטים גם את המפלגות השונות על מנהיגיהן והמאבקים ביניהם, תוך התגבשות הלאומיות הפלסטינית בהיווצרותה. הם עומדים על התהוות מחנות הפליטים והתגבשות המנהיגות בהם, הקשר ביניהם לבין המנהיגות הלאומית, ועל הגורמים הסמויים והגלויים לפרוץ האינתיפאדה, מאורעותיה, מנהיגיה, סמליה ותוצאותיה.

החוקרים מציגים גם את מוסריותה ומחללה של החברה הפלסטינית ומנהיגיה השונים בתחילת דרכם, נגעים ותחלואים בהם לקו מרבית מנהיגי המחנות, בציפיותיהם הבלתי מוגבלות שקשה היה להגשים.

כאלו היו בעיקר המופתי חג' אמין אל-חוסייני, המנהיג הלאומי הגדול ביותר שקם ללאומיות הפלסטינית וכך השייח' עזא-דין אל-קאסם, שתואר בספרות הישראלית-הציונית, כרוצח וכמנהיג כנופיות, ובעיני הפלסטינים, הוא גיבור ואחד ממעצבי הלאומיות שלהם וכמובן "הראיס" יאסר ערפאת, שהקדיש את מרבית שנות חייו למהפכה ולעיצוב העם הפלסטיני.

מנהיגים רבים, שתויגו אצלנו כמחבלים, רוצחים וחסרי-תרבות, נתגלו ומתגלים כאישי-ציבור ומנהיגים לאומיים בעלי שיעור-קומה, אמיצים, אינטלקטואליים, ומדינאים מהשורה הראשונה, הבאים ויוצאים בכל בירות העולם ואף מקובלים כיום גם על מנהיגיו.

כאמור, הספר הוא גירסה עברית לספר מקיף יותר, מפורט, עם סימוכין ומקורות רבים, שפורסם באנגלית ב-1993 בשם

palestinians - the making of a people

שהוא פיתוח של פרסומים קודמים: "מדינה וחברה: ספר וגבולות" (1989) "רציונות וטריטוריה" (1983), בהם מעמיד פרופ' קימרינג את הלאומיות היהודית-ציונית והלאומיות הפלסטינית בנראטיב שונה מהמקובל על הקונצנזוס הישראלי השכיח.

לספר הנוכחי נוסף פרק אקטואלי של התקופה האחרונה, "מהסכמי-אוסלו" ועד לממשלת בנימין נתניהו, שהיא תקופת קבלת היישות הפלסטינית והכרה בלאומיותם הייחודית. ■

דן יהב

ארוכה ומפורטת, שאינה מוכרת לחברה היהודית-ישראלית, אם מתוך חוסר התעניינות, ואם מתוך רצון להשכחה ולהעלמה מצד הממסד, ורק מעט מאוד פרסומים קיימים בנושא זה. רק לאחרונה יצא לאור ספרו של ד"ר שני רבינוביץ על האנתרופולוגיה הפלסטינית, המצביע על העושר והוועק הרב של חברה זו על כל מרכיביה.

המחברים מצביעים בפירוט לא רק על המאבקים המזוינים של הפלסטינים, כאבני-דרך בהתגבשותם הלאומית, אלא מתארים גם את התפתחותם הכלכלית-משקית והחברתית, בעיקר ברפורמות האגריניות, בשינויי הבעלות על הקרקעות, הן בתוככי הכפרים והן מחוצה להם; אלו מוצו בעיקרם ב"חוק הקרקעות - 1858" שאפשר את רישום הקרקעות על-שם בעליהן ובכך הביא להתפתחות מהירה של החקלאות הפלסטינית: גידולים חדשים, מחזור זרעים, ושיטות עיבוד מודרניות יותר. או דא עקא, רוב הקרקעות נרשמו על-שם נכברי הכפרים ונשואי-הפנים בחברה הפלסטינית ונוצר שוב מעמד איכרים-כפריים מחוסרי-קרקע. תופעה זו גרמה להגירה ההמונית

יומן טיפול

אלונה קמחי: סוזנה הבוכיה:
סדרת כותרים, כתר 1999, 341 עמ'

והאיומים שלה. תיאור מצבה של סוזנה, שהיא עצמה מגוללת אותו, הוא תיאור שכמו נלקח, לפרטי-פרטיו, מיומן טיפול פסיכולוגי. רואים שקמחי עשתה עבודת תחקיר קלה, קרוב

לווראי שהשתמשה גם בניסיונה הפסיכולוגי האישי, ואולי גם רלתה מפה ומשם קרעי עדויות ממקרים דומים, ולמרות זאת הטקסט אינו חי ונושם; הוא לא מצליח לקרום עור וגידים, למרות הנוכחות קבועה של דם והפרשות, גועל והנאות, חרדות ואימה. למרות התעקשות הדוברת על תיאורים ריאליסטיים מסוג זה, סיפורה של סוזנה אינו משכנע. המטמורפוזה הנפשית המתחוללת בחייה בעקבות נוכחותו של גבר זר, קרוב משפחה רחוק, צעיר, נאה ואפל, הנקרא "האורח", המגיע להתגורר בביתן ולהפריע את השלווה האמונית האיומה - נראה אף הוא כלקוח מאיזה דיוח טיפולי. קמחי לא הצליחה לחזור לנבכי הפתולוגיה האיומה של הקשר הסימביוטי, מעבר לתיאור המצב על פני השטח. הטקסט אינו עומד כסיפור על סימביוזה, וגם לא מצליח להעמיד אקסיומה עקרונית של יחסי אמהות-בנות וגברים-נשים. הטקסט צפוי מדי, שטחי מדי, חד ממדי, ובעיקר מוטפס. והפספוס הזה, הלא מרוסן, מחליש את המימד המבעית של המצב הסימביוטי. מה קרה לקמחי מאז ספרה הראשון, שהיה סוחר ומרשים הרבה יותר? כיצד איבדה את הראשונות האינטנסיביות, העצבניות והמתוחה שייחודה את כתיבתה? קרוב לוודאי שהחרב המאיימת על צווארו כל סופר מתחיל, הצורך להישאר בשטח ולהפגין נוכחות - התנופפה גם מעל לראשה בשעה שמיהרה לכתוב ולהוציא את הספר הזה. וחבל מאוד. יש לקמחי כשרון כתיבה וקול הייחודי רק לה, ואני מאמינה שהיא עוד תגיד את דברה. אולי בטקסט הבא.

דו"ח מחיי נישואים

לילי פרי: ביקור התליין,
ידיעות אחרונות - ספרי חמד
1999, 293 עמ'

בספרה השלישי, "ביקור התליין", מנסה לילי פרי לנתח את מוסד הנישואים מתחת לזכוכית מגדלת, משל היה זה דיווח יבש ומנוכר בספר היסטוריה. התחושה שהטקסט יוצר היא של דו"ח מונוטוני על חיי הנישואים. המחברת הקפידה לסלק מהטקסט כל אזכור שיאפשר תחושת קרבה, אמפטיה או אינטימיות של הקורא עם הגיבורים. הלשון לעולם אינה גולשת לציוריות, תיאוריות לירית, או מידה כלשהי של סנטימנטליות. מתוך כוונה לנכר את הטקסט עד כמה שניתן, כמעט שלא מוזכרים הגיבורים בשמותיהם, אלא רק בתואר היבש שנתנה להם המחברת. בעלה של הגיבורה נקרא תמיד "ראש המשפחה". הוריה של הגיבורה מוזכרים בכינוי "הנביאים הקדומים". התא המשפחתי זוכה לכינוי בעל הניחות ההיסטורי המנוכר: "הממלכה הקטנה המאוחדת" או "הבית הראשון". כמו כן, משופע הטקסט במינוחים יבשים כמו "הזמן הארכיאולוגי", כשהכוונה היא לימי בחרותה של הגיבורה, ובשאר מינוחים כמו משפטיים, למשל "סמכויות וכלים מינהליים", "ריכוז סמכויות", "דפוסי התנהגות", "חוזים", "תנאים", "המשכיות השושלת", "מדיניות חוץ" ו"מדיניות פנים". הכול כדי להעניק לטקסט את אותו אופי יבשושי של ניתוח היסטורי, או אפילו טון של סיכום משפטי ללא רבב וללא משוא פנים. רק הגיבורה נקראת תמיד "אמא", מפני שהדובר הוא בנה שהוא כמעט בן שלוש עשרה, והוא מתאר את חורבנה של משפחתו בטכניקה ובכלים שלמד בשיעור היסטוריה. המטרה מקדשת את האמצעים, ועל כן גדוש הספר במידע יבש, בפרשנויות ובעדויות שמיעה וראיה (שהרי הדברים נאמרים מפיו של הצעיר בבני המשפחה, הבן המתבגר, המתאר את הדברים משל היה ההיסטוריון המשפחתי). הצנעת הרגשות הקשים והמתפרצים הקשורים בדרך כלל בחיי הנישואים - על מנת לספק דו"ח עד כמה שיותר מאוזן ואובייקטיבי - מעוררת בעיה קרדינלית בטקסט. הלשון הדיוחית מרחיקה ומנכרת באותה הודמנות גם את הקורא, וכך למעשה מתבטלות כל הכוונות המקוריות, היפות כלשעצמן, הטמונות בגוף הטקסט. אך גם המטרה המקורית: לספק דו"ח מאוזן, אינה מושגת. הדובר, דניאל, שעדיין אינו בר-מצוה, נוטה בכידור לטובת האם.

את מלוא אהבתו והאמפטיה שלו הוא שומר לאמו, ההופכת לגיבורה המרכזית של הדו"ח, בעוד ששאר בני המשפחה, ובייחוד אביו השופט, זוכים לסלידתו המתמשכת. לאורך כל הדיווח מתואר האב כיצור קשה ומנוכר, קמצן, נודניק, ואף אכזרי בעליל. קורבנו המרכזי היא האם, אמנית רגישה, המתוארת בטון אוהב כאשה בעלת רוח חופשית, הנחנקת בבית הכלא הקטנוני שבנה בעבורה בעלה. במהלך הטקסט זוכה הבעל לדמוניזציה כפולה ומכופלת בכך

שהאם מדמה אותו לתליין שלה, ובנה, המתעד, מהדהד בתוכו רגשות דומים, אולי כתוצאה מהזדהותו המוגברת איתה. כשחולה האם בסרטן הדבר מתפרש כתוצאה של הטרומה המשפחתית שנגרמה לה בצל חייה עם הבעל התליין. הוא עצמו, אגב, וכמה טיפוסים, יצא לחופשי ובנה לו קן חדש עם איזו בלונדינית (שאותה מכנה הבן, בנקמנות טיפוסית, בנוסח אמו, "האשה הצהובה").

הטקסט הנ"ל ניסה להיות הטקסט שיצליח לתאר את וזועותיו של התא המשפחתי המודרני כמות שהם; להיטיח על הנייר בצורה קשה ואכזרית, ללא הנחות מתקנות או שמץ של סנטימנטליות, וללא הפוגות שינעימו את זמנו של הקורא. לשם כך השתמשה המחברת בתחבולה ספרותית, שבה הדובר הוא ילד הכותב עבודה בהיסטוריה על אודות משפחתו המתפוררת. אבל המכנה דמוי הדיווח הענייני, לא מצליח להסוות את העובדה שמדובר בטקסט קטנוני, המדיף ריח של נקמנות בגברים וטונות של רחמים עצמיים; הדבר נובע מכמה סיבות: חוסר הצלחה לחדור ולפענח את תודעתו של ילד (דניאל מגלה תובנות יתר ומודעות גבוהה מדי יחסית לגילו הצעיר, המעוררות בקורא חוסר אמון), וגרוע

יעל ישראל

◀ המשך בעמ' 43 ▶

הערך המוחלט של חיי היחיד

ס. יזהר: גילוי אליהו, הוצאת זמורה ביתן, עמודים לספרות עברית 1999, 199 עמ'

"גילוי אליהו" הוא ספר אנטי-מלחמתי גדול, הניתן בחוכמה רבה והכתוב בוורטואוזיות לשונית כמו שרק יזהר יודע לכתוב, שבמרכזו מלחמת יום-הכיפורים, זו מלחמת המגן הלא הכרתית, כשרובנו הרגשנו חרדה נוראה מפני חורבן בית נוסף. במרכזו העלילתי של הספר נמצא סיפור מסעם של שלושה מרצים מבוגרים וביניהם יזהר, בעקבות אליהו, צנחן תיק המשתתף בקרבות הדרום, הקרוב מאוד ללב של יזהר, אף שטיב הקירבה ביניהם אינו מפורש בספר - אם זה אח, בן, קרוב או חבר, אם כי בוודאי הוא אחד מהם. מכל מקום, העיקר הוא שנוסעים למצוא את אליהו, ובסוף אכן מוצאים אותו, וזהו הציר העלילתי של הספר.

ב"סיפור אינו", חיבור בתיאוריה של הסיפור, כתב יזהר כי "יופיו של סיפור מתגלה כשיש הרבה סיפור על-גבי מיעוט עלילה". בהתאם לאני-מאמין אמנותי זה נמצא ב"גילוי אליהו" מעט עלילה והרבה סיפור. ספר זה הוא בעיקרו ספר מלחמה: הוא מתאר לוחמה, ספיגת אש פגזים ומקלעים, התקפה ופריצה קדימה, וכן את החיילים והמפקדים, כמו-גם את מדבר סיני ואיתני הטבע שבקרבם כל זה מתרחש. יש בספר סצנות המוניות וסצינות יחידיות, ומתוארים בו כוחות גדולים, תנועתם ומנותחם, ובצדם מבצעים ומעשים של חיילים יחידים.

רוב אם לא כל החיילים המתוארים בספר הם גיבורים, גם הצעירים וגם המבוגרים יותר. כולם נענו במהרה לקריאה לבוא להילחם, ועתה הם רצים קדימה ונלחמים, בלי לחשוב, מתוך הכרח, כי אי אפשר אחרת. לנוכח גבורה זו, לנוכח תופעה אנושית מפליאה זו, חושב יזהר את הרברים הבאים, ואביאם כאן באריכות מסוימת:

"לא יודע איך אדם אוסף עצמו וקם לעמוד על רגליו איך הוא קם מגומת החול ויוצא ומתחיל לרוץ, איך הוא קם ויך כשיריים עליו את חוקה, אם בניגוד לעצמו, אם ראשו משותק, האם אטם עצמו לכל אזהרות גופו ורץ (...). או מה עושה שאדם יוכל להיות קם ולהיות רץ כנגד האש שיריים בו בכל הכוח? או שרק אין זמן לכל מיני שאלות כאלה ואינן אלא סתם שאלות ריקות. פשוט קמים וזה הכול, קמים ופשוט רצים, לא חושבים יותר מדי, פעם חוטפים ופעם לא, או מיד אחר

משני הצדדים לשבת ולהידבר ביניהם?

וכך כותב יזהר על שאלת הכרחיותה או אי הכרחיותה של המלחמה:

"כל התרגיל הנורא הזה שהוא עושה אינו לא גזרה משמים ולא הכרח מן הארץ, אלא רק החלטה רעה של כמה אנשים, ושכל זה, גם מהצד שלנו וגם מהצד שלהם, הוא עיוול ורק עיוול, רק עיוול, עיוול וחוסר שכל, ושאפשר היה גם אחרת. אבל לא ידעו לחשוב, או שחשבו על כבוד ועל גאווה ועל שטחים ועל גבולות ולא על אנשים ולא על חיים ולא חשבו על החיים ולא על האנשים. ורק שמותר ואין דבר אם מתים, כי זו מלחמה, ובמלחמה מתים, מות גיבורים, כמובן, כן, וככה זה, ואין מה לעשות, ולא אכפת להם האנשים. ירחמם אלהים." (עמ' 130).

לאורך ההיסטוריה האנושית כבוד וגאווה ואדמה וגבולות היו חשובים בעיני בני האדם יותר מהיי אדם. בני האדם לא הוקירו די הצורך את ערך חיי היחיד. ספר זה של יזהר מכוון להביא להכרת ערך חיי היחיד בתוך "מכונת" המלחמה האדירה שהוא מתאר: "זה לא אנשים אלא תמיד זה רק אחד. תמיד זה רק מוישה, איציק או ירון." ולכן ממשיך יזהר ושואל: "האם זה בלבד אינו סיבה מספקת שחייבים לעשות הכול, ורק לא להתחיל במלחמה? והלאו לבסוף תמיד מוצאים איך לגמור את המלחמות, למה לא להתחיל בזה מהתחלה?" (עמ' 91).

מבחינת הטבע והזמן והנצח אין ערך לחיי היחיד, ואולי גם לא לחיי העמים, ואולי גם לא לקיום האנושות כולה. הטבע האדיר, שאותו מתאר יזהר ב"גילוי אליהו" בדקות הבחנה ובעוצמה רבה - וראה במיוחד עמוד 153 של הספר - הטבע הזה אדיש לאדם, לשאיפותיו, לרגשותיו ולמעשיו. עוד מעט ישכח מדבר סיני את כל המלחמה האדירה בין שני הצבאות הגדולים שהתרחשה בקרבו ולא נודע כי היה בו דבר. ואם הטבע והשמים אדישים לנו הרי זה מתפקידנו, מתפקיד בני האדם, להעניק ערך לחיי היחיד, בתיאוריה ובמעשה ובכלל. אי האכפתיות של היקום מטילה משא זה על האדם, את המשא לשמור על חיי כל יחיד ויחיד, שנוכל וגדל ולמד ואהב ונטע.

וכאן טמונה המשמעות העמוקה של עלילת הספר, של כל המסע החרד בעקבות אליהו, החרדה לשלומם של חייל מסוים, אליהו שמו, מדריכה את יזהר לאורך כל מסעו במדבר בעיצומה של מלחמת יום הכיפורים. ליוזר אכפת מגורל המלחמה כולה וגורל מספר האבות בנפש מתחיד אותו. אבל מבצע למספרים היבשים הוא רואה את היחידים, את כל הבנים של

והאחים של והבעלים של וכו'. ולו עצמו אכפת במיוחד מחייל בשם אליהו.

אליהו זה או, ליתר דיוק, "אליהו" זה, הוא החייל המצולם עם יזהר וחבר נוסף למסע בתצלום שעל עטיפת הספר, שאותו מתאר יזהר בעמוד האחרון, יחד עם תיאור חדות הפגישה, שהתרחשה לבסוף: "ובאמצע, מי באמצע (...). מי אם לא הוא הוא, אליהו, הוא אליהו שלנו, וזה צולם מיד לאחר הפגישה, פגישת הפגישות, עם זעקת הויהו והצחוק, עם הריצה והחיבוק, והחיבוקים אחר חיבוקים, והטפחות על הגב, וכבר לאחר כל קריאות הצהלה וקצת דמעה" וכן הלאה (עמ' 199).

אליהו "שלנו" זה יוכל עכשיו לחזור לעסקי ייצוא הפרחים שלו, עסקים החשובים לו ותקרובים ללבו יותר מכול. בפתח הספר מבקש אליהו מרב אחד, בתמורה לגענוע לולב ואמירת "אמן", שיטלפן למי ממקורביו ויאמר לו רק שתי מלים: אקספורט אקספורט. הוא ידע, כותב יזהר, שנבין שזה הוא, ושהוא מבקש מאיתנו שנמשיך בייצוא הפרחים, כי זו העונה וזו עיקר הפרנסה, והיו לו או ורדים נפלאים, רק לשטוף ולשלוח. כעת, עם קץ המלחמה, יוכל אפוא אליהו לשוב הביתה, כדי להשגיח אישית על עסקי האקספורט הפרחוניים שלו ולרואה לפרנסתו.

גילוי אליהו המשיחי איננו לפי יזהר אלא גילוי הערך המוחלט, הבלתי-מותנה, של חיי היחיד, ותקוותו היא שבני האדם יגיעו לגילוי זה, מה שיביא בעקבותיו את קץ המלחמות. אלא שיהיה יודע שתקווה זו משולה לתקווה המובעת במוטו לספר הלכות מתוך "חנות הטבק" של פסואה: "תמיד אהיה מי שמחכה שיפתחו לו דלת למרגלות קיר שאין בו דלת". אפשר וצריך לקוות לקץ המלחמה ולהערכה נכונה יותר של חיי היחיד, אף אם אלה תקוות אוטופיות, משיחיות. כך, אף אם בקיר אין דלת, עלינו לקוות שתפתח לנו דלת זו.

למותר לומר ש"גילוי אליהו" הוא ספר חובה. ספר זה הוא תגובה אמנותית-ספרותית חכמה אם גם מאוחרת מצד יזהר לרעידת האדמה שפקדה אותנו במלחמת יום-הכיפורים. נמצא בו רצון להקים יד ליתירים שנפלו במלחמה זו, רצון לתת עדות לגבורתם של החיילים שלחמו בה, ורצון להפיק לקחים מהאיוולת והרוע שהביאו עלינו אותה. כל זה ואולי עוד, בנוסף לרצון המרכזי של יזהר, שעליו הרחבתי את הדיבור לעיל, להביא לשינוי ערכים יסודי בקרב בני-האדם, שינוי שאף אם אין לו בסיס איתן בטבע האדם, הרי בכל זאת יש בידינו, מכוח הרוח והחזון שבנו, לשאוף אליו. ■

רחל שקלובסקי

רמי סערי

אל העולם

אֲפֹשֶׁר לְגִשֵּׁת אֶל זֶה גַּם כִּכָּה
אוֹ לֹא לְגִשֵּׁת אֶל זֶה בְּכָלִל;
לְחַבֵּשׁ אֶת אֱלֹהִים, לְשִׁתּוֹת עֲשָׁרוֹת נוֹזְלִים,
לְנַעַל אֶת הַתְּקוּהָ וּלְהַתְמִיד בְּרַעַשׁ -

אֵינְנִי כוֹתֵב כְּדֵי לַחֲיוֹת בְּסֶבֶל
אוֹ כְּדֵי לְשִׁתֵּף אֶתְכֶם בְּצַעַר,
אַלֹּא כְּדֵי לְלַמֵּד דְּבַר-מָה עַל הַמּוֹת,
לְהַכִּין אֶהְבָּה וּלְהַתְכַּוֵּן:

אַתָּרַע אוֹ הַתְּמָזֵל מִזְלִנִי
דּוֹקָא עַל כְּדוֹר הַבִּילִיאֲרֵד הַזֶּה.

נדודים

כָּל הַלֵּילָה בְּתַחֲנוּת זָרוֹת -
בֵּין קְרִינִים אֲדִישִׁים
לְגוֹרֵל פְּלִיטִי קוֹסוֹבוֹ
וּתְפִלוֹת קוֹרְעוֹת לֵב
שֶׁל הָאִימָם הַנֶּעֱלָם,
בֵּין קוֹלוֹת הַמְּפָרְשִׁים
רִיצַת חֲמָשִׁים רִגְלִים
וְצַפְצוֹף הַמְּשֹׁדֵר
לֵיד קוֹ הַמְּשֹׁה -
כָּל לֵילָה כָּל הַלֵּילָה
כְּדֵי לְזַכֵּר אֶת כָּל שְׁפוֹתֵי,
כְּדֵי לְשׁוֹב עַל כְּנָפֵי-שַׁחַר
לְבֵיתִי, לְלִבָּהּ הַחֵם.

תבנית האסון

אֶת הַלֵּילָה קוֹרְעַת קְרִיאַת מוֹאֲזִין.
גּוֹפֶה הַמְּקִיץ וְנִעוֹר מִזְזִין

לְכַרִּיעַת הַבְּרָכִים, לְשַׁחֲקַת עֲצָמוֹת,
לְמַלְמוֹל הַתְּפִלָּה וּלְשֹׁאֵר הַדְּמָמוֹת.

זֶרְקוֹרֵי הָאוֹר וְזֻקְפַת הַצִּירִית
מוֹדְקָרִים וְחוֹדְרִים אֶל מְקַלְעַת הַטִּית,

הַמְּכַסֶּה אֶת קִירוֹת הַמֶּלֶחֶן לֹא חוֹ.
בוֹ בְּזִמָּן אֶת בְּשָׂרֵנוּ אֱלֹלָה אַכְבֵּר טוֹחֵן:

עַת מֶרֶב הַתְּשׁוּקוֹת הַלֵּילוֹת נִרְעָשִׁים
אֶת הָאָרֶץ תַּחְתִּינוּ אֵינְנוּ חֲשִׁים.

שכם, שבועות תשנ"ח

מרגלית מרגו פראן

פרסום ראשון

אתמול

זֶה, וְלֹא
יִכְלָתִי לְהַבְדִּיל
אֶת הַגֶּס
מֵהָאֲפָשָׁרוֹת
שֶׁקָרַן שֶׁמֶשׁ
חֲדָרָה בְּדִיוֹק
לְתוֹךְ הָאָרוֹן
הַקָּטָן, וּפְגִיעָה
בְּאֶבֶן הַצִּהֲבָה.
וּפְתָאוֹם הָיָא
כְּבָתָה.
הִיִּיתִי מִפְתַּעַת
גַּם כְּשֶׁהָיָא
דְּלָקָה
וְגַם כְּשֶׁלֹּא
הָיָה בָּהּ
יֹתֵר אוֹר,
אוֹלֵי אֶפְלוּ יֹתֵר.

אֶתְמוֹל
דְּלָקָה הָאֵבֶן
הַצִּהֲבָה שְׁלִי,
שְׁעוֹמְדַת בְּאָרוֹן עֵץ קָטָן,
שֶׁבְקִדְמָתָהּ זִכּוּכִית
וּבְעַמְקוֹ מֵרָאָה.
הָאֵבֶן הַצִּהֲבָה
בְּצַבֵּעַ צֶהָב הוֹדִי,
מִשְׁהוֹ שְׁמֵת־קָרֵב
לְכַתֵּם, אֲבָל
זֶה לֹא כַתֵּם.
הָיָא פֶּשׁוּט
עֲמֻדָה לָהּ
בְּשִׁקָּט
וּדְלָקָה.
בְּצוּרָה נְסִית.
אַחַר-כֵּן
חֲשַׁבְתִּי עַל

לשפרעם

רְצִיתִי
לְבְרוֹחַ
לְשַׁפְּרַעֵם
מִפְּנֵי
בְּהִלּוֹתִי.
הִלַּכְתִּי בְּשִׁדּוֹת
וְגַם שִׁכְבְּתִי
לִידָם
וּבַתּוֹכָם.
עֲלִיתִי גִבְעָה
מִיתוֹלוּגִית,
וְעִדְדִן לֹא
הִגַּעְתִּי
אֶז
לְשַׁפְּרַעֵם.

נראיתי לעצמי

נִרְאִיתִי לְעַצְמִי
אֲפֹרָה,
וְגוֹלְשֵׁת בְּמַעֲבָרִים.

רִאִיתִי אֶת עַצְמִי
בְּרִאִי
נְמוֹךְ
שְׁשֻׁמִּי בְּאֶקְרָאִי
עַל הָרִצְפָּה.

וּלְגַמְרִי בְּמִקְרָה
עֲבֵרְתִי
שֵׁם,
וּמִכְנָסֵי הָיוּ
אֲפֹרִים
וּבַתּוֹכָם פְּרָחִים
לְבָנִים קִטְנֻטִּים.

וְעֲבֵרְתִי בְּמַהִירוֹת.
מָה הִיִּיתִי לְעַצְמִי?
כְּמוֹ מָה?
כְּאִשֶּׁר נָח עָלַי
כְּבֵד
גְּדוֹל,

מה זאת אהבה

לא היו ימים יפים מאלה:
סיפורים עבריים על אהבה
ראשונה – עורכת: רוחמה
אלבג, הוצאת גוונים 1998

אף שרבים מן הסיפורים שלפנינו יפים כשלעצמם, עמדתה של עורכת הספר ביחס למושאו נראית תמונה ראשית, מאחר שסדר הסיפורים בספר איננו סדר כרונולוגי, נדרש נימוק אחר לסידורם של הסיפורים באופן שלפנינו. כקורא, לא עלה בידי לזהות נימוק כזה ועל כן נראה סדר הסיפורים כמקרי ולא, כנדרש, כמאשש עמדה כלשהי ביחס לטיבם של הסיפורים או לנושא "האהבה".

שנית, בעוד כותרת הספר מכוננת את הקורא להניח שלפניו קובץ העוסק בסיפורי אהבה, מתוך מבחר הסיפורים נדמה, שהקו המנחה את העורכת נובע מההנחה שאהבה היא תמיד אהבה הכרוכה במיניות, ונובעת ממנה. אלא שלדידי, על אף שעלינו לחשוב על מושג האהבה גם ככרוך במיניות, הרי שמצד השימוש שאנו עושים במושג זה בחיינו ובשפתנו נראה שההנחה שלפנינו צרה מאוד. כך למשל אנו נוהגים לדבר באהבה אם לילדיה, ילדים להוריהם, אהבה בין אחים, אהבה בין ילד/ה לבעל חיים, אהבת אדם לאלוהיו, ואף ניתן להרחיק לכת ולהוסיף שבלשון העברית בת ימינו מדברים באהבה למזונות מסוימים או לסוגי בילוי. עמדתה של העורכת בדבר טיבה של האהבה באה לידי ביטוי במוטו שהעמידה לספר, מתוך ספר בראשית (ג' 7): "ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירומים הם, ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגורות". כשם שאינני סבור שהילד המבחין בין היות עירום להיות לבוש יודע בעקבות כך משהו על אודות האהבה, כך אינני סבור שאדם וחיה ידעו בעקבות ההכרה כי עירומים הם, דבר מה על אודות האהבה.

אף שאינני סבור שמן ההכרה היה ללקט סיפורים המייצגים את כל סוגי האהבה שציינתי, סבורני שראוי שלפחות אחדים מהם יהיו נוכחים. נראה, שהעורכת, המייחסת לציטוט מתוך ספר בראשית חשיבות רבה בנוגע לאהבה, איננה שותפה לעמדה זו. נראה שהיא סבורה שסיפורו של אתגר קרת "עליסה", סיפור המתאר ביקור אצל זונה בחוף תל ברוך הוא סיפור אהבה. אילו ביקש הקובץ להציג סיפורים העוסקים במיניות, כי אז היתה הצדקה להכללתו של סיפור זה כאן, אלא שלעניות דעתי, הנות היא דווקא ביטוי למיניות משוללת אהבה.

שלישית, ראוי שהוצאת ספרים המבקשת להציג לפני הקורא אוסף של

לא היו ימים יפים מאלה

סיפורים עבריים
על אהבה ראשונה

סיפורים לקריאה, שלא תציג סיפורים שהקורא הנאמן של השפה העברית נתקל בהם זה מקרוב. כך, "חוטם של ערפל" מאת מירה מגן, "הקיץ של רינה אוסטר" מאת אמנון דנקנר, "נעימה ששון כותבת שירים" מאת עמליה כהנא כרמון, "עליסה" מאת אתגר קרת, ו"סודו של הנריק" מאת יהושע קנו, פורסמו רובם בשנים האחרונות וסביר להניח שחלק נכבד מן הקוראים קראום לא מכבר. לאור הריכוז של סיפורים מאת ביאליק וברדיצ'בסקי הלוקים בארכאיות וגם להם נמצא כאן מקום, מדוע לא יתווסף כאן משהו מתוך "הצעף האדום" של יעקב שטינברג, שזכה אך לאחרונה לתחיה בבית הוצאה של הספר שלפנינו.

רביעית, התמונה שעל הכריכה מתארת זוג שכוב בשדה של פרחים, היא בעיניי והוא בעיניה. אלא שקשה לתאר תמונה פחות עברית של זוג מאוהב מן התמונה שעל הכריכה. נראה לי על כן, שהכריכה אינה מתאימה לקובץ שכותרת המשנה שלו היא "סיפורים עבריים על אהבה ראשונה". על אף כל המגבלות האלה, אחדים מן הסיפורים שבו נמנים עם יצירות המופת של הספרות העברית. אציין כאן שלושה סיפורים חביבים במיוחד. סיפורה של עמליה כהנא כרמון "נעימה ששון כותבת שירים" נתפרסם לראשונה ב-1964 ושוב ב-1971 ושוב בקובץ "שלושים שנה שלוש" (1993), בעריכת זיסי סתוי והנה הוא מתפרסם כאן שוב. ללא ספק נמנה סיפור זה עם סיפורי המופת של הספרות העברית. כרמון מציגה כאן נערה בשם נעימה ששון המאוהבת עד כלות במורה יחזקאל. המורה מלווה את מחשבותיה בשוכבה ובקומה. המורה יחזקאל איננו אדיש להתאהבות זו, אלא שנאמן לחוקי המקום והמקצוע, הוא אינו מוצא מקום ליחס מיוחד בין מורה לבין תלמידה זו או אחרת. בהדרגה מבחינה נעימה ששון שיש והתנהגותיו אינן עולות בקנה מידה

אחד עם הדמות שבעיני רוחה. היא מוסרת לו את מחברת השירים שכתבה והוא אינו משיב אותה. מאוחרת היא קונה מחברת חדשה.

הסיפור כתוב בלשון בלתי שגרתית, בעברית מרוממת נפש, וניחן באוצר מלים רחב ונדיר במיוחד. כרמון מטיבה לרגש את הקורא עד שהלה נסחף אל הסיפור. יופיו של הסיפור נובע מן התחושה שהוא מכיל הרבה יותר מהפשט שבו. וכן מיכולתה של המחברת לתאר את נסיבות התרחשות יפור המעשה, המעבירות לקורא באורח חושני את הסביבה הדתית של ירושלים, בד-בבד עם החילוניות הסובבת אותה. ברובד אחר באה כאן לידי ביטוי תחושת הלא קלה של המשורר, הנחשף מצידו האינטימי בפני האחר. ראוי שכל חובב ספרות עברית יקרא סיפור זה.

מתוך הכרך "מוות במשפחה" מאת דליה רביקוביץ, קובץ שפורסם בראשית שנות השמונים, מובא כאן הסיפור "אורי ורחל". סיפור אהבה עצוב ונפלא על געגוע ועל אהבה שהותמרה.

"אדום", סיפורו של יעקב שבתאי, מסופר בגוף ראשון ומתמקד בנער הנדרש להתכונן לטקס בר-המצווה שבו אינו מעוניין כלל, ואולם, מחמת מוראו של הסב איננו מעז לסרב. ביקוריו אצל הרב אינם עולים יפה ובשעה שהוא חומק משם הוא פוגש

בנער אחר בשם אלי. השניים עושים דרכם לשכונותיה הדרומיות של תל-אביב אל ביתה של אשה בעלת אופי מפקפק.

שבתאי מציב בסיפורו שני עולמות, האחד בעל אופי טהור כביכול, עולם של ילדות, של בית-הכנסת, של ערכי מוסר ולעומתו העולם האחר, עולם של יצרים פרועים ואפלים, של מין ושל תשוקה, עולם משוחרר משלטון בית-הספר, הרב או ההורים. ממד האהבה בסיפור "אדום" שולי ואינני רואה מה מצאה העורכת למקמו בכרך שעניינו אהבה ראשונה. יחד עם זאת, הסיפור ראה אור לאחרונה בראשית שנות השבעים, ויש חיוב רב בהצגתו המחודשת בפני ציבור הקוראים. שבתאי כאן משוכח כתימדי וקריאת סיפורו היא ללא ספק חוויה מענגת.

ראויים לציון מיוחד שירו של דוד אביזן - "בעיות אישיות", הפותח את הספר ושירו של ישראל פנקס - "האהבה איננה גוף" החותם את הספר, אלה מעניקים לוויית חן ראוי לספר.

לבסוף, עלי לצייץ שעל אף הביקורת על שיקולי העריכה של הקובץ, רבים מן הסיפורים שלפנינו שייכים לעידית של הסיפורת העברית בעשורים האחרונים. מצד זה ראוי הספר לקריאה. ■

יורם סלבסט

רוני סומק

חצי

מריה פבליקובסקה יסנוז'בסקה

מפולנית: רפי וייכרט

המחלל לנחשים

חיבים אנו להתחבר להפרד
להתעקל להתכופף ולשרד
כשתי קוברים שהסעיר ונדנד
המחלל לנחשים בפראות חליל

הקסם של הנחש התפתל כבר על עצי גן-עדן. הארס שלו הכיש שירים רבים והארוטיקה שכבה על ספת הפסיכיאטר של דוקטור פרויד. מריה פבליקובסקה יסנוז'בסקה הופכת את קסם הנחש לחוק הישרדות מספר אחד. השיר הנפלא שלה מצליח לכשף אפילו את המינוריות של החליל ולהקפיא את המנגינה ברגעי הפרא שלה.

פבלו נרודה

Pablo Neruda

פבלו נרודה (1904-1971) נולד בעיר שדה קטנה בצ'ילי, תחת השם נפתלי ראיס בסואלטו. ב-1920 פרסם את שירו הראשון תחת שם העט פבלו נרודה, שבו השתמש מאז. נרודה, גדול משוררי צ'ילה ודיפלומט, נאלץ לגלות מארצו ב-1948 עקב חברותו במפלגה הקומוניסטית. הוא מצא מקלט בצרפת ולאחר מכן במקסיקו, נדד בארצות שונות ושב לצ'ילה ב-1954. ב-1971 שימש שגריר צ'ילה בצרפת מטעם ממשלת איינדה. בשנה זו זכה נרודה בפרס נובל לספרות.

1 מקור...

מתוך "עשרים שירי אהבה ושיר יאוש אחד"

Poema 20

Puedo escribir los versos mas tristes esta noche.
Escribir, por ejemplo: "La noche esta estrellada,
y tiritan, azules, los astros, a lo lejos".

El viento de la noche gira en el cielo y canta.

Puedo escribir los versos mas tristes esta noche.
Yo la quise, y a veces ella tambien me quiso.

En las noches como esta la tuve entre mis brazos
La bese tantas veces bajo el cielo infinito.

Ella me quiso, a veces yo tambien la queria.
Como no haber amado sus grandes ojos fijos.

Puedo escribir los versos mas tristes esta noche.
Pensar que no la tengo. Sentir que la he perdido.

Oir la noche inmensa, mas inmensa sin ella.
Y el verso cae al alma como al pasto el rocío.

Que importa que mi amor no pudiera guardarla.
La noche esta estrellada y ella no esta conmigo.

Eso es todo. A lo lejos alguien canta. A lo lejos.
Mi alma no se contenta con haberla perdido.

Como para acercarla mi mirada la busca.
Mi corazon la busca, y ella no esta conmigo.

La misma noche que hace blanquear los mismos arboles.
Nosotros, los de entonces, ya no somos los mismos.

Ya no la quiero, es cierto, pero cuanto la quise.
Mi voz buscaba el viento para tocar su oído.

De otro. Sera de otro. Como antes de mis besos.
Su voz, su cuerpo claro. Sus ojos infinitos.

Ya no la quiero, es cierto, pero tal vez la quiero.
Es tan corto el amor, y es tan largo el olvido.

Porque en noches como esta la tuve entre mis brazos,
mi alma no se contenta con haberla perdido.

Aunque este sea el ultimo dolor que ella me causa,
y estos sean los ultimos versos que yo le escribo.

... 4 תרגום

שיר מס' 20

הלילה אני יכול לכתוב את השירים העצובים ביותר.

אני יכול לכתוב, למשל: הלילה זרוע-כוכבים,
ושם, במרחק, מנצנצים הגופים הכחלים השמימיים.

רוח הלילה חג בשמים ושר.

הלילה אני יכול לכתוב את השירים העצובים ביותר.
אהבתי, והיא אהבה אותי לפעמים.

בלילות, כבלילה הזו, היא היתה בזרועותי.
נשקתי פעמים אינספור תחת השמים האינוסופיים.

היא אהבתי, ולעתים גם אני אהבתי.
אך לא אוהב את עיניה הגדולות והמישירות מבטן.

הלילה אני יכול לכתוב את השירים העצובים ביותר.
לחשב שאינה עמי, להרגיש שאבדתי אותה.

להאזין ללילה העצום, עצום יותר בלעדית,
והשיר צונח על הנשמה כשל הרועף על האפרים.

למי אכפת שאהבתי לא יכולה לשמר את האהובה.
הלילה מכבב, ואהבתי אינה עמי.

זהו זה. אי-שם במרחק שר מישו, אי-שם במרחק.
נשמתי אינה משלימה עם אבדנה.

כדי לקרבה - תר מבטי אחריה.
לבי מבקש אותה, אך היא אינה עמי.
הלילה עצמו המלבין את העצים עצמם.
שוב איננו אותם האנשים עצמם.

חדלתי לאהב אותה. אמת. אך כה אהבתי.
קולי בקש את הרוח להגיע אל אונה.

למישהו אחר. תהיה למישהו זולתי, כמו לפני נשיקותי.
קולה, גופה הבהיר, עיניה העמקות.

כה קצרה היא האהבה, וכה ארכה היא השכחה.
חדלתי לאהב אותה, אמת. אבל אפשר שאני אוהב אותה.

כיון שבלילה שכזה היא היתה בזרועותי.
נשמתי אינה משלימה עם אבדנה.

אף שזהו הכאב האחרון שהיא מסבה לי,
וזהו השיר האחרון שאני כותב לה.

מספרדית: שמואל רגולנט ושמואל בנג'ו

שיר מס' 20

יכלתי לכתב את השירים העצובים ביותר הלילה

לכתב לדגמה: הלילה מכבב,
ורועדים כחלים, הכוכבים במרחק.

רוח הלילה סב בשמים ושר.

יכלתי לכתב את השירים העצובים ביותר הלילה
אהבתי, ולעתים אף היא אהבה אותי.

בלילות כמו זה התוקתית בין זרועותי
נשקתי אותה כה הרבה פעמים תחת השמים האינוסופיים.

היא אהבה אותי, ולעתים אף אני אהבתי
כי צד לא לאהב את עיניה הגדולות הקבועות.

יכלתי לכתב את השירים העצובים ביותר הלילה
לחשב שהיא איננה עמי לחוש שאבדתי.

לשמע את הלילה האינוסופי, עוד יותר אינוסופי בלעדית
והשיר נופל על הנפש כשל על דשא.

מה אם אהבתי לא יכלה לשמר אותה
הלילה מכבב והיא איננה עמי.

זה הכל. במרחק, מישו שר במרחק.
נפשי אינה משלימה עם אבדנה.

כאלו בכדי לקרבה מבטי תר אחריה
לבי תר אחריה והיא אינה לדי.

אותו לילה מלבין אותם עצים
אנחנו אלו שמאז, איננו אותם אנשים.

כבר איני אוהב אותה, זה נכון, אך כמה אהבתי
קולי תר אחרי הרוח כדי לגעת באונה.

של אחר תהיה, של אחר, כמו קדם לנשיקותי
קולה, גופה הבהיר, עיניה האינוסופיות.

כבר איני אוהב אותה, זה נכון, אבל אולי אני אוהב אותה.
כה קצרה האהבה וכה ארכה השכחה.

כי בלילות כמו זה התוקתית בין זרועותי
נפשי אינה משלימה עם אבדנה.

אפלו יהא זה הכאב האחרון שהיא גורמת לי
ואלו השירים האחרונים שאני כותב לה.

מספרדית: גילה פז

שיר מס' 20

שיר מס' 20

יכלתי לכתוב את הנוגות שבשורות הלילה.

אני יכול לכתוב הלילה את העצובים שבשירים.

לכתוב, למשל: "הלילה מכבב, מרחוק רוטטים כוכביו הפתלים".

לכתוב, למשל: "הלילה זורע כוכבים, והם רועדים, כחלחלים במרחקים".

רוח הלילה חגה בשמים ושרה.

שירת רוחות הלילה סובבת בשמים.

יכלתי לכתוב את הנוגות שבשורות הלילה. אהבתי, לפעמים גם היא אהבה אותי.

אני יכול לכתוב הלילה את העצובים שבשירים. אהבתי ולעיתים גם היא אותי אהבה.

בלילות כאלה חבקתי בזרועותי. כמה נשיקות נשקתי לה מתחת לרקיע האינסופי.

בלילות כמו זה הלילה בזרועותי החזקתי. תחת רקיע אינסופי פעמים אינספור נשקתי.

היא אהבה אותי, גם אני אהבתי לפעמים. איך יכלתי שלא לאהוב את עיניה הגדולות המתבוננות.

היא אהבה אותי ולעיתים גם אני אהבתי. הכיצד לא לאהוב את עיניה הגדולות, הממוקדות.

יכלתי לכתוב את הנוגות שבשורות הלילה. לחשוב שאינה שלי. להרגיש שאבדה לי.

אני יכול לכתוב הלילה את העצובים שבשירים. לחשוב שהיא לא לי עוד, לחוש שאבדתי.

לשמוע את הלילה העצום, המתעצם בהעדרה. והשיר נופל בנשמה כטל בעשבים.

לשמוע את עצמת הלילה, עצום יותר בלעדיה. והשיר בא אל נפשי כמו טל על שדות מרעה.

ומה אם אהבתי לא יכלה להחזיק בה. הלילה מכבב והיא לא אתי.

מה בכך שאהבתי לא ידעה לשמור עליה. הלילה זורע כוכבים והיא איננה עמי.

זה הכל. אי-מי שר מרחוק, מרחוק. נשמתי לא תדע שלווה, כי היא אבדה לי.

זה הכל. משהו שר, אי-שם במרחקים. ונפשי לא משלימה עם אבדנה.

מבטי מחפש אחריה, כמו יכול לקרבה. לבי מחפשה, והיא לא אתי.

מבטי מחפש אחריה לקרבה. לבי מחפשה והיא איננה עמי.

אותו הלילה מלבין אותם עצים. אנו שוב איננו מי שהיינו אז.

אותו לילה שמלבין אותם עצים. אנו, אלה מאז, כבר לא אלה שהיינו.

אמת, שוב איני אוהב אותה, אך כמה אהבתי. קולי חפש את הרוח כדי לגעת באזנה.

לא אוהב אותה עוד, נכון, אך כמה הרבה אהבתי. קולי חפש את הרוח כדי להגיע לאזניה.

לאחר. לאחר תהיה. כבטרם נשיקותי. קולה, גופה הצח. עיני אינסוף שלה.

לאחר, תהיה לאחר, כמו שהיתה לנשיקותי. קולה, גופה הבהיר, עיניה האינסופיות.

אמת, שוב איני אוהב אותה, אך אולי אני אוהב. מה קצרה האהבה, ומה ארכה השכחה.

לא אוהב אותה עוד, נכון, אם כי אולי עודני אוהב. מה קצרה האהבה וארכה כל כך השכחה.

בלילות כאלה חבקתי בזרועותי, והיא אבדה לי. לכן נשמתי לא תדע שלווה.

כי בלילות כמו זה הלילה בזרועותי החזקתי, נפשי לא משלימה עם אבדנה.

גם אם זה האחרון בכאבים שהיא תסב לי, ואלה השורות האחרונות שאכתוב לה.

אפלו יהיה זה הכאב האחרון שהיא גורמת לי, ואלה השירים האחרונים שאני כותב לה.

המתרגמים במדור זה:

שמואל רגולנט - עורך ומתרגם מערבית, מאנגלית ומספרדית. בימים אלה רואה אור קובץ תרגומיו מערבית לשירתו של המשורר העבאסי, אבו נוואס: "שירי יין ואהבה" (הוצאת הקיבוץ המאוחד).

שמואל בנג'ו - מתרגם שירה מספרדית.

טל ניצן-קרן - תרגמה מהשירה הספרדית והלטינו-אמריקאית בין השאר את שירי "דון קיחוטה", אוקטביו פאס וססאר וייאחו. קובץ תרגומיה משירת פבלו נרודה ראה אור בקונטרס לשירה 'הנה' בהוצאת נתן וך. 1998.

גילה פז - לאחרונה החלה לעסוק בתרגום שירה מספרדית. זה פרסומה הראשון בתחום התרגום.

פרץ רוניצקי - רופא במקצועו, כותב שירים ומתרגם. זה פרסומו הראשון בתחום התרגום.

מספרדית: פרץ רוניצקי

מספרדית: טל ניצן-קרן

"אני זוכרך כמו שהיית..."
(שיר מספר 6 מתוך "עשרים שירי אהבה")

אני זוכרך כמו שהיית בסתו האחרון.
ברט אפר היית ולב שלו.
בעיניך נאבקו להבות הדמדומים
ונשרו העלים במי נשמתך.

דבקת בזרועותי כקיסוס,
ואספו העלים את קולך השלו האטי.
מדורת תמהון שם בער צמאונני.
יגנתון כחל מתוק מתפתל על לבי.

אני חש את עיניך מפליגות והסתו רחוק:
ברט אפר, קול צפור ולב כבית, לקראתו
נדרו תשוקותי העמקות וכגצים
נשרו אליו נשיקותי השמחות.

רקיע מספינה. שדה מן הגבעות:
זכרך עשוי אור, עשן, אגם שלוו
מעבר לעיניך בערו הדמדומים.
עלי שלכת יבשים הסתחררו בנשמתך.

1924

פבלו נרודה וגבריאל גרסיה מרקס, 1970

"דבורה לבנה..."

(שיר מס' 8 מתוך "עשרים שירי אהבה")

דבורה לבנה, שכורת דבש, את מזמזמת בנפשי,
ומתפתלת אט בסלסולי עשן.

אני הנואש, המלה בלא הדים,
מי שאבד הכל, מי שהכל היה לו.

כבל אחרון, כסופי האחרונים חורקים בך.
באדמתי השוממה את ורד אחרון.

הה שתקנית!

עצמי עיניך עמקות. שם הלילה מרפרף בכנפיו.
הה ערטלי גופך, גוף פסל נפחד.

עינים עמקות לך, מתערסל בהן הלילה.
זרועות פרח צחות וחיק ורדים.

שדך דומים לצדפים לבנים.
פרפר צל בא לישון על בטנה.

הה שתקנית!

הנה הבדידות החסרה אותך.
גשם יורד. רוח ים צדה שתפים תועים.

המים מהלכים יחפים ברחובות הרטבים.
על העץ קובלים, כמו חולים, העלים.

דבורה לבנה, נעדרת, עודך מזמזמת בנפשי.
את קמה לתחייה בזמן, דקה ושתקנית.

הה שתקנית!

1924

"רכון בערבים..."

(שיר מס' 7 מתוך "עשרים שירי אהבה")

רכון בערבים אני משליך את רשתותי העצובות
אל ים עיניך.

שם עולה ובוערת בגבוהה שבמדורות
בדידותי המטלטלת זרועותיה כטובעת.

אני נותן סימנים אדמים בעיניך הנעדרות
המתנחשלות כים לחוף מגדלור.

רק אפלה את אוצרת, אשה מרחקת, שלי,
במבטך מתגלה לעתים גדת הבעתה.

רכון בערבים אני משליך את רשתותי העצובות
לים הזה המסעיר את עיניך הימיות.

צפרי הלילה מנקרות בכוכבים הראשונים
המנצנצים כלבי עת אוהבך.

הלילה דוהר על סוסתו הקודרת
וזורה שבלים כחלות על השדה.

1924

מספרדית: טל ניצן-קרן

התרגומים שהובאו כאן הם מתוך אנתולוגיה לשירת אמריקה-
הלטינית שתראה אור השנה בהוצאת הקיבוץ המאוחד, המפעל
לתרגום ספרי מופת.

שיר היאוש (מתוך "עשרים שירי אהבה ושיר יאוש אחד")

דמותך גתה מן הלילה, שאני שרוי בו.
הנהר מאציל על הים את קינתו העקשת.

נטוש כמו נמל עם שחר.

עת ללכת, הו עוזב לאנחות!

על לבי נושרים עלי-כותרת קרים
הו עיי-תרבות, מערה קודרת של פליטי-ספינה טרופה!

בה נתחוללו מלחמות ודמיונות,
ממך פרשו כנפים צפרי-השיר.

את הכל שאבת אל תוכך, כמוה כמרחקים,
כהמון-הים, כרהט-הזמן. כשלון חרוץ היית!

היה היתה השעה של חדות-הכבוש והנשיקה,
שעת-ההתפעמות שהאירה באפלה כמגדלור.

חרדת ההגאי, ועמו של צוללן סומא,
שכרון עכור של אהבה. כשלון חרוץ היית!

הערפל הולך ואופך את נשמתי הפצועה והמכנפת.
מגילה-יבשות אובר דרך. כשלון חרוץ היית!

נצמדת לכאב, לפת את התשוקה.
העצב הכניעה. כשלון חרוץ היית!

מפני נסוגה חומת-הצללים.
הרחקתי לכת מעבר לתשוקה ולמצע.

הו בשר מבשרי, אשה שאהבתי ואבדתי.
בה אני נזכר בזמן ערפלי ומדבר שיר.

מלאתי רך כבכלי שברירי,
שהשכחה נתצה אותו כליל.

שם, בבדידות האפלה של האיים,
בזרועותיך, אהובתי, מצאתי מחסה.

ברעב ובצמא היית הפרי.
בשכול ובהרס חוללת את הנס.

הו אשה, איך יכלת להכילני

בקרע-נשמתך ובחבק-זרועותיך?

תשוקתי אליך היתה נוראה וחטופה מאד.
מסעירה, משפרת מאד, מתוחה ונלהבת.

הו בית-עלמין של נשיקות עדין לזהבת האש בה,
ועדין לזהטים האשכולות, שהצפרים מנקרות בהם.

הו הפה הנשוך, האברים המנשקים,
הו השנים הרעבות, הו הגופים הנלפתים!

הו משגל מטריף של תקנה ולהט,
שבו נפתלנו ונואשנו.

והרכות מעדנה כמים ופכמה,
והמלה שזה עתה החלה נובטת מן השפתים -

זה היה גורלי ועמו נטלטלו פסופי
ואבדו, כשלון חרוץ היית!

הו עיי-תרבות, הפל מט בה.
איזה כאב לא דובבת, אלו נחשולים לא הטביעוה!

אף על פי שהתגלגלת מדחי אל דחי, להטת ודברת שיר,
נצב כמלח על חרטום-האניה.

עדין הפרחת שירים, עדין הוספת לזרם!
הו עיי-תרבות, הו בור פעור ומר!

צוללן חור וסומא, קלע ביש-גדא,
מגילה-יבשות אובר דרך. כשלון חרוץ היית!

עת ללכת, השעה הקשה והקרה,
שהלילה מועיד לכל מחוגי-השעון.

החגור הגועש של הים מקיף את החוף.

כוכבים קרים מבליחים, צפרים שחורות נודדות.

נטוש כמו נמל עם שחר.
רק הצללים הרוטטם משתרגים על ידי.

הו הרחק מכל, הרחק מכל!
עת ללכת, עוזב לאנחות!

מספרדית: שמואל רגולנט ושמואל בנג'ו

פרסום ראשון

סוהל בחורה נחמדה
אני מקפידה לומר לה יפה שלום
והיא מחזירה "bye" ואפלו חג שמח
לפני כל החגים היהודיים
ו"שבת שלום"

היום תפשתי אותה על חם
אולי החם השפיע
ממלמלת בזמן שהיא מעבירה את החומס מתחת למכונה
עין אלקטרונית
"בשביל מה כל הלמודים האלה
בתעודות אני יכולה לצפות את הקירות"
וחיכה בעצבנות
מביטה בי
מוכנה להחליף הלוך
לחזור לאוטומטי "bye"
אבל היום לא מהרתי
מה למדת?

פצעי בגרות

ואני זוכרת
את החדר הקר
התנור הזעיר
שיכול לחמם
רגל
או בטן
או שד
מרחוק קר מדי
מקרוב שורף

כמו אהבה ראשונה
אפלו מהמאות
כמו מסרקות ברזל
הבגדים רכוסים לבשר
בסכות קטנות

וילון דק מפריד
בינינו
לבין החיים
מה יעשו
לנו
כשיתפשו אותנו
קפואים
על חם

כשהיינו בנות שש
היינו מגלות זו לזו
הכל
מפשקות מאחור
פתח מקמט
כפה
מכוץ לנשיקה

מלפנים חושפות
חרוט ודרדר
בין שפתים שמנמנות

אפלו אז
לא ראיתי את שלי

ובטח לא עכשיו
נוספו קפלים צללים ושערות

להכנס אלי
אפשר
רק בעיניים עצומות

עברתי לאוטומטי
מה יכולתי להגיד לה:
שתכתוב שירה?
שתצא לטיולים בחיק הטבע.
שתלמד יוגה?
אותה אי אפשר למרוח
2000 שקל לחדש
היא יודעת שהבוס
שהוא גם גבר
וגם יהודי
במקרה זה
עושה 10,000 לפחות
טוב, הוא היה סרן בצבא
והיא, מוטב שתמצא בעל
מה יכולתי לומר
עברתי לאוטומטי
אמרתי "זה באמת חבל"
השפלתי עיניים
"bye"

הכרך הנשרף

אלישע פורת

היה או לא היה? כרך שלישי לטרילוגיה "פנים אל פנים" של אבא קובנר

"כתבי יד לא נשרפים",
מיכאיל בולגקוב, מתוך "השטן במוסקבה"

"המשלש המתוכנן"

"המשלש המתוכנן" הוא ביטוי עברי שטבע דן מירון - מי שעסק ועוסק ביצירתו של אבא קובנר כבר שנים רבות - לביטוי הלועזי טרילוגיה. מקובל, ולא רק על מירון, אלא על כל העוסקים בתחום, שאכן התכוון אבא קובנר להמשיך ולפרסם כרך שלישי לטרילוגיה שלו "פנים אל פנים". כזכור לקורא, ואני מצטט:

"...אחרי הופעת 'המפתח צלל' (ושהיא הפואמה השלישית שפרסם קובנר) שקע קובנר בעבודתו על הרומן 'פנים אל פנים', ששני כרכיו (מתוך 'המשלש המתוכנן') ראו אור ב-1953 וב-1955. לפרק זמן ארוך כאילו הושעה עיסוקו בשירה, אף כי הקשרים התמטיים, ואפילו הצורניים והסגנוניים, בין כרכי הרומן לפואמות שקדמו להם היו הדוקים. ב-1961 לאחר שהתעייף קובנר מן הרומן, וחזר אל השירה..." עד כאן דבריו של דן מירון מתוך "בשולי הכרך", שהוסיף לכרך הראשון של "כל שירי אבא קובנר", מוסד ביאליק, 1996.

בדברים הבאים אנסה לצייר את סיפורו האפשרי של הכרך הנעלם, ולהראות שביטוי של דן מירון "ולאחר שהתעייף קובנר מן הרומן" אינו מקיף את כל ההליך המעניין והבלתי ידוע של סיום כתיבת הפרוזה הרומניסטית של קובנר, למן ראשית שנות החמישים, ועד סופה העצוב בקיצה של שנת 1956.

השאלה הראשונה שעולה היא מה קרה אם כן לכרך השלישי של הטרילוגיה? מדוע לא נכלל ב"פנים אל פנים"? כזכור נדפסו רק שני הכרכים "שעת האפס" ו"הצומת". האם באמת הבטיח המשורר לכתוב ולפרסם כרך שלישי? האם כתב אותו? ואם כתבו, מה עלה בגורלו? מדוע לא נדפס עד היום?

לפתע שירה לירית ייחודית, שראשית פרסומה בספרו "מכל האהבות", 1965. כדי להבין את השאלות בדבר גורלו של הכרך השלישי, כדאי להעיף מבט מעט כללי יותר על חייו ויצירתו של המשורר באותן השנים. מאוד ייתכן שהיתה לו הרגשה חריפה של התמססות מואצת של העבר הקרוב. התוויות העזות של היציאה מאירופה, הלחימה ביערות, השמדת הגטו והפרשה הקצרה והמתסכלת של "הנקם", החלו "להתנדף" מעצמן באווירת הארץ הקדחתנית.

וכאילו לא די בזמן שהחל להשכיח אותן, באו שלוש שנים אינטנסיביות של הקמת המדינה והמלחמה הקשה שבאה בעקבותיה. אבל גם חוויות התשתית הקשות של מלחמת הקוממיות החלו להישכח במהירות, ב"יום השני", או "בבוקר שלמחרת" הקמת המדינה. אפרוריות הקיום והצרות הרבות של ביסוס המדינה הצעירה, עם המאבקים הפוליטיים האלימים שניהל בן-גוריון נגד יריביו שמשמאל, שותפיו רק מאתמול, איימו להשכיח לגמרי את השנים הדחוסות שבהן מילא המשורר, מרצונו או אנוס על פי סדר המאורעות, תפקידים מכריעים בכמה זירות. ניתן להניח שאבא קובנר, בשבתו אל כתיבת הטרילוגיה "פנים אל פנים" הונע בין השאר על ידי הרצון העז להציב זכרון עולם, חי דובב ומעוצב, לשנים המכריעות שנדחסו בתוך חייו בתוך פחות מעשור. וכך, בין אם מתוך הריק האמנותי שנתאפשר לו בשל המשבר החריף שבכתיבת שירתו, ובין אם מתוך בחירה והתקדשות, חרף התביעות המתמידות של הענות לשירתו, מצא לו את "הסדק" הצר שבין הזמנים, כמה שנים אלה של פרישה מאונסת מן השירה והתמסרות לפרוזה הרומניסטית.

סדק צר זה הסתבר בדיעבד כיחיד בחיי האמנות שלו, והוא לא ישוב עוד בחייו

ויותר מכך, רשאים אנו לשאול האם נותר בעזבונו כתב היד "האבוד"? ואם לא, האם נותרו סימנים, שיירים או שרידים מכתבתו? שהרי היה זה יותר מסתם "משלש מתוכנן", זה היה ממש "משלש מובטח". ורבים מקוראי הפרוזה של קובנר, ומקוראי הפרוזה העברית הצעירה, שלאחר מלחמת הקוממיות, ציפו לו כמובטח.

פרק הזמן הקצר הזה, של ראשית שנות החמישים עד אמצעו, היה כנראה הפרק היחיד בחייו שהקדיש המחבר לכתיבת הפרוזה הרומניסטית שלו. אפשר כי צודק דן מירון, שהיתה זו תקופת מעבר קצרה, בין השלמת גל הפואמות הראשון שלו, לבין התכשרותו לקראת גל הפואמות הבא, שהופיעו מאוחר יותר, החל מאמצע שנות ה-60. קשה לדעת היום האם היה זה פסק זמן מתוכנן שיחד המשורר ליצירת הפרוזה הרומניסטית שלו, או שבאמת היתה זו הזדמנות שלא תשוב יותר בחיי היצירה שלו: לנצל את משבר הכתיבה הזמני שלו, לאחר שהשלים את הפואמות, ולנסות את כוחו, לראשונה, ולצרנו, בדיעבד, גם לאחרונה, בכתיבת פרוזה סיפורית.

המשבר בכתיבתו של קובנר נבע מכמה גורמים וכבר עמדו עליהם חוקרים אחדים. אני משער שאולי, בין השאר, נבע המשבר מחילופי הפואטיקה של הדור, "חילופי גברי" משמעותיים מאוד:

שינויי הטעם החריפים בלשון השירה שהביאו נתן זך, יהודה עמיחי ואחרים לשירה העברית; וקובנר, עם משוררים גדולים אחרים מבני דורו, הוכרח לעבור משבר אישי חריף, שהיה כל כך חריף עד שנשקלה אצל אחדים מהמשוררים הפסקת הכתיבה, כדי שיסתגלו אל הלשון החדשה. רק ההסתגלות הזו שלו, המאוחרת יחסית, היא שאפשרה לו להשתחרר מלשון הפואמות הראשונות שלו, לשון כבדה, ארכאית ואנכרוניסטית, וליצור

החלק השלישי, ומה עשה בו. הוא סתם ולא פירש, ולא סיפק את סקרנותם של עיתונאים סקרנים ושל קוראים טרחנים. במשפחתו טוענים שהוא פשוט אמר שהדרך השלישי, אם היה כזה, "הושמד".

ולא מוסיפים פרטים מועילים. אך יש בהחלט טעם בשאלה מדוע "הושמד"? באילו נסיבות "הושמד"? ובעיקר: על מה נסב הכרך השלישי, בטרם "הושמד"? האם ניתן להניח

הספרותי, ובאופן כללי מאוד אפשר אולי לומר שהיתה הסכמה כללית ורצון כללי לראות את אבא קובנר משלים את הטרילוגיה.

"ארגנטינה, ברזיל ולבסוף שווייץ..."

שני הכרכים הראשונים של הטרילוגיה היו במושגים של אותם הימים הצלחה מסחרית

לכתיבה מסוג זה.

כך כתב את שני הכרכים הראשונים מתוך "המשלש המתוכנן" שלו. לא כאן המקום לעמוד על זיקתו של קובנר לטרילוגיות מפורסמות אחרות בתולדות הספרות האירופית, שהושפע מהן בנעוריו, כגון "מלחמה ושלום", וכגון הטרילוגיה של הנריק סנקביץ', הסופר הפולני, "באש ובחרב", "המבול" ו"פאן וולודיובסקי"; וכגון הטרילוגיה של שלום אש, "פעטעריבורג", "ווארשע", "מאסקווע". אפשר אולי לראות שיש זיקות כאלה, ויום יבוא תקוותי, וחוקר צעיר ומסור יגלה אותן לפרטיהן. אך לענייננו, חשוב לציין שהוא כנראה רצה מאוד להשלים מפעל ספרותי שתהא בו ה"שלמות המושלמת". ושהטרילוגיה, כמו מבנים משולשים מושלמים אחרים באמנות, מבטאת אותה בנאמנות. אלא שהדברים לא עלו כל כך פשוט. תכונות החידוש שמתוך שאיבה מן המקורות, שציינו את שירתו המקורית, לא עמדו כל כך לפרווה שלו. ובעצם ניתן לומר שאין היא ניצבת בראש יצירות הפרווה של הדור. ועוד אנו צריכים לזכור, ששני הכרכים של "פנים אל פנים": "שעת האפס" ו"הצומת" יצאו לאור כמה שנים לפני "מי צקלג" למשל. יצירה בפרווה של בן דורו ס. יוהר, שהציבה התייחסות שונה לחלוטין לדרכי העיצוב וללשון העיצוב של מלחמת הקוממיות.

האם חש קובנר עצמו, לאחר פרסום שני הכרכים הראשונים, שאין כתיבת המשלש עולה בידו כפי שציפה? האם הסיק מדברי הביקורת הספרותית, שבחלקה שיבחה את עבודתו, אך בחלקה גם הסתייגה ממנה באופן די חריף, שעליו לעצור לשהות קצרה? לחשוב לשקול להעריך מחדש, בטרם ישוב אל שולחן עבודתו להשלים את הכרך השלישי? הוא היה בעל חוש ביקורת עצמית מפותח, ויש להניח שידע לשפוט את יצירת עצמו בכל החומרה הראויה. ואם אפשר לומר שלאחר שסיים את הגל הראשון של הפואמות שלו נקלע למשבר בשירתו, הרי בכתיבת הפרווה שלו יצא ישר מתוך מצב משברי, ולא היתה בה כשלעצמה שום בשורה חדשה: לא צורנית ולא אחרת. הוא המשיך בפרווה שלו כתיבת "נוסח" מיושנת, כתיבה ריאליסטית מוכרת וידועה, שרק כשרונו, חריפותו והבחנתו האמנותית הצילו אותה מלהיחשב מיושנת ומסורבלת מיד עם הופעתה.

ובכל זאת, לפי העדויות החדשות שבידנו, הוא לא עצר. הוא המשיך בכתיבת החלק השלישי. כנראה כמתוכנן, אך בהחלט אפשר שתוך שינויים מסוימים, שאליהם הגיע אם מתוך עצמו ואם מתוך הערותיה של הביקורת. קוראיו הנאמנים, אלה שעקבו אחרי גיבורי שני הכרכים הראשונים, ציפו להמשך כתיבתו. הציפיה להמשך היתה גם נחלתם של מבקרים ועורכים מן העולם

אבא קובנר

שהוא כתב בו על אפשרות הגשתו של משטר סוציאליסטי בארץ לאחר המלחמה? האם כתב בו על הקיבוץ, כזירה מיוחדת, שבה מתפתחת קומונה של אמנים? האם המשיך וגלגל את גיבוריו מן הכרכים הקודמים, אל איזה סיום אוטופי בכרך השלישי? ואולי מותר גם לשאול יותר מכך: האם ניסה לצייר בו ולחזות את גורל ישראל בשנים הבאות? האם שיקע בו את תפישותיו המיוחדות לגבי גורל העם היהודי שנשמד, לגבי גורל לשון היידיש שהיתה יקרה ללב? האם אפשר שהוא פרש בספר את גירסתו שלו, המקורית והבלתי-מקוצרת, ל"פרשת ניצנים"?

שלל האפשרויות, שאף אחת מהן לא אושרה אך גם לא נסתרה, של תוכן הכרך הנעלם, יכול ממש לסחרר כל קורא עברי שיצירת קובנר קרובה ללב.

לאחר הפסח, באפריל שנת 1955, יצא אבא

ממשית. כמה מהדורות נדפסו משניהם, והיה ביקוש רב לספרים גם מצד מוסדות המדינה, כמו משרד החינוך, מרכז הספריות הציבוריות ועוד. גבורתם הנחושה של מגיני קיבוץ נגבה, ויוצאי הפרטיזנים המנסים להשתלב בחברה הישראלית החדשה תפסו את לבם של הקוראים. בייחוד בקיבוצים, אך נמצאו להם קוראים רבים גם בחוגי השמאל בערים וגם בחוגים אחרים. פרשת "ניצנים"

האומללה טרם תפסה אז תאוצה ולא העיבה עדיין על סיפור חייו של קובנר. וכל כמה שטרחו מבקרים מסוימים לעשות הפרדה בוטה בין "שירתו" של קובנר ל"פרווה" שלו, לא המעיטו את מספרם של המשחרים לסיפור מלחמת הקוממיות, סיפורה של חטיבת "גבעתי", מתנדבי מושבות הדרום ובני השכונות הקטנות של דרום תל אביב.

אבא קובנר לא השיב מעולם, ככל הידוע, תשובה ברורה וחד משמעית האם כתב את

קובנר למסעו הבלתי-נשכח אל היבשת הדרום אמריקאית ויהודיה. המסע כלל הרצאות ומפגשים עם חניכי תנועת "השומר הצעיר" ועם ארגוני שמאל אחרים הקרובים למפ"ם. עד מהרה הפך מסע ההרצאות למסע ניצחון מהמם של המשורר היהודי בין הקהילות של אמריקה הלטינית. מן העדויות שבידנו עולה, שכתב היד של הכרך השלישי היה כנראה עמו כל העת במסעו.

המסע היה מפרך ומעייף ממש כשם שהיה מוצלח. אבל אבא קובנר המשיך לכתוב טיוטות במהלך נסיעותיו האינסופיות ברכבות, בחדרי המלונות ובמועדוני "השומר הצעיר", שבהם התארח במהלך סיורו. הוא לא נח מכתובתו אפילו לאחר שסיים ימים קשים במיוחד במהלך המסע. הוא חלף את ארגנטינה לאורכה ולרוחבה, והמשיך לאורוגווי השכנה, וסיים את מסעו, שלימים תתחוויר חשיבותו ליצירתו, במפגש מרגש ומדהים עם תרבותה הפגנית של ברזיל.

כל מי שקרא את הפואמה שלו יוצאת הדופן "אדמת החול", יכול בנקל להבין איזו חוויה מסעירה עברה על המשורר בעת ששהה בצפון-מזרח ברזיל. האם נכון יהיה לשער שבמהלך נסיעתו "המסע" נשא עמו כל הזמן את צרור הדפים של "הכרך הנעלם"? ואיך נוכל לדעת מה כתב בחניות המעטות במסעו: ראשי דברים לפואמה החדשה, שטרם נולדה, או נוספות לפרקים המצטברים של החלק השלישי של הטריולוגיה?

בתום סיורו המתיש בן ארבעת החודשים בדרום אמריקה יצא אבא קובנר בדרכו בחזרה. קודם לאירופה, לצרפת, לשליחות קצרה של התנועה, ומשם לחודש של הפוגה ומנוחה בשווייץ. הצטרפו אליו, לחופשת ההתאוששות בשווייץ אשתו ויטקה, שהחלימה אז ממחלה, ובנו הקטן מיכאל. בהרים השלווים של שווייץ, בסוף הקיץ של שנת 1955 השלים כנראה את הכתיבה הראשונה של החלק השלישי. מן העדות שבידנו עולה שבמהלך כל התקופה הזו, שנמשכה גם עם שובו לארץ, היתה נימה אופטימית ברורה בדבריו הקטועים והמרומזים על כתב היד. הדברים הסתדרו כמו שקיווה ותכנן, גם הקיץ הדחוס, האינטנסיבי והמתיש שבילה בנסיעות, לא עיכב את מהלך הכתיבה. אלא אולי אפילו להיפך, סייע, בדרכים שלא נוכל אף פעם לדעתן במדויק, להשלמת הכתיבה הראשונה.

סופרים לא מעטים העידו בביוגרפיות שלהם שדווקא המסעות, הריחוק מביתם, השקיה במקומות זרים, דווקא אלה חידדו וזירזו את כתיבתם. גם משוררים רבים העידו, אם ביצירתם ממש, ואם בביוגרפיות שלהם, שבדרך ההיפוך, בתוך זירה שהיתה זרה לחלוטין לזירת המולדת, הם התמלאו בכוחות יצירה מתחדשים וזכו להתחיל או להשלים יצירות ספרותיות חשובות. ואף

שאדמת החול והלם של גבעות "הדרום", זירת הקרבות של חטיבת "גבעתי", היכן שהשקיע את כל אוני הרוחני בשנות המלחמה האינטנסיביות, לא היתה "זירת מולדתו" האמיתית, הרי כל מי שקרא ביצירתו של אבא קובנר יודע ומכיר את מערכת היחסים המופלאה שיצר בין "שתי המולדות" שלו. מערכת סבוכה שהוא שב אליה מפרק לפרק בחייו וביצירתו, ונתן לה בכל פעם צורה שונה ומבע שונה.

ואפשר מאוד שגם המפגש המהמם והמוחץ עם יהדות ארגנטינה, אורוגווי וברזיל, שנהרה בהמוניה לחזות בו ולשמוע את דבריו של "המשורר, הפרטיזן, לוחם 'גבעתי'", היה לו חלק בגיבוש ובזירוז הכתיבה של הספר הנעלם. יהודי דרום-אמריקה נתנו לו המון כבוד, הרבה חיבה ואהבה רבה.

בשבילם, אז בקיץ הרחוק ההוא, של שנת 1955, שהיה בעצם חורף ביבשת הדרומית, כמו בשביל יהודים אחרים במקומות שונים בעולם, הוא שילב בחייו שילוב מובהק וחד-פעמי של יוצא השואה ונביא התקומה. של אחד שגח ממש מתוך הר-הדמים של "בדמיך חיי", אל גבעות החול והלם של הדרום, שבהן הוכרע לחיים גורלה של המדינה הצעירה. לזמן קצר, לכמה חודשי ביקור, הוא נתן להם לפתע טעם של גאוה לאומית, של תקווה ושל הרגשה שהקורבנות העצומים שידע העם היהודי לא היו לחינם.

היו בין היהודים הצעירים שפגשו בו לראשונה בדרום-אמריקה, כאלה שהגיעו ארצה בשנים מאוחרות יותר. הם דבקו בו גם בארץ, שיחרו לפתחו, האזינו בשקיקה לדבריו ולא החמיצו שום הופעה שלו באמצעי התקשורת. כגון הופעתו המרשימה במשפט אייכמן שנים מעטות לאחר הביקור. אחדים מהם גם ניסו להתקרב אליו ממש, ביקרו אצלו בקיבוץ, וניהלו איתו במשך שנים ארוכות דיאלוג מתמשך, שראשיתו באותם ימים של התרוממות הרוח העצומה שהביא אליהם בשנת 1955.

לא הייתי מאריך בתיאורים הללו, אלמלא הטענה שנשמעה בביקורת הספרות, לאחר שיצא הכרך השני - "הצומת" - מתוך "המשלש המתוכנן" "פנים אל פנים", שחלה מעין "חסימה" בכתיבת הפרוזה הסיפורית של אבא קובנר, וכנראה שיש למחברו קשיים לא פעמים בהשלמת הטריולוגיה.

לדעתנו הצנועה, ובהתאם לעדויות שבידנו, לא חלה שום "חסימה" בכתיבתו, ושום עיכובים בלתי מתוכננים. עוד לא היו אז ימי "הרב-מכר" כבימינו, והציבור לא היה שותף, לאנסו או להנאתו, בכל פרטי ההתקשרות שבין המו"לים לסופריהם. ואם היה מישהו מעוניין שדבריו יגיעו אל המחבר,

דברי שבת על הכרכים שכבר יצאו, או דברי כמיהה לכרך השלישי העומד לצאת, ודאי אמר זאת ישירות, בשיחה אישית, או כתב

זאת בגלוית דואר ישנה שאבדה כבר מזמן. שום דבר בשלהי שנת 1955 ובמהלך שנת 1956 לא בישר על קשיים צפויים של אבא קובנר בהשלמה המובטחת של ספרו. ושוב, לא היו אז "מועדוני קוראים" מסודרים, ולא סקרי דעת קוראים, ואי אפשר היה לעמוד במדויק על יחסו האמיתי של ציבור הקוראים אל הסופר ואל הספר. אבל היו מדורי ספרות פעלתניים בעיתונות היומית, והיו מדורי עקיצות וסאטירות בכתבי העת הספרותיים, והיו בתי קפה שוקקים של אמנים מכל תחומי התרבות, והיתה אליטה "ותיקה" ומוכרת, של צמרת הספרות העברית הצעירה. אבא קובנר היה מעורה היטב, "מחובר" כמו שצריך אל היוצרים בני-דורו, שיותר מן הכול קירבה ביניהם החוויה המשותפת של שנות מלחמת הקוממיות. והוא שנתן מחילו גם לשירה העברית בת הזמן, והפואמה שלו "פרידה מהדרום" כבר הפכה לאחד מספרי השירה החשובים של התקופה, החל לתת גם מחילו לכתיבת הפרוזה הרומנטיסטית של התקופה. הוא היה יותר מדי מוכר ומפורסם מכדי שעניין "החסימה" בכתיבתו לא יתפשט בציבור.

כך שלפי העדויות שבידנו, השקפה כזו על הסיבות להפסקת כתיבתו היא מופרכת לחלוטין. לא חסימה כזו או אחרת ולא הפסקה בשל אלם ספרותי כזה או אחר הם שגרמו לאי הופעתו של הכרך השלישי. הסיבות להעלמותו של כתב-היד הן שונות לגמרי.

"היכן אנו בעולם?"

החודשים האחרונים של שנת 1956 היו גדושים באירועים מסעירים בארץ ובעולם. בסוף אוקטובר פרצה מלחמת סואץ, ובאותה העת בערך פלשה ברית המועצות להונגריה והכניעה ברגל דורסנית את המרד ההונגרי. אבא קובנר נקרע ממש באותם הימים בין המאורעות המסעירים.

ובסופו של התהליך, לאחר הישיבה הדרמטית של הוועד הפועל של הקיבוץ הארצי, שנערכה בקיבוץ מעברות, בימים האחרונים של נובמבר 1956, הוא נקלע למצוקה אישית ונפשית קשה מאוד, שאולי יש בה מעט כדי להסביר את הגורמים שהביאו לשריפה הטרגית של כתב היד הנעלם.

לפי העדויות שבידנו, לאחר שובו משהותו הקצרה בשווייץ, שם עלתה בידו כנראה להשלים סופית את כתב היד, הוא חזר במצב רוח אופטימי, והוא עבד על השלמת ספרו בכל הזמן שחלף. יש להניח שהוא כבר החל בגישושים, או אולי אפילו בצעדים ממשיים, כדי לפרסם את הספר. לא היתה לו בעיה של עורך, הוא עצמו נחשב לעורך מעולה גם לאחרים. לא היתה לו בעיה של בית הוצאה. הוצאת "ספרית פועלים" שהוציאה זמן קצר

קודם לכן את שני הכרכים "שעת האפס" ו"הצומת", הפשיבה את הרומן כולו, על שלושת חלקיו, כ"רומן הדגל" שלה באותן שנים. לא היתה לו בעיה של מימון, היה ברור שהספר יוצא על חשבון ההוצאה, כלומר הקיבוץ הארצי הוא שישא, ובכבוד, בהוצאות הפקת הספר.

ואז, בהפתעה כמעט גמורה, נחתו עליו שני המאורעות הדרמטיים הללו, ופתחו מחדש אצלו "פצעים מדממים", שאולי מעולם לא הגלילו באמת. החרדה העצומה לגורל מדינת ישראל הקטנה והמאוימת לא הרפתה ממנו, מאז הימים הקשים של פלישת הצבא המצרי, ומאז הימים שהוא, עם לוחמים של חטיבת "גבעתי", עצרו בקשיים עצומים את הטורים המצריים שהיו בדרכם לתל אביב. הוא מעולם לא שכח עד כמה היה דק ושביר המחסום העלוב של קומץ ישובים מכותרים וחטיבה לוחמת אחת מותשת וקטנה. אפשר למצוא ביטויים לחרדה הזו, בתוך יצירותיו השיריות ובתוך הכרכים הראשונים של הטרילוגיה. ואפשר כמובן למצוא ביטוי קיצוני לחרדה הזו ב"דפים הקרביים" שכתב. החרדה הקשה לגורל המדינה ויהודיה לא תנית לו גם בעתיד. ויש לנו עדויות מעניינות עד כמה היה חרד ערב מלחמת ששת הימים, שלא לדבר על מה שעבר עליו ואולי לא מצא ביטוי הולם ביצירתו, בחדשים הקשים של מלחמת יום הכיפורים.

הפלישה הסובייטית להונגריה, מעשי האלימות הקשים והטבח האכזרי במתקוממים ההונגרים פתחו מחדש את הצלקות המכאיבות שנשא איתו עוד מימי קרבות הפרטיזנים ביערות ליטא. הוא ניהל בשעתו, סמוך לעלייתו ארצה ומעט אחר כך, מערכה פוליטית כנגד ראשי הקיבוץ הארצי ופעיליו, כדי שיכירו באנטישמיות המרושעת של המשטר הקומוניסטי. הוא הובס או במאבקו בתוך התנועה, הורחק ממרכזי העשייה הפוליטית של תנועתו, אך לא חזר בו מדעותיו. ועכשיו בשלהי 1956 חזר אליו הכול: האטימות הרוסית המפחידה, הטמטום והרשעות של המשטר, הרצחנות הדורסנית, הכול כפי ששמע וראה העולם בשידור כמעט ישיר מרחובות בודפשט הבווערת. בפעם האחרונה בחייו הפוליטיים הוא ניסה לערער על סמכות המנהיגים המוכרים של מפ"ם והקיבוץ הארצי, ולהביאם לידי הכרה ברורה בווועות המשטר הסובייטי. אך גם הפעם הוא לא הצליח ונחל מפלה מידי הממסד הוותיק. מפלה מכאיבה שאולי אפילו היתה בה מעט השפלה. חזיון מכאיב שבא לידי ביטוי צורב בישיבה הסוערת ההיא, שנערכה בקיבוץ מעברות.

לפי העדות שבידנו, הוא נתקף בקדחת התרגשות גדולה שאחזה בו ולא הניחה לו בשל שני האירועים המסעירים. הגחמה ההיסטורית, שדחסה את שניהם בעת ובעונה אחת, הכבידה מאוד על אבא קובנר באותם

ימים. ומי שידוע כיצד נוהגים משוררים חרדים בימי חרדה אשר כאלה, ודאי יבין למה אני מתכוון. ניתן אולי להניח שחשבוניות מחשבוניות שונים נערכו במוחו הקודת באותם ימים מסוערים, כולל גם חשבונו הספרותי. האם תהא זו השערה רחוקה, אם נניח שבכרך הנשרף של הטרילוגיה, כתב דווקא על החיים העתידיים בקיבוץ ובמדינה, "החיים החיוביים" לפי תפיסת הימים ההם, ואולי גם על החיים העתידיים של העם היהודי? שהרי אצלו כל המעגלים היו מחוברים ומהודקים ללא אפשרות הפרדה. המעגל העברי עם המעגל הישראלי ועם המעגל היהודי. ואם בנה בשני הכרכים הקודמים של הרומן את "התשתית הקיומית" של העם המתחדש, ואם ייחד את שני הכרכים הראשונים לנושאים הגדולים

של "בדמך חיי", הרי רק הגיוני הוא לשער, בזהירות הדרושה, שאכן היה תוכן הכרך הנעלם תוכן עתידי באיזה שהוא אופן. ובמידה כזו או אחרת לא התייחס אל מה שהיה ולא אל מה שהיה אלא אל מה שיהיה. אולי אפילו תוכן המשיק לגבולות האוטופיה החברתית והלאומית. אפשר להניח, שהוא המשיך וניהל את גיבורי "הצומת" ו"שעת האפס" מן החורבן והשוואה, מן המצור והאיום של מלחמת הקוממיות, מעמידת הגבורה של קיבוצי הדרום וחטיבת "גבעתי", אל העולם החדש שראוי שיבנה בישראל הצעירה. האם נבהל "מיום הקטנות" האפרורי, שהציף את המדינה, וגרם לסופרים בני דורו לכתוב, ממש באותם ימים, רומנים מפוכחים ואידיוניים על הפער המתחיל להתרחב, שבין החלום למציאות? קשה לדעת, מה גם שהוא לא הקל על המתעניינים, ולא הותיר לנו שום סימן לתוכנו האפשרי של הספר שהשמיד.

ב-25 לנובמבר 1956 נערכה הישיבה הסוערת והגורלית של הוועד הפועל של

הקיבוץ הארצי בקיבוץ מעברות. הדרמה הכפולה, שבאה לידי גילוי בישיבה המיוחדת הזו, ראויה למחקר נפרד ומקיף מידי של היסטוריון בקי. ראשי הקיבוץ הארצי ומפ"ם התכנסו לישיבה של חשבון נפש אישי ופוליטי. חשבון קשה ומכאיב, שכן ההיסטוריה ומהלכה המהיר והסוער דחקו את התנועה למצב של אדם, של התגוננות מביכה ופחד מפני שבירת האיקונום המקודשים. מתנועה מובילה, שיש לה יומרות לחזות את העתיד, הפכה תנועת "השומר הצעיר" באותם ימי נובמבר אחרונים של 1956 לתנועה מצטדקת, מתגוננת, נגדרת ונבוכה עד עומק הווייתו, ואחוזת חרדה גדולה שמא יאחזה את הרכבת אל עולם המחר.

אבא קובנר הגיע אל הישיבה מתוך ונסער וקרוב להתפוצץ מרגשות, כתוצאה מכל המתח והחרדה שעברו עליו מאז התרגשו המאורעות. לעומתו הגיעו המנהיגים הוותיקים ובעיקר מאיר יערי, נחושים בדעתם "שלא לשפוך את התינוק עם מי הגיגית", כלומר לא להתנתק מהעולם הקומוניסטי, חרף הדיכוי האכזרי של המרד ההונגרי. ובאשר לשאלה הגדולה האם צריך היה להצטרף למלחמת סיני, דיברה ההנהגה בקול פוליטי מתון, תכליתי; מאיר יערי תמך כרגיל בעמדותיו של בן-גוריון, וחזן כרגיל ניסה להתנגד להן בתחילה, אבל השלים עממן מחוסר ברירה.

שוב בא לידי ביטוי חריף, כמו בישיבות קודמות בעבר, הניגוד החריף בין המשורר חד הלשון חד העין וחד הלב, המנסה להבין "היכן אנו בעולם הזה?", לבין מנהיגים משופשפים שמטרתם אחת: להוציא את התנועה שלמה גם מן המשבר הכפול הנוכחי.

"התערער אצלי מה שהיה פעם במושכל"

על מה שהתרחש בישיבה ההיא בקיבוץ מעברות יש עדויות שונות ואפילו מעט סותרות. אך לפי העדות שבידנו, אבא קובנר נטל חלק פעיל, תוקפני ובלתי מתפשר בסדר היום של הישיבה, עד שהורחק והובס בידי המנהיגות הוותיקה. הוא הגיע דחוס עד להתפוצץ ברגשות זעם ומחאה, שנאה וחרדה, וניסה להדביק את קהל באי הוועידה בהרגשות הדחיפות שלו. הוא, באופן אישי, עבר ממש מהפך אישי חריף בתוך כמה ימים. הוא התנגד בתחילה, בכל נפשו, מתוך חרדה קיומית חדה לפתיחת מלחמת המנע נגד הצבא המצרי בסיני. אבל לאור הניצחון המדהים הוא שינה בתוך ימים ספורים את דעותיו, ממש כפי שעשו באותם ימי אופוריה לא מעטים במחנה השמאל. וכדאי להביא מעט מדבריו, כדי לעמוד על עומק הזעזוע שאחז בו. "...חשתי שמה שעומד להתרחש - זה שואה גדולה בתולדות

ישראל (!), ותהיתי איפה היא מפלגתי... סבור הייתי כי מפלגתי חייבת לצאת לרחובות. אחרי ליל נדודים העליתי על הנייר שתי שורות ובס' (!) כתבתי: 'על דעת עצמי ועל דעת רעי שימותו עם שחר - אל תצאו למלחמה הזאת' לעשותם כרוז ברחובות. אך הנה פתחתי את הרדיו והזמן פלש לחדרי, וחברי סיימו את המלחמה... ובהמשך דבריו הוא אומר עוד: "...היום, אחרי מערכת סיני אני מהרהר: אם היתה זאת שעת אפס - לא אדע, אבל מה פירוש שעת אפס בלי שעת כושר, אני יודע..." והוא מוסיף עוד יותר: "אחת לאלף היתה לנו הזדמנות כזאת, להילחם במלחמת הגנה - עם בעל ברית בעל שיעור קומה. ואם הצלחנו להגיע להשגים אלה, בלי חורבן והרס, אנדי: בין מלחמת הגנה מאוד צודקת על חורבן ערינו, ובין מבצע אשר בנסיבות פנטסטיות-פוליטיות נתאפשר לנו לבצעו - אני בוחר בשני!..."

הוא הרחיק לכת מההנהגה המסתייגת. עבר עליו משבר קצר וחרף מאוד, והוא קם למחרתו מפוכח, ותומך נלהב במהלכי מלחמת סיני. גם את צעדו זה הקיצוני לא יכלה הנהגת הקיבוץ הארצי ומפ"ם לקבל, והוא חטף על כך כהגון בתשובות חריפות ואף קנטרניות מאלה שהשיבו לדבריו המתלהמים.

דווקא ידידו, מגינו וסנגורו, שמעון אבירן, נשא דברים מפוכחים בגנות המלחמה ובזכות השלום, וביקר קשות את מהלכי מבצע סיני שהביאו רק הצלחה צבאית קצרת מועד אבל דחו את השלום.

שמעון אבירן הוא גם שדחק בו במשך שנות כתיבת הטרילוגיה, שיחדל כבר מכתובת "המה שהיה" ויכתוב על "מה שיהיה", שיוביל כבר את גיבורי שני הכרכים הראשונים אל "עתיד חיובי", ברוח הריאליזם הסוציאליסטי בנוסחו המרוכך והישראלי. חבל שאיש כמוהו שהיה נקרע בכל פעם בין קרבתו המיוחדת לקובנר ובין נאמנותו לתנועתו, חבל שלא הותיר לנו פרטים מועילים להסרת הלוט מעל תעלומת השמדת כתב היד.

דבריו המתלהמים של קובנר בעניין היחס לברית המועצות והעולם הקומוניסטי לאחר דיוכי המרד ההונגרי היו קשים אף מדבריו על מלחמת סיני. לפי העדויות שבידנו הוא גילה מלכתחילה יחס אוהד מאוד למתקוממים ההונגרים וכינה אותם אפילו "האחים שבבודפשט", אך כנראה נזהר יותר בביטויים שהביא בפני הציבור, ולא היה גלוי כל כך כמו שנהג בהזדמנויות פרטיות. בדיון הקשה שהתפתח, הוא פרץ לבמה ואמר בין שאר דבריו "...אין לכנס ישיבה הדנה בסעיפים כה חשובים", והתכוון כנראה לכך שללא הכנה מספקת לישיבה שבמהלכה יותן גם למתנגדים שכמותו להביא את עמדתם

הסותרת את עמדת ההנהגה, ולהביאם בפני כל חברי התנועה, אין לכנס את הישיבה. והוא הוסיף "...לשווא ציפיתי לשני דברים קטנים: מה אנו מציעים להסדר הבעיה? וכן ציפיתי לשמוע - היכן אנו בעולם הזה..." וכשהתלהט הדיון ואנשים קראו לו לרדת מהבמה הוא אמר: "...יש המייעצים לשים פדות בין רוסיה המעצמה - ובין רוסיה הבונה את הסוציאליזם..."

לשון הקצרניות היבשה והנייטרלית, העילגות והמדלגת, אפילו היא אינה מצליחה כאן, לאחר שנים רבות כל כך, לכסות על הדרמה שהתרחשה בחדר האוכל הקטן והדחוס של קיבוץ מעברות, בליל החורף ההוא, בסוף נובמבר 1956.

בדין וחשבון מפורט יותר, אפשר למצוא נוספות מדבריו: "...כלום באמת לא ידענו על גורלם של סופרי יידיש? של אישי המהפכה [היהודים]? היתה לוויית כבוד של רייק, אבל של סלאנסקי - טרם היתה..." עד שהוא ממש מזדעק: "...כיצד נאלח הדור לרגלי דיקטטורים קטנים, שהיו הדום לדיקטטור הגדול?..." והוא קורא למנהיגי הקיבוץ הארצי לגלות הבנה ואהדה אל המתקוממים ההונגרים: "...לדידי, מוקד כל הזעזוע העובר על העולם המהפכני - הוא על גדות הדנובה... כיצד עומדים רבבות פועלי הונגריה בקור וברעב משביתתם מול הטנקים הסובייטיים?... מי שאינו מתקומם נגד הדבר הזה, שהוא קורא לו טרגדיה, ואינו קורא לו טבח; מי שמצדיק את הדין על טבח הונגריה - מצדיק את הדין על השמדת ישראל!..." עד כדי כך היו הדברים פתוחים והדוקים בנפשו הנסערת.

ישיבת הוועד הפועל לא קיבלה כמונן את דעותיו. מאיר יערי, יעקב חזן וחברים אחרים השיבו לו בחריפות ואפילו בבוטות, אך נזהרו בכבודו, שלא לדחוק אותו מחוץ למחנה. אך הוא, כמו בתקופות אחרות בחייו, נשאר לפתע לבדו. אף על פי שנדמה היה שיש לו תומכים רבים, הוא נותר כמו תמיד ללא "דיוויזיות" של ממש. הוא שב לביתו נסער ונרגז, ונאלץ להתמודד, לבדו, עם כל כובד תסכולו ומרירותו. התנועה לא הסכימה עם דעותיו ובוודאי שלא עם תביעותיו הקיצוניות. גם רגישותו המיוחדת, רגישות המשוררים "שאין מושלה", גם היא לא הובנה כראוי. ובדומה למשוררים גדולים אחרים מבני דורו, כמו נתן אלתרמן וכמו אמיר גלבע, הפך הוא עצמו, "בשר גופו של המשורר" ובשר יצירתו, לטרף מדמם לחרדותיו האיומות שלא מצא להן משכך.

מה קרה לו בחדר עבודתו, שבהורשה העבונה שב"קצה המחנה" בעין החורש, כששב קודם מקיבוץ מעברות? האם החליט ממש באותו הלילה, טרוף וכנוע לרגשי מפלתו הציבורית, או באחד הלילות הסמוכים לכך, להתנכל ליצירתו, לבשר מבשרו? האם אז החליט לשרוף את כתב היד

של החלק השלישי של הטרילוגיה שלו? קשה לדייק עד כדי כך, ולומר בדיוק באיזה לילה ובאיזו שעה הושמד כתב היד. אבל ניתן לשער שהדבר קרה אכן באחד הלילות שבאו לאחר ישיבת הוועד הפועל של הקיבוץ הארצי. מפני שלפי העדות שבידנו, כמה ימים לאחר הישיבה המרה ההיא, הוא נראה ליד המדרגות של בית הקיבוץ הארצי הישן, ברחוב איתמר בן אבי בתל אביב. הוא היה מתוח, חיוור ועצבני מאוד. וכשנשאל, על ידי מי שידע שכבר השלים בהצלחה את כתיבת הכרך השלישי: "מה עם הספר? מתי יצא לאור?", השיב אבא קובנר, לחוץ ונרגז במיוחד: "אין ספר", אמר ולא היישר מבטו אל השואל הזוכר "אין ספר, שרפתי אותו."

"המשלש המתוכנן" בא אל קצו מוקדם מדי. הוא לא זכה להגיע אל סיומו המתוכנן. אבא קובנר, ברגע של יאוש קודר, כתוצאה מהצטברות הרסנית של אירועים קשים, שגרמו אולי להסרת "הצלחות" הדקות מ"פצעיו המדממים", וחשפו לפתע מה שחשב שלעולם שוב לא ייחשף, השמיד במו ידיו את כתב ידו. הוא לא חיכה לימים אחרונים, ולא העביר מסרים לתלמידים נאמנים או לבני משפחה מסורים, הוא לא נזקק לשלוחים ולא לממלאי רצונו. במו ידיו עשה את המעשה והשאיר את שוחרי יצירתו תוהים ומקשים עד היום, כארבעים וארבע שנים לאחר המעשה. מה היה שמו של הכרך הנעלם? ומה היה תוכנו? ולאן גלגל את גיבוריו, שעשו עם קוראיהם דרך ארוכה מכרכי "שעת האפס" ועד "הצומת"? האם באמת הציע בספר שנשרף "עולם של מחר" בדיוני, שלפתע, לאור האש העצומה שנתלקחה בעולמו, בסוף שנת 1956, הבין שמה שבדה רחוק מדי, טוב מדי, אופטימי מדי, חיובי מדי מן העולם שחשף שוב את ציפורניו?

תהא סיבת השריפה אשר תהא, ויהא הכתוב בספר הנשרף אשר יהא, "פנים אל פנים" נשאר בתולדות הפרוזה העברית החדשה "כמשלש מתוכנן" שלא התממש, ויצר בכך טיפוס ייחודי של טרילוגיה, שבה הספר השלישי הוא רק בבחינת געגוע. טרילוגיה שחלקה השלישי, המשלים, שהופך אותה למעשה אמנותי מושלם, יחסר בה לתמיד.

"אשנב ההזדמנות" הקצר שנפתח ביצירתו של אבא קובנר ליצירה פרוזאית ולכתיבת רומן נסגר לתמיד. הוא לא שב מאז לכתיבת רומנים ולא שב לכתיבת פרוזה סיפורית. שוחרי יצירתו יכולים אולי להתנחם בכך, שממש באותם ימים קודרים של סוף שנת 1956, אפשר וכבר היה עסוק בכתיבת טיוטות ראשונות לפואמה המופלאה שלו "אדמת החול". ■

תודות

אני מבקש להביע את תודתי לד"ר דינה פורת, לפרופ' דניאל ים, לידידי רפי מורג ולחלמה נשיא מארכיון יד יערי בגבעת חביבה - על עזרתם הנדיבה.

3

מְנוּרָה וְכִירָה מִתְחַלְקוֹת
בְּאוֹתָהּ אֵשׁ.

מְסִיקִים תְּנוּרָה, אוֹפִים פֶּת,
מוֹצִיִּים שֶׁלֶחַן, מְשָׁקִים
אֶת שְׂרָפְרֵי הַקֵּשׁ

יוֹשְׁבִים בְּצֶל הָאֵלֹן הַטָּהוֹר.

דְּבוּקִים זֶה בָּזֶה, מְשַׁתְּמָחִים
בְּמִזְמוּרִים. מְחִיאוֹת
הַכֶּף הַקִּטְנוֹת

מְגַרְשׁוֹת אֶת הַמָּוֶת.

מְשַׁבְּעִים רוּחוֹת רוֹכְבוֹת
עַל יְתוֹשׁ, פֶּשֶׁשׁ, כָּנָה וּפְרַעוֹשׁ הַרְרִי.

קֵל יוֹתֵר לְנֶשֶׁם בְּקִבּוּצָה

4

הָאִישׁ עוֹמֵד וְשׁוֹבֵר
דְּבָרִים שְׁהוֹפְכִים
חֲתִיכוֹת בִּידוֹ

לִידוֹ אִישׁ (מִסְפִּיר פָּנִים)
עוֹמֵד וּמַעֲרָה
מִכֹּד לְכֹד.

בִּינְתִים (אֲנִי אוֹמֵר
לְעֶצְמִי),
זֶה עֲדִין לֹא.

בְּמוֹכֵן מְסִים הַכֹּל עוֹד אֶפְשָׁרִי אֶפְלוּ הָאֱהָבָה.

עוֹמֵד לְהִתְרַחֵשׁ זְנוּק וְהוֹב.

אֲנִי מִנְחֵשׁ זֹאת מִן
הַצֵּל הַנִּטוּי קְרִימָה

וּמִשִּׁיר הָאִשָּׁה עַל הַיֵּשׁ

שֶׁכֶּךָ עוֹבֵר עִם יָדַיִם רִיקוֹת.

אֶעֱמֵד מִן הַצֵּד לְרֹאוֹת מָה יֵצֵא מִזֶּה

5

זֶה הָיָה רָגַע טָהוֹר.

אִישׁ לֹא הָיָה שֵׁם
מִלְבָּד הַקָּדוֹשׁ

שֶׁהִגִּישׁ יַיִן וְהִכְרִיז
שֶׁהוּא בֶּן אַרְבָּעִים יוֹם.

הַשֶּׁקֶט הַהוּא הָיָה כְּמוֹ כְּלִי
שֶׁאֵי יָכוֹל הַיּוֹם
לְהִנִּיחַ

בְּחֵלוֹן, בְּחִצֵּי הָאוֹר (בֵּין
רִיחוֹת עֵטְרָן וּפְשָׁטָן)

וְהוּא חוֹזֵר לְאַחֲרָיו
בְּמַהֲירוֹת רַבָּה

לְכַנּוֹת כָּל מָה שֶׁהָיָה, שֶׁלֹּא הָיָה, שֶׁהִסְתֵּר.

הַזְכָּרוֹן קָם וְנוֹפֵל
גַּם בְּמִקּוֹם

שֶׁהוּא מַעוֹלָם לֹא הָיָה

מתוך הפרק 'הקדוש' בקובץ "תבור",
הרואה אור בימים אלה, בהוצאת הקיבוץ
המאוחד, סדרת "ריתמוס"

ר' בנימין והשאלה הערבית

פנינה מיזליש

סופר, הפובליציסט והעיתונאי יהושע רדלר-פלדמן נולד בזבורוב שבגליציה המזרחית בשנת תר"מ, 1880, ונפטר בירושלים בתשי"ח, 1957. כשהיה בן עשרים, עבר ללבוב-למברג, שהיתה עיר הבירה האדמיניסטרטיבית של גליציה המזרחית ומרכז יהודי תוסס, ושם הצטרף לאגודות "ציון" ו"שפה ברורה". כל ימיו היה ציוני-היציאני, ובשנים 1928-1929 תרגם מגרמנית, עם אשר ברש, את "ספרי הימים, 1895-1904", של הרצל. הוא עלה ארצה בשנת 1906, עם העליה השנייה, ועגנון מזכיר אותו פעמים אחדות ברומן "תמול שלשום", ובספר "מעצמי אל עצמי".

היתה לו לר' בנימין אישיות בלתי צפויה. הוא נגע בהרבה מאוד צמתים של חיי היישוב היהודי בארץ, ובהם הציבור הדתי והחילוני, ונחשב לדמות יוצאת דופן בתוך הקונצנזוס הציבורי, כשבעת ובעונה אחת עמד מבחינה אידיאולוגית גם בתוך הקונצנזוס וגם מחוץ לו. דעותיו הפציפיסטיות עמדו בניגוד להלך הרוח הכללי ששרר ברחוב הציוני בארץ. ר' בנימין היה מעין דון קישוט פוליטי, וכמעט תמיד חתר נגד הזרם.

לפני שעלה ארצה, עשה זמן קצר בלונדון, שם השתתף עם ברנר בעריכת כתב העת הספרותי 'המעורר'. בחוברת הראשונה הוא כתב שלושה מאמרים. על האחד חתם בשם רדלר, כשם משפחת אביו, על השני פלדמן, כשם משפחת אמו, ועל השלישי - ר' בנימין, שהזכיר לו את בנימין מטודלה ואת בנימין מסיפורו של מנדלי "לא נחת ביעקב", שהיה חביב עליו באותם הימים. במשך הזמן ניטשטשו הגבולות, והכינוי הספרותי דחק את שמו המקורי ונעשה לשמו הפרטי. בערוב ימיו, החליף באופן רשמי את שם משפחתו רדלר פלדמן להתלמי, אך בתודעה ובזיכרון של הציבור בארץ הוא נשאר ר' בנימין.

רבים תהו על מהותו של הכינוי הזה, וההתייחסות לכך היא פן אחד בפרשת התקבלותו של האיש, כיהודי שומר מצוות,

בקהילת הסופרים ואנשי הרוח בארץ. כל ימיו היה פעיל באגודות שהטיפו לשיתוף פעולה יהודי-ערבי. הוא לקח חלק בעריכת ביטאונים שלהם, כתב בעבורם מאמרים ומסות, וגם מכתבים רבים לעיתונים האחרים בארץ. לרעיון הפאנשמי הוא נתפס עוד בשנת 1901, כשהיה זמן מה בברלין, וכחלק מן ההכנות שעשה לעלות ארצה למד גם ערבית. שם כתב בירחון הספרותי 'הקשת', שהוא היה אחד ממייסדיו, את המאמר "פאנשמיות", ובירחון 'Altneuland' בעריכתו של א. סוסקין מאמר בשם "המזרח העולה".

בשנת 1907 שהה ר' בנימין זמן מה ברומניה ושם כתב את היצירה "משא ערב", הכתובה בפרוזה שירית. זאת היתה היצירה הספרותית הראשונה שהפנתה את תשומת לבו של התנועה הציונית אל הבעיה הערבית, עוד לפני שזו נדונה בקונגרסים הציוניים. היא היתה מעין מניפסט לרעיון הפאנשמי, ובה קרא ר' בנימין ליהודים העולים ארצה לכבד את הערבים החיים בה ולהתמזג בתרבותם. השורות המסיימות את היצירה אף קוראות ליהודים החיים בארץ להתחתן עמם, כדי לברוא כאן גזע שמי חדש.

[...] "ובשכר הימים יהיה כאחד מאתך ולא נודע כי בא אל קרבך / את בניך תתן לו ולקחת לך גם מבניו / ויבוא דם גבוריו בדמך והלכת הלך וגדול / ומצא מין את מינו והיה מין אחד / אנשים אחים אנחנו משפחות אחדות כל גויי הארץ / אראנו אם לא עתה אשורנו אם לא קרוב";

היצירה הזאת נשמעה כבר בימים ההם די בעייתית. עליה העיר ידידו הקרוב אליעזר מאיר שזאת היתה שירה טרם היות מציאות מבוהלת, וכי אלה שקראו אותה התייחסו אליה בעיקר מן הצד הספרותי ולכן לא הגיבו על תוכנה. "כשהמציאות טפחה על פניו - כבוא יום

תוכחה - לא השמיע בחוץ קולו [...], משאת נפשו נשבר ככלי חרס, ולפרוש ממשא נפשו לא יוכל. ניגוד בין המציאות והחזון". בהמשך הרשימה עמד ליפשיץ על המשבר שלתוכו נקלע ר' בנימין כשהתברר לו עומק הניגוד שהיה קיים בין חזונו לשיתוף יהודי-ערבי לבין המציאות.

בשנת 1913 ערך ר' בנימין את הקובץ הספרותי 'בינתיים', בו השתתפו עגנון, זלמן שניאור, יעקב פייכמן ואחרים. כאן הוא כתב את הרשימה "בראשית", ובה נגע גם בשאלת מעמדם של הערבים בארץ ישראל ההולכת ונבנית, ובשאלת העבודה העברית מול העבודה הערבית, שבימי העליות הראשונות

- כמו בימינו אנו - היתה די קריטית. ר' בנימין טען שנהוג לדבר על שאלה ערבית כללית, בשעה שלאמיתו של דבר יש בקרב הערבים סקטורים שונים - עירוניים, פלאחים ובדואים - ועל התנועה הציונית להתייחס באופן ספציפי לבעיות של כל אחד מהם. עוד טען שזוהי טעות אופטית לראות את שטחי ארץ ישראל, שבהם ממוקמות נקודות של התיישבות יהודית, כאילו הם ריקים מתושבים, וכי למען רווחתה של הארץ כולה, בזמן שיהיו בה חמישה מיליון תושבים, יש לדאוג כבר עתה, כשיש בה לכל היותר חצי מיליון תושבים - גם לרווחתם של הערבים. בראשית המאה רווחה בארץ ישראל שיטת החקלאות האקסטנסיבית, שבה נזקק כל בעל קרקעות לשטחי אדמה גדולים. ר' בנימין האמין שכאשר הארץ תתפתח והחקלאות תעבור לשיטות גידול אינטנסיביות, יוכלו בעלי הקרקעות הערבים להסתפק בשטחי אדמה יותר קטנים, דבר שיהיה לרווחתם של היהודים ושל הערבים כאחד, ולכן הם יהיו מוכנים למכור קרקעות ליהודים.

ב-2 במאי 1921 נרצח ברנר בפרעות שפרעו הערבים ביהודים, ור' בנימין היה מן הראשונים שהגיעו אחרי הרצח אל ביתו המבודד של ברנר, באבו כביר, ליד יפו. בקינה לזכר רעהו נאמר שאם יכולנו להרגיז את הערבים עד כדי שנביא אותם להריגת

ר' בנימין

מתוך: דוד מלמד: "אור ראשון", הוצאת ידיעות אחרונות 1996

איש צדיק וטהור כמו ברנר, משמע ששיגנו ביחסנו אליהם ולא הבנו אותם כראוי. מן הדברים הללו משתמע שבמידה מסוימת הטיל ר' בנימין את האחריות לרצח ברנר גם על היהודים.

כשנוסדה האוניברסיטה העברית בשנת תרפ"ה, 1925, הגיעו לטקסים אנשי מדע חשובים בעולם לברך את המוסד החדש. בהם גם פרופ' יוסף הורוביץ מפרנקפורט, שבאותה התקופה היה מגדולי המזרחנים בעולם. ארתור רופין, שהיה ראש המשרד הארצישראלי של ההסתדרות הציונית העולמית והדמות המרכזית במפעל ההתיישבות הציונית, הזמין אותו להרצות בפני האורחים.

בעקבות ההרצאה נוסדה אגודת "ברית שלום". בראשה עמד רופין, ואליו הצטרפו יהודה לייב מגנס שהיה נשיא האוניברסיטה עד שנפטר ב-1948, יעקב טהון מנהל חברת הכשרת הישוב, יוסף לוריא מראשי מערכת החינוך העברי בארץ, שמואל הוגו ברגמן, גרשם שלום, ועוד, וגם ר' בנימין. הרעיון המרכזי בתוכניתה של האגודה היה שבארץ ישראל המנדטורית תקום מדינה דו לאומית, שבה יהיה ליהודים ולערבים משקל שווה, בלי קשר למספרם של בני שני העמים.

ב-1927 הוציאה "ברית שלום" את ביטאונה 'שאיפותינו', שבהתחלה הופיע כשנתון ואחר כך כירחון. העורך היה ר' בנימין. אך בקיץ 1931 הוא נאלץ להתפטר, ואף עזב את התנועה בשל חילוקי דעות שנתגלעו בינו לבין רוב חברי האגודה בשאלת העליה. באותו קיץ התכנס בבול הקונגרס הציוני השבעה עשר, שעמד בסימן הגזרות של צמצום העליה שגזרו הבריטים אחרי מאורעות תרפ"ט, ופרסום הספר הלבן של פאספילד.

המדיניות הרשמית של ההנהלה הציונית, שהתבטאה בהחלטות שהתקבלו באותו קונגרס, נטתה להסכים לפתרון זמני של בעיית ארץ ישראל על ידי השגת שוויון מדיני עם הרוב הערבי, עד שבארץ יושג שוויון מספרי בין היהודים והערבים. כדי להקל על השגת ההסכם עם הערבים הסכימה ההנהלה הציונית לצמצומה הזמני של העליה, ולמעשה קיבלה את עמדותיה של תנועת "ברית שלום". ויצמן נאלץ להתפטר, ו'בוטינסקי קרע את כרטיס הציר שלו, וכך עשו כל שאר הצירים הרוויזיוניסטים, שעזבו במחאה את אולם הקונגרס.

ר' בנימין התנגד לתמיכתה של "ברית שלום" במדיניות של צמצום העליה, וטען שיש להגיע עם הערבים לכלל הסכם על יסוד מה שהוא כינה בשם "מקסימליות ציונית". את רעיונותיו אלה, כבסיס לשיתוף הפעולה עם הערבים, הוא ביטא במאמרים שכתב ב'שאיפותינו'.

במאמר "המזרח" שנדפס בניסן תרצ"א

ובעונה אחת בשני העולמות.

באמצע שנות השלושים חדלה "ברית שלום" להתקיים. באמצע 1936 חודשה האגודה, ונקראה בשם "קדמה מזרחית". בין היוזמים היו דוד ילין, ממעצבי החינוך בארץ וממייסדי ועד הלשון, הרב מאיר ברלין מנהיג המזרחי, האגרונום חיים מרגליות-קלורסקי, יוסף קלוזנר, ויצחק אפשטיין, ממקימי בית הספר העברי החדש בארץ ישראל ומן הראשונים שעסק בבעיית היחסים עם הערבים. הצטרפו אליה גם אישים מן המשפחות היהודיות הוותיקות בארץ, מראשי עדת הספרדים, ועוד.

"קדמה מזרחית" הגדירה את עצמה כארגון בלתי מפלגתי, שמטרתו הכרת המזרח ויצירת קשרים תרבותיים, חברתיים וכלכליים עם עמי המזרח, והסברה נכונה בנוגע לעבודת עם ישראל בארץ ישראל.

בגלל הפולמוס שהתנהל בשעתו נגד "ברית שלום", תבעו רוב המייסדים של "קדמה מזרחית" להימנע מהגדרה מפורשת של כוונה להשלים בין היהודים והערבים. האגודה התלבטה בשאלה אם נקודת הכובד שלה צריכה להיות הסברה בציבור היהודי ביחס לבעיה היהודית-ערבית וההכרח לתקן את מה שעיוותה המדיניות הציונית הרשמית בתחום זה - או שעליה לפעול גם בקרב הציבור הערבי.

אחת מפעולותיה הראשונות של האגודה היתה הוצאת קובץ מאמרים בשאלה הערבית, בעריכת ר' בנימין.

באוגוסט של אותה שנה, כארבעה חודשים אחרי פרוץ המרד הערבי ותחילתה של

טוען ר' בנימין, שלגבי אותם ציונים הרואים בארץ ישראל מרכז רוחני, יתכן שאין הכרח בהבנה הדדית עם המזרח ועם הערבים; אך לא כך הוא לגבי הציונות ההרצליאנית המקסימליסטית, הרוצה ב'הסעת המונים גדולים' לארץ. הציונות הזאת מוכרחה להתחשב במזרח ובערבים. בחלקו השני של המאמר, שנדפס באייר של אותה שנה, תרצ"א, הוא אומר:

"האידיאה השלטת במוחות: מזרח ישן וארץ ישראל צרה, מזרח עצל וארץ ישראל זריז, עובד, פעיל, יוצר. אך אידיאה זו מוטעית היא. גם החשבון והתכנית הבנויים על אידיאה זו מוטעים הם. אפשר שבאחד הימים נקום ונתבונן בטעות זו, אבל אז אולי נאחר את המועד."

בעוד שהמקסימליסטים האחרים ראו את התגשמות הציונות כתהליך העתיד להביא לדחיקת רגליהם של הערבים מן הארץ, האמין ר' בנימין באיחוד עם הערבים ובשותפות עמם, שתתקיים גם בעתיד היותר רחוק. מבחינה זאת הוא היה בודד ב"ברית שלום", ולכן עזב את התנועה.

הוא היה מודע לסתירה שהיתה בכך שכציוני מקסימליסט הוא נמנה גם עם תנועת "ברית שלום". כשתקפו אותו פעם על השקפת עולמו הפרו-ערבית אמר: "עם 'ברית-שלום' גרתי ותרתי"ג מצוות של הרצל שמרתי". זאת היא פרפראזה על מה שאומר רש"י על דבריו של יעקב אבינו: "עם לבן גרתי" (בראשית ל"ב 5): "עם לבן הרשע גרתי ותרתי"ג מצוות שמרתי". בכך הוא ביטא את אמונתו שאפשר לחיות בעת

התקופה הידועה אצלנו בשם "מאורעות 1936-1939", פרסם ר' בנימין, בירושלים, חוברת בשם

"Zur Arabischen Frage, ein Wort in zwölfter Stunde"

(לשאלה הערבית. מלה אחת בשעה השתים-עשרה), ובה הוא קורא למצוא דרכים לשיתוף פעולה עם אותם הערבים שלא נסחפו בלהט המרד, וחוזר על מה שטען פעמים רבות בעבר, שבשל שיקולים מוטעים הפסידה הנהגת הישוב את ההזדמנויות שהיו לה בעבר להגיע לידי הבנה עם הערבים.

בשל מחסור במשאבים כספיים, העדר מצע פוליטי מגובש, וגם שינוי הערכים שהסתמן בציבור היהודי מאז הצעת החלוקה של ועדת פיל בקיץ 1937, התפוררה האגודה כעבור זמן קצר.

במאס 1939 היה ר' בנימין עם העיתונאי רוברט וולטש, קלורסקי, א"ע סימון ואחרים, מעורכי 'על פרשת דרכינו', שהיה מאסף לבעיות המדיניות הציוניות והשיתוף היהודי-ערבי. הוא אף סבר שבשל החשיבות הרבה של העניין, לא רק לגבי הציונים אלא גם מכלול החוגים של העם היהודי דהיינו: גם לאלה שאינם רואים בארץ ישראל את הפתרון לבעיות של העם - יש לתרגם את החוברת לידיש וללשונות האחרות שלהן נזקקים היהודים בגולה.

במבוא לקובץ הזה טען ר' בנימין שהבעיה של הציונות אינה רק השאלה האנגלית אלא גם השאלה הערבית. בכך הוא חזר על מה שכתב בשנת 1913 בקובץ 'ביתיים', שבו עמד כבר אז על מרכזיותה של שאלת הערבים החיים בארץ לגבי האפשרויות של בניין הארץ על-ידי היהודים. ברשימה "וייצמן וכן גוריון לבעיה הערבית", שגם אותה פרסם ר' בנימין בחוברת הזאת, הוא טען נגד אותם ציונים שהיו סבורים שאין צורך במדיניות ערבית, משום שאין לנו 'שאלה ערבית' אלא רק 'שאלה אנגלית', והאנגלים הם אלה שבידם היכולת להחליט באופן בלעדי למי יתנו את הארץ - ליהודים או לערבים.

באוגוסט 1939, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, הופיע הקונטרס 'נגד הטרור', שאותו ערכו ר' בנימין ויעקב פטרזייל. זה היה זמן קצר אחרי פרסום הספר הלבן, שבו קבעה ממשלת בריטניה מכסת עליה של 75 אלף יהודים במשך חמש שנים, דבר שעורר תגובות נועזות בקרב הישוב העברי בארץ. מעשי האלימות שאירעו אז מצד היהודים כווננו הן נגד הערבים והן נגד האנגלים. הם היו שלב נוסף בגל המאורעות ששטף את הארץ מאז אפריל 1936, ומוסדות הישוב דגלו במדיניות של הבלגה, משום שחששו מפני הסלמה גורפת של הטרור. בפתח החוברת נדפס כרוז "לא תרצח",

ועליו חתמו מאתיים וארבעים אישים, בהם הנרייטה סאלד, ברל כצנלסון, בן ציון דינבורג (דינור), ש"י עגנון, שאול טשרניחובסקי, מקס ברוד, חנה רובינא, אהרן מסקין, ואחרים. כולם קראו להימנע מכל מעשה של טרור ושל הסתה, נגד ערבים, נגד אנגלים ונגד יהודים, משום שכל אלה מחבלים במאמצי בניין הארץ. בחוברת הזאת כתב ר' בנימין שני מאמרים:

1. "עם הכרוז", שבו התייחס לחשיבותו של הכרוז "לא תרצח", ביחוד לאור העובדה שסמוך לאותו הזמן נרצחו בירושלים שני צעירים יהודים שנחשדו בשיתוף פעולה עם הבריטים, כנראה בידי יהודים אחרים, ומבלי שקדמו לכך הליכים משפטיים חוקיים.

2. "כלפי המרצחים", ובו התייחס לפיצוץ שאירע בשוק של חיפה שם נספו קרוב לעשרים ערבים. כאן הוא טען שהאידיאולוגיה של הטרור - ככלי להשגת מטרות מדיניות, ולהרתעת ממשלת בריטניה מלהמשיך במדיניות של הספר הלבן - היא אידיאולוגיה מטורפת, חסרת סיכוי.

בחוברת עצמה נדפסו מאמרים, נאומים וגילויי דעת מאת ארבעים איש - סופרים, עיתונאים, רבנים, ואנשי ציבור, מכל החוגים והמפלגות. כולם קראו לשמור על איפוק ביחס אל הערבים ולא להיגרר לטרור הדדי. אך כאן ראויים לתשומת לב מיוחדת דבריו של עגנון, שאם נעזין בהם היטב נמצא שהם די בעייתיים בקונטקסט הנתון.

דבריו של עגנון, תחת הכותרת "אזהרה", כוללים בסך הכול שבע שורות, כלומר - מעט מאוד לעומת מה שכתבו כאן המשתתפים האחרים. דבריו כתובים בסגנון שבו השתמש בסיפוריו, ובמיוחד - בסיפור "בלבב ימים", שעלילתו מתרחשת אי שם במאה ה"ח, והוא שונה גם מן הסגנון בו כתב עגנון את מכתביו. בהקשר שלפנינו נראה הדבר חריג מול הלשון הבהירה והמודרנית שבה אמרו בחוברת הרבנים בלוי, עוזיאל, הרצוג ועמיאל את דבריהם.

"חס ושלום שישאל קדושים חשודים על הרציחה ומובטחני בכל אדם מישראל שתורת אלוהיו בלבו שהוא רחוק מכל מעשה שיש בו אפילו אבק רציחה. אבל בשביל ששמעתי אומרים שנפל חשד על שונים שמחמת הגזרות הרעות והנגישות יש שעושים מעשי תעתועים לנקום באויביהם, גלל כן אני מצטרף למהזירים שיקבלו עליהם את עונש החשד ומזכיר לכל מי שרוצה בקיום האומה וחפץ בחיינו שיהיה בנפשם ולא יתנו יד לשום מעשה שיש בו שמץ רציחה."

הדבר מעלה חשד שעגנון בחר כאן להרחיק אל סגנונו הספרותי, הבלתי מחייב, משום שככל הנראה לא הזדהה במיוחד עם מטרות החוברת. בפרעות תרפ"ט החריבו הערבים את ביתו של עגנון שהיה בשכונת תלפיות בירושלים, וזמן קצר אחר כך הוא כתב אל

שלמה זלמן שוקן:

"מימי הפרעות נשתנה יחסי לערבים [...] אין אני שונאם ואין אני אוהבם. מה אני מבקש, לא לראות את פניהם. לפי עניות דעתי צריכים עכשיו לעשות גטו גדול של חצי מיליון יהודים בארץ ישראל, שאם לא כן, חס ושלום, אנחנו אבודים."

את עמדותיו בנושא הסכסוך היהודי-ערבי, שהיו מנוגדות לחלוטין למטרה של הקונטרס שלפנינו, ביטא עגנון בצורה הרבה יותר ברורה ברומן "אורח נטה ללון", שבאותה השנה, תרצ"ט, נדפסו פרקיו בהמשכים בעיתון 'הארץ'.

בסוגיה זו של יחסי היהודים והערבים אצל עגנון עוסק דב סדן, במסה "כיינינו לבינם", שם הוא מציין שעגנון, כאשר דן ב"אורח נטה ללון" בשאלת היחס לערבים, הוא מתכוון גם לפולמוס עם "ברית שלום".

אחרי שנים אחדות נוסדה הליגה להתקרבות ולשיתוף יהודי ערבי, שאליה הצטרפו בעיקר אנשי השומר הצעיר ופועלי ציון-שמאל: מאיר יערי, יעקב חזן, אהרן כהן, וגם קלורסקי, בובר, א"ע סימון, ורנר סנטור, יעקב טהון, ואחרים, ובינוי 1942 היה ר' בנימין בין החותמים על המצע שלה.

בימי מלחמת העולם השנייה רפתה התעניינותו של ר' בנימין בשאלה הערבית, והוא הקדיש את מרצו בעיקר לעורר את דעת הקהל, בארץ ובעולם כולו, לבעיה של השמדת יהודי אירופה ולחיפוש דרכים אפקטיביות למנוע את הדבר.

כבר לאחר ליל הבדולה, 30 בנובמבר 1938, הקים יחד עם פרופ' פישל שניאורסון, בובר, טשרניחובסקי, אליעזר שטיינמן, ואחרים את אגודת "בין ישראל לעמים", במטרה לפנות אל אנשי הרוח בעולם החופשי ולהתריע על הסכנה הנשקפת לעולם כולו מרדיפות היהודים.

כשהגיעו מאירופה הידיעות הראשונות על השמדה, היה ממייסדי אגודת "אל דומי", ביחד עם דב סדן (אז: שטוק), עגנון ואחרים, וטען שהישוב בארץ צריך להפעיל על הבריטים לחץ כבד כדי שיפתחו את שערי הארץ בפני הפליטים. במאמרים שפירסם באותן השנים בשבועון 'במישור' שיצא לאור בהוצאת "מוסד הרב קוק", וגם במקומות אחרים, הוא חזר וטען שגם אם לא ניתן להפסיק את פעולות ההשמדה של הנאצים, הרי שיש לפעול ביתר תקיפות בכיוון ההצלה. הוא היה ממורמר מאוד על רפיון ידו של הישוב בארץ בכל הנוגע להצלת יהודי אירופה, ובייחוד עם פלישת הגרמנים להונגריה, ב-19 במרס 1944, וטען שהדורות הבאים לא יכינו את התנהגותו 'כיום אובדן שבטים גדולים מישראל'.

בשנת 1943 נוסד כפר עציון. ר' בנימין היה מיודד עם אנשי הקיבוץ עוד טרם שעלו על הקרקע בהרי חברון, והתארח שם למשך

אלה יצילו את העולם. באותם הימים האמין בפתרון באמצעות ימי צום, תפילה ועיון חרישי, במסע תשובה שיתחיל אצלנו ויקיף את כל העולם, ברוח משנתו של מהטמה גנדי, שבדרך הזאת לחם למען עצמאותה של הודו. אך הרעיון הזה לא התקבל אפילו בקרב ידידיו הקרובים. הדבר הגביר את הניתוק שלו מן הסביבה, וכך, בבידודו, הלך לעולמו.

המדינה התאכזבה ממנו על שלא שינה את דעתו בשאלה הערבית, והוא התאכזב מן המדינה מכיוון שמשנתו המדינית לא התקבלה על-ידי החוגים הרחבים של הציבור היהודי.

העיתונאי והסופר א"ב יפה גורס כי עמדותיו של ר' בנימין נבעו מתוך גישה מוסרית מוחלטת. אך דווקא משום כך לא היתה לדבריו באותם הימים השפעה של ממש. ■

צבאית מן החינוך בבתי הספר. כאמור, אחרי כשנתיים וחצי פרש ר' בנימין מעריכת 'נר'. בחוברת שהופיעה באוקטובר 1952 כתב העורך החדש כי לאחר שהונחו היסודות וגובשה דמותו של 'נר', פרש ר' בנימין מעבודת העריכה כדי להקדיש את זמנו ואת מרצו לפעילות ספרותית וציבורית נרחבת לקידום השלום והצדק. אך נראה שלמעשה היה כאן עניין של חילוקי דעות אידיאולוגיים.

בשל דעותיו ה"ברית-שלומיות" מצא ר' בנימין את עצמו בשנותיו האחרונות באופוזיציה קיצונית. רבים ממכריו התאכזבו ממנו על שלא שינה את דעתו בשאלה הערבית, והוא, כשראה שמשנתו המדינית לא התקבלה, התאכזב ממדינת ישראל.

בשנת חייו האחרונה גבר בו הייאוש מן הספרות ומן הפוליטיקה, ושוב לא האמין כי

תקופות ממושכות עם רעייתו דבורה. הסופר יעקב אבן חן שהיה חבר הקיבוץ נהג לשוחח איתו שיחות ארוכות, בעיקר בענייני "ברית שלום".

"בכל פעם שהיה בא אליו איזה ערבי, הוא היה מסתובב סביבו. פעם נערכה חתונה בכפר ערבי שכן, בית אומר. המוכתר הזמין אותנו. חברי הקיבוץ לא היו בטוחים אם לנסוע או לא, אך ר' בנימין לחץ מאוד שניסע. [...] וכשהגענו אל הכפר ניתך עלינו מטר של אבנים."

דב סדן מספר שבאחד מביקוריו במקום יצא הוא ור' בנימין לטייל לכיוון משואות יצחק. בהמשך השיחה נערב, כרגיל, תבל של פילולוגיה כביכול, והוא (ר"ב), כרוח משותפת: 'הברון מלשון חברות. עפרון לשון עופרת'.

והוא מוסיף שעד שעמד על כוונתו של החידוד הרציני פניו של רבי בנימין.

"[...] כן. חברות או עופרת". סדן סבור שהיתה זו פראזה על מאמר חז"ל 'או חברותא או מיתותא', אך שניהם נזהרו מלומר את הדברים במפורש. דומה שבכך מרמז סדן שר' בנימין חשש כבר אז ממה שעתיד להתרחש באזור, ולמעשה פקפק באפשרות של דו-קיום בשלום עם השכנים הערבים.

גלגולה האחרון של "ברית שלום" היה באגודת "איחוד", שנוסדה בשנת 1942. ובראשה עמדו מגנס, קלורסקי, משה סמילנסקי, ארנסט עקיבא סימון, בובר ועוד, וגם ר' בנימין. האגודה הזאת לא התכוונה לעשות למען רעיונותיה תעמולה רבה בקרב הישוב בארץ. היא שאפה לגבש תוכנית מדינית שתזכה לתמיכה במחנה הערבי ובחוגי האינטליגנציה היהודית, ולקבוע עמדה במקרים של סכסוכים בולטים בין שני העמים. כתב העת שלה נקרא 'בעיות', והחבורת הראשונה הופיעה בניסן תש"ד, 1944, בעריכת ארנסט סימון. גם ר' בנימין היה בין המשתתפים בה.

מלחמת השחרור ומותו של מאגנס ב-1948 גרמו לשיתוק בפעולותיה של אגודת "איחוד", וזאת התחדשה בתחילת 1950, כשר' בנימין משמש בה כנשיא. אגודת "זאת" הוציאה לאור דו-שבועון בשם 'נר', אותו אותו ערך ר' בנימין במשך כשנתיים וחצי. מכיוון שרעיון המדינה הדו-לאומית, שאנשי "ברית שלום" בכל גלגוליהם דגלו בו, שוב לא היה מציאותי במדינת ישראל, התרכזה "איחוד" בחיפוש דרכים להבנה הדדית ולפשרה בין ישראל ובין מדינות ערב, ולהגנה על זכויותיו של המיעוט הערבי במדינת ישראל. האגודה דגלה בביטול הממשל הצבאי, בזכות השיבה של הפליטים הערבים למקומותיהם (הדוגמאות המובהקות לכך היו עקורי איקרת וברעם), ולחילופין מתן פיצויים מלאים, והרחקת כל מגמה

שמואל שתל

אולי זה הוא

הַדִּלְקָתִי אֹר
כְּדִי שְׁגִיךְ
יִמְצָא אֶת מְקוֹמוֹ -

בְּהֶנֶף הַחֲלָטִי
הָרִגְתִּי אוֹתוֹ -

כְּמַעַט --

אֵךְ הוּא נִמְלֵט
לְהִנָּאת
לֹא-תִרְצַח שָׁבִי --

אוֹלִי זֶה הוּא
גִּרְגּוֹר קֶאֶפֶקָא

וְאוֹלִי

הַחֲשֵׁךְ
שְׁאֲצִלִי
בְּרֹאשׁ

כיסוי

חֲשַׁקְתִּי לְחַשּׁוֹף אוֹתָךְ
עַד מְלֹא הַשְׁלֵמוֹת
עַד אֵין שׁוֹם-מִשְׁהוֹ

מִעֲלֶיךָ

מצד זה עמוס לויתן

מוספים, ספרים, ארועים

לפתע המוות, לאט החיים

"ומה זו מלחמה אם לא ההחלטה ששטחי אדמה חשובים יותר מחיי אנשים. ושחיי אנשים הם החומר הכי זול. ושהידיעה להרוג היא שיא כל תוכמת החיים שלנו. וגם להיהרג, אמר אחד" (עמ' 167).

או: "הפעם אנחנו נלך להפגנות, לא נחזור הביתה ולא נתלה את בגדי צהל עד הפעם הבאה. לא. אנחנו נצא להפגנות. זאת מלחמה שלא היתה צריכה להיות, אמר אודי, או אולי דווקא דודי..." (עמ' 177). צד זה בסיפור הוא בוודאי חשוב מאוד, אבל לא עליו ברצוני להרחיב כאן, כי כבר נכתב

על כך לא מעט וגם כל קורא יוכל לגלותו בעצמו, אלא יותר על המרקם הספרותי-סיפורי של הספר.

3. כל אימת שאני קורא טקסט ספרותי של יזהר, הוא שב ומעורר בי את העניין בספרות ואת האהבה אליה, מה שאי אפשר לומר על טקסטים רבים אחרים. והשאלה היא, מהו

זה בכללו הוא מן החשובים שראו אור בשנים האחרונות. חידוש נוסף בספר זה הוא העובדה שנושאו, שלא כמו ביצירותיו המאוחרות האחרות - "מקדמות", "צלחבים", "צדדיים", "מלקומיה יפהפיה" - איננו זכרונות מתקופת קודמת, אלא כולו לקוח מן האקטואליה של זמן כתיבתו.

2. במישור המיידני של הסיפור זוהי יצירה מכמירת לב על אדם במלחמה, ועל אווילות הנוראה של מלחמות בכלל, במקרה זה מלחמת יום כיפור בסיני "באמצע רעידת האדמה הגדולה ששינתה את העולם, בין שני צבאות גדולים מאוד ומתחת למוות גדול מדי, בתוך פקחת העיניים אם כל זה באמת היה מוכרח, ואיך דרך כל האבדון הנורא שהוא גם הלכו כל הזמן לקראת גילוי אליהו" כנאמר על גב הספר. גילוי אליהו תרתי-משמע: כפשוטו, גילוי החייל אליהו, איש הפלוגה המסייעת של הצנחנים, בן משפחה של המחבר, חתנו של ס. יזהר, המנצל את מסעותיו בסיני (ס. יזהר ביחד עם חיים גורי ועוזי פלד נשלחו במלחמה זו לדבר עם החיילים ולדווב אותם) כדי לגלות מה עלה בגורלו של קרוב משפחתו, אותו הוא גם מוצא בסוף הסיפור בריא ושלם בעיר סואץ; וגילוי אליהו במשמעות היהודית המסורתית, שאחת מהן, זו המקראית, היא התגלות אלוהים לאליהו הנביא בנקרת הצור, שם מתברר לו כי לא ברעש השם כי אם "בקול דממה דקה".

על צד זה של הספר עוד ידובר ויצוט רבות. ויש, באמת, אינספור מקומות ופסיקאות העוסקים בתוסר השחר של המלחמה, שאפשר וכדאי לצטט מהן, כמו זו למשל:

1. ס. יזהר בעיני הוא לא רק הסופר העברי הגדול ביותר בדורנו אלא גם אחד הסופרים האהובים עלי ביותר וזאת בזכות מכלול יצירתו המוקדמת והמאוחרת כאחת (מ"אפרים חוזר לאספסת" ועד "מלקומיה יפהפיה") עוד לפני צאת ספרו האחרון. עם זאת, אין זה דבר של מה בכך שמי שכתב את הרומן הגדול של מלחמת-השחרור "ימי צקלג" יכתוב מקץ חמישים שנה כמעט גם את הסיפור המרגש "גילוי אליהו" המתרחש בעיצומה של מלחמת יום-כיפור, שתי המלחמות המכריעות בתולדות ישראל בעת החדשה.

לא מספרים בני דור תש"ח (משה שמיר עם "הוא הלך בשדות", נתן שחם עם "הם יגיעו מחר", אורי אבנרי עם "בשדות פלשת" ואחרים) ולא מספרים בני דור המדינה (עמוס עוז עם "מיכאל שלי", א.ב. יהושע עם "המאהב", דוד גרוסמן עם "הזמן הצהוב") ואף לא מספרים בני הדור שאחריהם (יצחק לאור עם "עם מאכל מלכים" על מלחמת ששת הימים ר"ע רוחי גוויית" על מלחמת לבנון) לא זכו להקיף בכתיבתם שתי תקופות מרכזיות כל כך. דווקא הבוגר שבבבורה, ס. יזהר, הוא גם סוגר המעגלים הגדול, מ"מלחמת התקומה" ועד, אם תרצו, "מלחמת התמוטה", ממלחמת האין-ברירה של הקולקטיב הלאומי, ועד מלחמת יש ברירה מיותרת ולא-מוכחת זו, שסדקה בצדקת אותו קולקטיב והעלתה את הערך המוחלט של חיי היחיד.

ויזהר עומד במשימה הקשה הזו באופן מעורר פליאה. מבחינה זו "גילוי אליהו" הוא גם גילוי מחודש של כוחו היוצר של יזהר, שבעצם לא נחלש מעולם. יש בספר זה פרקים ותיאורים שהם ממיטב כתיבתו וסיפור

אותו עניין ומהי אותה אהבה? התשובה שבידי, אם היא בכלל בחזקת תשובה, היא סובייקטיבית, בלתי מדעית ולא לקוחה משום מקור, אלא מנסיוני האישי בלבד והיא אומרת כך: יש בי (ומן הסתם בכלנו) סקרנות עצומה כלפי המציאות, רעב גדול לדעתה, כמיהה עזה להבינה. ואת המציאות הזאת הן אי אפשר "לצרוך" באופן ישיר כמות שהיא, אלא רק באמצעות מעשה אמנות כלשהו, ומכל האמנויות הקיימות - צילום, ציור, פיסול, משחק, מוסיקה ומה לא - אמנות המלה, לטעמי, היא עדיין זו שבכוחה הן לתאר והן לפרש לנו את המציאות בצורה המעמיקה והמעניינת ביותר. כוחו העצום של יזהר, אפוא, הוא ביכולתו המיתית כמעט לתת ביטוי לאותה מציאות בשפה, להכיל אותה במלה, לכלוא אותה בתחביר שלו ולהציג אותה לקורא באופן שיוכל לשבור את צמאנו ורעבנו לתיאורי מציאות בטקסט היוצרי המוגש לו. אין זו משימה פשוטה, ואך מעטים בלבד מצליחים בה.

האמצעים האמנותיים שמשמש בהם יזהר הם תמיד מודעים ומכוונים, אך עוד לפני שאדון בהם לפרטיהם, אני רוצה תחילה להביא דוגמה אחת סתם לכוחו הציורי הגדול. הנה ציטוט קצר, המתאר גדר תיל בבסיס הצבאי טאסה בסיני. כל מי שהיה אי פעם חייל, או ששהה בבסיס צבאי מדברי, יעמוד מיד על גולתו:

"...מדבר חשוף, רוח חמה, גדרות תיל שניירות כל העולם נדבקו בהן ושפתאום נשר גדול אחד פורש לו כנפיים ועף אדיר למעלה ואינו אלא עתון 'מעריב' שהרוח הפריחה פתוח עד שנתפש בגדר שתפשה בו והוא נלבט עליה וכל חדשותיו נקרעות לרוח, כאילו לא מלחמה גדולה אלא רק אשפה אחת גדולה התעופפה ונאחזה בכל הגדרות..." (עמ' 64).

מי שרעב לתיאורי מציאות כאלה, ימצא כאן הרבה במה לגנוס.

4.

כאמור יזהר, כאמן גדול, מודע לאמצעים האמנותיים שהוא נוקט. במקומות שונים ביצירותיו הוא אף מדבר על כך בגלוי ומבקש להפנות את תשומת לב הקורא אליהם. בספרו הקודם "מלקומיה יפהפיה" הוא מקדיש פרק מיוחד הנקרא "סיפור" להבהיר את אופן סיפורו באותו רומן. אין זה סיפור עלילה רגיל הוא אומר שם, אלא "סיפור של אמצע בלבד, בלי התחלה ובלי סוף, רק מין אמצע הולך ומתמשך". במאמרי על ספרו זה (בגיליון מאי 98 של 'עיתון 77' מס' 219) הרחבתי את הדיבור על אותו "אמצע" והראיתי כיצד לדעת יזהר מי שמבקש לדעת את "ההתחלה" או מה היה "בסוף" עוסק בדברים לא חשובים בעוד המספר מבקש להשתהות דווקא על מה שאיננו בחזקת סיפור עלילה מקובל, אלא על

פרטים שוליים לכאורה, כמו "הינף כף ידה של נערה כשהיא עושה באותן מחוות של אצבעות דקות, לפי תומה ומסחררת לב מעריץ אחד מבלי להעלות על דעתה..." שהם חשובים ומשמעותיים יותר ממה קרה.

גם ב"גילוי אליהו" מקדיש יזהר מקומות אחדים לדיון בדרך סיפורו בספרו זה וממשיך במשהו את הקו מספרו הקודם, אלא שהפעם השאלה היא לא כל כך מהו "סיפור" אלא מהו "תיאור". כיצד מתארים מצבים טראומטיים המתרחשים במלחמה? כיצד

חמישים שנה כמעט לאחר

"ימי צקלג" הרומן של

מלחמת השחרור מעניק לנו

יזהר את "גילוי אליהו"

המתרחש בעיצומה של

מלחמת יום כיפור * יצירה

הבנויה מפרקי קרשנדו

סוערים של מהלכי קרב ואש

ומפרקי אדאג'יו אטיים של

הגילויים האנושיים

שביניהם, שהם משיאיו של

הספר * האסון, המוות,

והמלחמה, הם תמיד "לפתע

פתאום", ואילו "הלאט לאט

שאפשר לחיות בו" הם החיים

על מי מנוחות בשלום,

שהתיאור הספרותי מתרפק

עליהם באהבה * יצירה

נפלאה המצפה לגילוייה

מצולק בו ולא יוכל להתעלם ממנו גם לאחר שיעברו שנים, מה זה באמת שהטנק מתלקח ומתחיל לבעור ואחד קופץ ואחד נשרף, ומה זה נשרף, איש אינו יכול לומר את הדברים הגדולים באמת, ורק מנסה להיפטר מהם ומלחצם. או להופכם לאותו צרור אמירות מוכנות שכולם יודעים למה הן שייכות, בלי לפרט ובלי להסתבך ולספר רק מלים מוכרות. מרופטות כנעלי בית. כאילו אפשר לספר במלים מוכרות דברים נוראים שמעבר כל מוכר" (עמ' 164).

5.

כאשר מדבר יזהר על כך שאף אחד לא מספר במפורש מה באמת היה שם, אם בשל הזוועה ואם בשל חוסר יכולת, אין הוא מוציא את עצמו מכלל זה. ואף שיש לו בספר זה תיאורים חזקים מאוד של היות תחת אש תופת, תחת הפגזה, של פחד, של קרבות מרים, של פינוי פצועים, של הרוגים ושל מתים, עדיין גבול התיאור, שקשה לעוברו, קיים גם לגביו. בקטע המשך לקטע שצוטט למעלה הוא מוסיף ואומר כי "כאשר רוצים לומר את הרגע המיוחד הזה שבו הטנק מתפוצץ יחד עם חייו", כאשר שבה ההכרה ויודעים כבר שזהו זה, "הרגע שיוצאים שזה המוות ולא מאמינים שזה הוא" אנשים אינם יכולים לספר זאת "לא רק בגלל מחסור במלים הנכונות אלא מפני שזו פגישה אינטימית לא פחות מכל פגישה אינטימית שלא מספרים עליה, ואולי גם יותר ממנה" (עמ' 165).

ובאמת אני סבור שבספר זה לא תיאורי המלחמה והמוות הם המעולים שבתיאורים, חרף עוצמתם הרבה, אלא דווקא היפוכם של אלה, כלומר, אותן תמונות נהדרות ביופין הלקוחות מן הפכים הקטנים של החיים (כמו שב"מלקומיה יפהפיה" היה זה "הינף כף ידה של נערה") שעוד נעמוד עליהן בהמשך. אני סבור שלכך מבקש גם יזהר לכוון את דעתנו כקוראים בספרו. הסיבה הרעיונית, של העדפת החיים על פני המוות, היא כאן גם פועל יוצא מן הסיבה האמנותית הטהורה.

כאמור, בקטע שצוטט למעלה טוען יזהר כי לומר "פתאום התלקח הטנק" זה "דיבור שטוח", שאינו אומר בעצם דבר. אם לפרש מעט את דבריו, ניתן להוסיף ולומר כי "פתאום" ו"לפתע פתאום" הן צורות דיבור שאנו נוקטים כדי לתאר התרחשות שאיננו מבינים את פשרה, או כאשר קורה דבר שאיננו משיגים בדעתנו. זהו דיבור בהול, בלום, קטוע, שאינו מתאר משהו באורח שלם והגיוני כיוון שהגיונו נעלם מאיתנו. במחשבה מעמיקה יותר, זוהי בעצם מהות המלחמה, וזה מה שאפשר לתאר ממנה. יזהר עצמו במקומות רבים המתארים את המלחמה נזקק לו. למשל: "פתאום נפתחה האש מסביב בבת אחת", "ופתאום, לא תאמינו, פתאום צעק הפסק אש", "ופתאום, פתאום הוא נפל

נוסף בו אמורים הכוחות לעלות על העיר סואץ. הכול כבר עייפים וצונחים על החול בניסיון לחטוף כמה שעות שינה במועקה הזאת שבאווריר. והנה "העיניים נמשכות דווקא הצדה, פה בין האוהלים, מן הצד, מישוה עומד שם ועושה דבר לעצמו, וכשמתגברים על המשיכה העייפה לצנוח למטה ומתרוממים כלשהו על מרפק אחד, רואים אז כאילו יש פה מישוה שעושה לעצמו רחצה לילית פרטית, והדליק הבחור איזה פנס רוח מועם בגלל ההאפלה, תלה על עמוד כלשהו פה מים וכשהוא מושך בחבל נוטה הפח ויוצק מים על ראשו של המתרחץ רב העלילה, וכעת הוא בשלב הסיבון, עומד שם ברבע האור שבליילה חשוך דיו להאיר הכול, ומקציף גופו העירום בסבון, את שיער ראשו ואת פניו ואת אוזניו והעמק אצבע באוזניו וממלא את פיו ופולט מים ברעש ובעסק גדול ואת צווארו ואת כתפיו ואת בתי שחיו השחורים

על הצריח" (עמ' 161). או במקום אחר: "ואז פתאום. כן פתאום. בבת אחת זה התחיל. אש. אש אדירה. אש לא נורמלית. פתאום, לפתע פתאום" (140) וכן במקומות רבים. אפילו בצירוף הלא מומלץ "פתאום התלקח..." עושה יזהר שימוש בעמוד קודם "ובדיוק אז הוא נפגע הנגמ"ש שלנו, פתאום ובבת אחת התלקח כולו ועלה באש" (עמ' 15). אני סבור שאם יזהר עצמו עושה שימוש בולט כזה ב"לפתע פתאום" האמור, הוא רוצה להדגיש בכך את אופיה המיוחד של התופעה המלחמתית המתוארת, הבהולה והמקוטעת, שאין בתיאורה שלמות. צריך לומר בעניין זה דבר נוסף: חלק גדול מתיאורי המלחמה בספר מופיעים בציון כוכבית (*) כשבהערה נאמר כי קטע זה ראה אור בעיתון 'במחנה' ב-9.5.75 (עמ' 107 ואילך). לא עשיתי מחקר השוואתי מעמיק, אבל הרגשתי הכללית היא כי בכמה מקומות קטעים אלה נופלים באיכותם מהרמה הכללית של הספר, כאילו עברו השטחה עיתונאית. למשל: "מתוך שוחה אחת הוא מספר, זינק פתאום חייל מצרי עם התת מקלע שלו על יוסי, יוסי אמנם לחץ ראשון אבל העוזי שלו לא ירה, המרחק ביניהם היה אולי שני מטר, מה יכולתי לעשות, לקחתי וקפצתי עליו בכל גופי וטרח הפלתי אותו ארצה והלמתי בראש שלו בכת העוזי שלי בכל כוחי, עד שחדל להתנגד" וכן הלאה (שם). זה לא יזהר במיטבו, רחוק מזה.

6. בכל מקרה, אפוא, לדעתי, לפנינו שני סוגים של תיאורים: תיאורים של "לפתע פתאום" ותיאורים של "לאט, לאט" המייצגים שני מישורים שונים של הסיפור. כמו ב"מלקומיה יפהפיה", כך גם כאן הקטעים היפים ביותר הם לכאורה השוליים, החורגים ממהלך "הסיפור" העיקרי או "העלילה" המרכזית, אותם פכים קטנים, כאמור, עליהם משתהה ומתעכב התיאור. אי אפשר לומר שקטעי המלחמה או הוויכוחים הפוליטיים אינם חשובים, אבל מבחינה אמנותית צרופה, וגם מבחינת המשמעות, ההתרחשויות הצדדיות הן הן ממדי העומק של הסיפור. "הפתאום" ו"הלפתע פתאום" של תיאורי המוות והמלחמה מייצגים תמיד איזו בהילות ואיזו סתימות, בעוד תיאורי הפכים הקטנים של החיים באתנחתות שבין מהלכי המלחמה, מתנהלים באטיות, מתוך נוחות גדולה ויכולת תיאורית מרהיבה, המבטאת אהבה אינסופית לגילויי החיים הללו עליהם מתרפק התיאור. דוגמה אחת כזאת יכולה לשמש לנו דוגמת האיש המתקלח (שהוא, אם תרצו, סיכול אותיות של הטנק המתקלח), אחד השיאים הנהדרים של "גילוי אליהו". התיאור של החייל המתקלח מתחיל באחת מאותן אתנחתות ליליות, לאחר יום קרב מול הארמיה המצרית השלישית ולפני יום קשה

הקרבות והאש בדרך כלל, ומקטעי אדג'יו אטיים, של גילויי ההתנהגות האנושית או גם תיאורי נוף, מכונות וחפצים שהם מן היפים שבספר. למשל החייל המקלף תפוחי-אדמה "אבל למטה בין ערימות סירים ששימשו אולי כמין מטבח, שם יושב מישוה כמו לא מכאן, ומקלף במומחיות תפוחי אדמה, מסביב יהום הסער והוא מקלף..." ומסתבר בהמשך שהוא דווקא היה בין הצולחים ראשונים את התעלה (עמ' 16); או תיאור חלוקת הגלויות לחיילים לכתוב הביתה "סובבים ובאים אל כל אחד, רוצה לכתוב גלויה הביתה, והוא ניתק רגע, כמעט אומר עוזב עם השטויות ואחר כך כמעט כל אחד מקנח ופושט יד ולוקח גלויה ועיפרון ומשעין על הדופן, על הגלגל, על הברך, ורושם..." (עמ' 17); או תיאור שקית השקדים שנמצאה ברכב. "אבל הנה אמצאה גדולה. מישוה חשף אי פה שקית שקדים. איש גאון. מביאים ומחלקים חופן לאיש ויושבים ומפצחים בכף היד בין אגודל לאצבע... וטוב שהיה מישוה שזכר אי פעם לשים שקית שקדים שתיסע בכל הדרכים ועד כאן ובדיוק לרגע הזה. ברוך המבורך" (עמ' 93); או תיאור נחיתת ההרקולס "...עדיין פלא איך גרם שמים הופך לגוף ארצי גדול רץ במסלול עד רחוק רחוק ושם הוא סובב לאטו כבד ומכובד ומלכותי וחוזר אלינו מלא כבוד, לא כנשר אלא כאווז ענקי שנוסע ושט תחתיו ומפליג לקראתנו. לא נהדר?" (עמ' 95) אכן, כן, נהדר מאוד.

שלא לדבר על נושאים הנפרשים על עמודים רבים כמו האדם הנפלט ממטוס ומרחף בין שמים לארץ כשכל סוגיית החיים והמוות מתלבנת במחשבתו, על סופת החול ("סועה" בלשון יזהר) במדבר, על ההפגזה וההנחתה,

משיער צפוף ואת חזהו השעיר קרצף היטב, עוד סבון ועוד קרצוף בהנאה הנשמעת סביב ויורד אל בטנו ואל שיפוליה ואל מבוישו עתירי השיער ומקציף והולך וסובב ומקציף היטב גם את אחוריו ואת החרין שבהם ואת פנים ירכיו ואת הכול וגוחן באותה זימרה פרטית גם אל ברכיו ואל שוקיו עד שמגיע אל כפות רגליו..." וכן הלאה על כשני עמודים (עמ' 136-138).

שתי נקודות שהזכרנו למעלה מקופלות בדוגמה זו. ראשית, כל הפעילות הזו מתרחשת "מן הצד", "הצדה" מן המהלך הגדול של הסיפור, כמשהו שולי לחלוטין, כביכול. שנית, אופיה של פעילות המתקלח כלל אינה שולית בהיותה מנוגדת ניגוד קוטבי לכל מה שמתרחש סביב. מסביב מתרחשת מלחמה שכל תכליתה לפצוע ולהרוג את הגוף האנושי הזה, ואילו החייל המתקלח עוסק דווקא בשימור גופו הפרטי ובטיפוחו, וכל רצונו הוא להשאירו בחיים וליהנות בהנאותיו. הטנק מתקלח ואילו הוא מתקלח, "מכין בכפות ידיו ערוצים לאן יזרום הזרם על חזהו ועל אחוריו ושוב אל מבוישו שהוא חופן בכפו הגדולה ונותן להם ראויה ושטיפת עדנה... איש חי ושלם ולא פגוע ולא מעורר וגם בתוך המלחמה הגדולה והנוראה הזאת מגיע לבן אדם לחשוב על סיאובו ולעשות לטובתו הפרטית..." (שם).

7. מקומות רבים, קצרים וארוכים בספר, מוקדשים לאותן אתנחתות אטיות, שוליות כביכול, שהן בעצם רבות סוד ומשמעותיות ביותר. כמו יצירה מוסיקלית, מורכב הסיפור הזה מקטעי קרשנדו סוערים ומהירים, קטעי

על הפחד, על האלוף קלמן (מגן) שבכל מקום שהוא מופיע מלווה אותו הילה של אהבה, ואפילו שפמו ופיהוקן לא נמלטים מתיאור אוהב, ועוד אינספור מקומות נוספים (שהם מטעמים לרעבים, כמוני, לתיאורי מציאות איכותיים).

ויש עוד, לפחות, מקום אחד שבו קטע נפלא בדומה ל"מתקלת", אם אינו עולה עליו, של חבורת אוכלי הענבים, שאיני יכול שלא להביא דוגמה קצרה ממנו. שוב מדובר באתנחתא לאחר הפגזה קשה. נוסעי הפולקסוואגן הישנה (הם יזהר, גורי ופלד) נתקלים בהבורה השרועה למנוחה מתחת לכמה אקליפטוסים, "עיניים מאירות מתוך הבלתי מגולח מתחת לבלורית האבק", המזמינה אותם להתכבד בפרי שברשותם: "תראו ענבים, מה זה ענבים לא להאמין, תראו מה זה ענבים הוא אומר, מגובבים פה באשכולות רבים, רטובים מרחצה, על פני חולצה שבמקום צלחת או קערה, ענבים לבנים צהובים חלודים, מחברו? אנחנו שואלים, ממקום טוב, בעונה הזאת, אתה רק תטעם, מה זה מתיקות, מה זה טוב, עם הכאילו חלודה עליהם, תראו מה זה טוב פתאום באמצע כל זה, לא?" פרק הענבים הוא פרק על חברות, על הטעם של להישאר בחיים, על אהבה וארוטיקה מרומזות, מן הבודדים בספר, ככל שניתן לדבר עליה בסיפור מלחמה כזאת. יזהר עושה זאת באמצעות תיאור האכילה שלהם: "...הידיים יודעות המגע, יודעות הלקיחה, הנהגות ממגע העיגוליות הרטובה הזאת, העגולות המאורכת של הענב הרטוב, שלחצו על ההדק, ושהוליכו שריון, ושנשאו פצועים, ושמזמן לא ליטפו עדנת נערות, אבל הליטוף ישנו חבוי בהם ובכף ידם ובתנועה השקטה והבטוחה שלהם כשהם לוקחים בעדינות ופורטים ענבים עגולים נטיפיים ומביאים לפיהם..." (עמ' 173-176).

8.

ככל שהסיפור מתקדם אל סופו (ואנו חייבים להתקדם לקראת סיום המאמר), אבחנותיי בעניין ה"לפתע פתאום" שרק שיערתי תחילה את משמעותן הולכות ומקבלות גיבוש מוצהר מפי המספר עצמו. כאשר, לבסוף, הוא עומד לפגוש למחרת היום את אליהו בעיר סואץ ואמר הטקסט כך: "או פתאום יש אליהו. פתאום הנה יש אליהו ומיד כשיאיר היום. וכבר יש סימנים. כבר הלילה מחוויר. האם לא כאילו הכול פתאום הולך מהר מדי? רק שלא ישתבש פתאום. כי הלפתע פתאום כל כך מצוי כאן, ולפתע פתאום הכול משתנה, ולפתע פתאום זה נגמר. זו כאן היא ממלכת הלפתע פתאום סביב סביב כאן משני עברי התעלה. ומה יש לנו כנגד הלפתע פתאום. האם טיפשותם של בני אדם עושה את ההפתעה הרעה, או אין בכל כוחם ובכל חוכמתם למנוע? ... רוצה

שכבר יהיה אחר כך. שיהיה מין לאט לאט שאפשר לחיות בו. שיהיה בטוח שהלילה יביא את הבוקר והבוקר יביא את הלילה בלי שלפתע פתאום יהיה טרח ואין עוד על מה לדרוך" (עמ' 189).

האסון, המוות, והמלחמה, וכל הרעה הנוראה באים תמיד "לפתע פתאום". ואילו החיים הרגילים, החיים שאין בלתם, נמשכים על מי מנוחות של "הלאט לאט שאפשר לחיות בו" בשלום.

זה, לדעתי, גם מה שביקש יזהר להעניק לנו בספר זה, את גילויי החיים הללו בכל אותן אתנחתות נפלאות בין תמונות הקרב של "הלפתע פתאום". וזה כאמור, לא רק מסיבה אידיאולוגית, אלא מסיבה אמנותית צרופה, שכן המלחמה ניתנת רק לתיאור קטוע (חזק ככל שיהיה אצל יזהר) בעוד החיים בלבד בשלמותם, ניתנים לתיאור שלם.

סיפור אתנחתא נוסף כזה, משעשע ומצחיק, הוא סיפור "תרנגול ההודו" שמביא גיורא, הצנחן הוותיק, לאנשי הפלוגה של אליהו. אבל לא נוכל להאריך בכך הפעם ונסיים במלים בהן מסתיים הספר, בפגישת המחבר עם גיבורו האבוד שנמצא סוף סוף בריא ושלם:

"...זה אליהו, הנה הוא, וזה הוא שמחייך אלינו. שלום אליהו".

9.

חבל שספר חשוב כל כך יצא במהדורה מרושלת משהו. אפשר היה להוציאו בהוצאה מוקפדת ומהודרת יותר. הוא ראוי לכך.

עוללות מן הבחירות

מנהיג חזק? מי שמודיע עשרים דקות לאחר פרסום תוצאות המדגם על פרישה מן החיים הפוליטיים אינו מנהיג חזק אלא בועה שהתנפצה. מזויף (phony) קוראים לכך בלשוננו של פינקלשטיין. אבל הדאגה שבלב לא חלפה לגמרי. איש זה באותה מהירות בה פרש, עלול לחזור, עם כל הרעש והצלצולים, השנאה והנקמנות, שורע לכל עבר בתקופת כהונתו, ברגע שיחשוב שהנסיבות נשתנו לטובתו. לכן הוו זהירים מפרישות חפוזות כמו משליפות מהירות.

פסילה פסולה: בבחירות האחרונות הצבעתי מרצ, אולם איני שותף לדעת מנהיגיה הפוסלים כל ממשלה עם ש"ס. עקרונית אני נגד כל פסילה, חרם ונידוי של תנועה חברתית רחבה כמוה, גם אם איני נלהב ממה שהיא מייצגת. אבל גם מעשית, אני סבור שתהא זו טעות גדולה להעדיף ממשלה עם הליכוד על ממשלה עם ש"ס. הגרעין הקשה של הליכוד, עם שרון בראשו, לא מאמין באמת בפתרון של שלום. לא כן ש"ס,

שמנהיגה הרוחני עובדיה יוסף הוא רודף שלום אמיתי. יתר על כן, עדיף לחבק את ש"ס ולקרב אותה אל אותה ישראליות חילונית של העבודה ומרצ, ואני סבור שניתן למצוא שפה משותפת עימה, מאשר לדחוק אותה לפינה של קנאות חשוכה, ואולי גם חזרה לזרועות הליכוד בבחירות הבאות, ממנו פרשו כה רבים מבוחריה. במחלוקת שנתגלעה בעניין זה בין עמוס עוז, התומך בצירופה לממשלה, ל-א.ב. יהושע, המתנגד לכך, צודק הראשון מן האחרון. אינטרס השלום עם אויבינו ואינטרס השלום בינינו עולים כאן בקנה אחד.

קצת ענווה, אמנון אברמוביץ - היחידים שלא למדו מאומה מן הבחירות האחרונות הם הפרשנים הפוליטיים שחזרו לאולפנים כאילו היו המנצחים הגדולים שלהן. למעשה כבר מזמן אינם עוסקים בפרשנות, אלא בחלוקת ציונים, הטפת מוסר, רכילות וסכסכנות.

הגדיל לעשות בפרשנותו החצופה אמנון אברמוביץ שאמר ביומן השבוע של ערוץ 1 ערב חג השבועות (20.5.99) משהו בנוסח הבא: "ברק קיבל טלפונים רבים מאישים פוליטיים לאחר נצחונו ולא השיב עליהם מכיוון שחשש שהדבר יתפרש כתחילתו של משא ומתן קואליציוני. טלפון כזה קיבל גם ממנהיג המפד"ל הרב יצחק לוי שבסך הכל ביקש לברכו על נצחונו, אולם ברק לא חזר אליו כדי לומר לו תודה. על ברק ללמוד להיות תחילה בן-אדם לפני שהוא נעשה ראש-ממשלה..."

כך! בחוצפה, בצדקנות, בהשתלחות חסרת דרך-ארץ מדבר פרשן מן האולפן אל ראש-ממשלה נבחר. אצל ביבי זה לא היה עובר לו ללא תגובה, שהיתה מגיעה עוד במהלך השידור. טול קורה מבין עיניך, אמנון אברמוביץ. קצת ענווה לא תזיק לך ולחברייך.

* מה חדש בחד"ש? מעניין לבדוק מה קרה בבחירות האחרונות למפלגות כמו חד"ש ולמפלגת העובדים "עם אחד" של אמיר פרץ. בתחילה נדמה היה כי הרוח הישראלית נושבת לעברן. פרופ' ברוך קימרינג כתב ב"הארץ" מאמר "להתחדש עם חד"ש" בו קרא להצבעה ישראלית במפלגה זו, "העיר" הקדיש כתבת פרופיל גדולה למותחן ברקה היו"ר החדש שלה וכן פורסמו הודעות תמיכה בה של אנשי רוח ואקדמיה. והנה בבחירות ירד כוחה מחמישה מנדטים לשלושה. כיצד?

מפלגת העובדים של פרץ עברה אמנם את אחוז החסימה והשיגה שני מנדטים, אבל לא נראה כי רבבות חברי הוועדים הגדולים תמכו בה. למאבק מקצועי מוגדר מצליחה ההסתדרות לגייס עשרות אלפי עובדים, אבל כנראה שמסיסמאות מהפכניות רדיקליות הם מסתייגים.

אנה שומלו

נוסח עברי: נגה יתומי-רביב

הגיעו כרגיל, כמו בכל שנה בתאריך הזה. לחצנו ידיים באותו האופן, נישקו אותי כמו תמיד ושוב אמרו שבכלל לא השתניתי. הגשתי לכל אחד את המשקה האהוב עליו, לזה משהו עם קרח, לדראגן עראק ענבים, לשרה רק חצי כוס יין לבן. אף אחד לא שתה וודקה. בקבוק הוודקה מונח במזנון, ולפעמים אני מוזגת לי כוסית ומוסיפה פרוסת לימון, אבל היום לא היה לי חשק לשתות. יכולתי להגיש את המשקאות בעיניים עצומות – ידעתי איפה כל אחד יושב. קילפתי את העטיפות הצבעוניות מהמתנות והתפעלתי מהן בטבעיות, כאילו הן שימחו אותי באמת, כאילו בדיוק פריט זה או אחר ממש חסרים לי. אחר כך הנחתי הכול בערמה מסודרת ליד הפמוט ואמרתי להם שבכלל לא מפריע לי שהם איחרו כי ממילא רק עכשיו גמרתי לבשל.

אחר הצהריים נחתי מקופלת על הספה. ראש של בחורה לא מוכרת הופיע לפני. ניסיתי לברר איך היא מסוגלת ללכת בלי רגליים ובלי גוף, אבל היה לה שיער ארוך ויפה שהסתיר את מנגנון התנועה שלה, והיא נראתה גולשת על המדרכה. היא דיברה הונגרית. לא הבנתי אותה אבל הרגשתי שיש לי אליה מחויבות עמוקה ושאני צריכה ללכת איתה לים. דאגתי בעניין בגד-הים כי הרי לא היה לה על מה ללבוש אותו. ניסיתי להגיד לה משהו על זה, אבל היא לא הבינה אותי והמשיכה להתנהג כאילו אני אחראית באופן אישי לתוכניות שלה. פתאום הבנתי שהיא בכלל לא מדברת הונגרית, אלא אנגלית במבטא הונגרי כבד ואז הצלחתי להבין איך אני בכל זאת מבינה משהו ממה שהיא רוצה להגיד.

היא החליקה אל איזשהו אוהל ופתחה אותו בשיניים. שם היא דיברה עם ראש אחר שהיה מונח על מיטה כמו כרית קישוט רקומה. בשלב מסוים לא הצלחתי להבחין אם יש ראש אחד או שני ראשים. קושי כזה באבחנה יכול היה להיות הגיוני אילו הופיע רק גוף בלי ראש, אבל לפי שני הקולות הבנתי שמדובר בשתי נשים בלי גוף. (מה שעזר לי בסופו של דבר להכריע שיש כאן שתיים, היה שהאחד היה בלונדיני והשני היה ערמוני). הבנתי שהבלונדינית רוצה גם היא ללכת לים. הן פצחו בוויכוח אינסופי שלא יכולתי להתערב בו והייתי חסרת סבלנות כי ידעתי שמישהו מחכה על החוף, מישהו שאני מאוד רוצה לראות ולא ידעתי מי ולא ידעתי למה.

השרב נשבר והשמש התחילה לשקוע במהירות. סבלתי מחוסר ודאות. פתאום הופיעה מרכבה שראיתי בנאפולי רתומה לחמור מקושט בפרחים. הרכב הניח את שני הראשים חסרי הגוף במיומנות זריזה מרכבה. הייתי מופתעת לראות את המרכבה מנאפולי מופיעה שוב כאן כמו אז, כשהמרכבה עם החמור ליוותה אותנו כשיצאנו מנאפולי ונסענו צפונה לפירנצה.

ידעתי שרק בגלל שאני לא מבינה את השפה של נטולות הגוף אני חייבת לשרת אותן. פתאום חושך. עכביש גרר אותי באוויר לפינה המרושתת שלו. עפתי חסרת נשימה ולא העזתי לגעת בקורים המתעתעים האלה שלעולם לא יהיו בשבילי קרקע מוצקה. זבובים טפילים נדבקו לי לרקות ונתלו לי על הנחיריים, הידיים שלי היו כבדות כבדות ולא יכולתי לסלק אותם. רציתי שהזמן יעבור והעיניים יעלם.

כמה אני פוחדת מדמדומים בסתיו. צמרמורת תוקפת אותי ורוחי פזורה, מסרבת להתאסף. התעצלתי לצחצח את כלי הכסף והמגשים. כבר התכוונתי להגיש את האוכל בכלי חרס לצד סכום פשוט, אבל ידעתי שהאורחים שלי לא ייתנו לשינוי כזה לעבור בשקט, אז הודעתי להם שינקו בעצמם את הכלים בזמן שאני עורכת את השולחן, ואכן, בשעת האוכל כל הכלים היו מבריקים ומצוחצחים.

דראגן הרים טלפון. בלי להציג את עצמו, הוא ביקש שלא יחכו לו ולא יחפשו אותו מפני שהוא איננו ועכשיו הוא ממלא איזושהי מחויבות משפחתית. קיוויתי ששרה לא תבין את הקודים האלה, אבל היא שאלה: "הודעת?" וידעתי שהיא הגישה את חבטת הפתיחה.

דראגן סיפר ליובן שספר האנתרופולוגיה שלו נמצא אצל מו"ל, ושהעורך בכבודו ובעצמו התקשר אליו כדי להסדיר איתו את התנאים לפרסום.

"ספר?" שאלה שרה "על איזה ספר אתה מדבר?"

"ספר אנתרופולוגיה" אמר דראגן בלי להסתכל עליה.

"ותסלח לי, מי כתב את הספר הזה?" התעניינה שרה.

"אני" ענה דראגן והמשיך להסביר ליובן שכתב-היד מחכה בבית הדפוס כבר שנה שלמה. בזמן שהוא סיפר את כל הסיפור הוא הסתכל על תיאה השנאוצרית הגדולה והשחורה שלהם ששכבה על הגב.

נדמה היה לי שהערה שלי על הספר שלו לא תהיה ממש במקום, אם אפילו אשתו לא ידעה שהוא כתב ספר, אבל שתיקה בתגובה על הודעה כל כך חשובה יכלה בו זמנית לפגוע עמוקות ברגשות המחבר.

שרה היא ספרנית בבית-ספר. בקיץ היא עבדה. תמיד חשבתי שמשעמם לה כי אין לה ילדים ורק לעתים רחוקות קורה שהיא מתחברת עם מישהו. היא מדברת על אנשים כאילו הם ליצנים, מתפלאת על השטויות שלהם ואומרת שאי אפשר לבטוח בהם כמו בכלבים. השנאוצרית תיאה בלעה את המלים של שרה בעיניים רעבות וניסתה ללקק את היד המתנופפת של שרה בהכרת תודה. לפעמים היא זכתה לליטוף.

הלכתי למטבח להביא גלידה. האורחים התנהלו עם הקעריות בעצמם. הם לא הבחינו בי. הם רק היו גאים שכבר עשרים שנה הם זוכרים את גלידת האפרסקים שאני מכינה תמיד ליום הזה, והם

הניעו ראש בחשיבות גדולה כאילו אמרו: "ידענו".

"באמת האיש הזה הדהים אותי. ברגע שבאתי הוא ממש הרגיש את האהבה שלי לכלבים. הוא לא זו ממני. הוא רץ אחרי על ארבע וכל הזמן רצה ללקק לי את הרגליים ממש כמו כלב."

"מי זה הג'נטלמן הזה?" דרגאן קטע אותה בשאלה.

אני שונאת ויכוחים משפחתיים. היתה תקופה שדרגאן ושרה חתמו את כל המפגשים האלה בהפגנות קנאה שבהן נשברו כל גביעי-הבדולח שקיבלתי לחתונה. עברתי במבט חטוף לבדוק מה מהשברים שלי נמצא בהשג ידם כדי שאוכל מבעוד מועד להציל אותם מאש הקנאה עד יעבור זעם. תקפה אותי פלצות כשחשבת שיעוד מעט אצטרך לאסוף גלידה מהרצפה, והעסקתי את עיני רוחי בבחירת הסמרטוט שיצילח למלאכה הזאת. "הג'נטלמן ההוא מהקליניקה. מהרגע שהוא נולד הוא חושב שהוא כלב וככה הוא מתנהג - מכשכש ונובט. מזמן לא פגשתי אהבה ונאמנות כאלה."

"מה את עושה בקליניקה?" שאל דרגאן באדיבות, כאילו פגש חברת ילדות ושמע ממנה חדשה מעניינת. "קיץ עכשיו. יש לי זמן. התנדבתי לעבוד בקליניקה. עכשיו אני 'כוח עזר'. אומרים לי שהכלב שלי, זאת אומרת, האיש הזה, רובץ על ידי הדלת ואם אני לא באה, הוא מסרב לאכול."

"באמת מוזר" אמר דרגאן והמשיך לספר ליובן על הבעיות שלו עם המו"ל.

ניסיתי להיזכר מתי דרגאן הפסיק לשבר כוסות ולנפץ רהיטים, אבל לא הצלחתי. האורחים גמרו לאכול ורציתי לשוחח איתם, אבל לא זכרתי על מה.

"מה אתה קורא?" שאלתי את פדיה. הוא לא מהדור שלנו וחשבת שזאת שאלה טובה.

"בקור רוח" הוא ענה לי.

"אתה חושב שאני צריכה לקבל את הדברים בקור רוח?" שאלתי כי חשבת שהוא מבחין שאני מוטרדת ומבין שאני צריכה לדבר. "לא" הסביר, "זה שם של ספר. לפני כמה שנים עשו עליו סרט. בטח ראית."

הכעיס אותי שהוא חושב שאני מתוודעת לספרות דרך הקולנוע. בזמן האחרון אני כבר לא כל כך זוכרת את השמות החדשים של הספרים, אבל את הרומן הזה זכרתי במקרה כי הוא רומן תיעודי. "קראתי. טלבוט כתב אותו."

"את מתכוונת קאפוט. טרומן קאפוט" אמר בקור רוח והמשיך לעלעל בחוברת מצוירת.

אבל אני לא ויתרתי. אמרתי שהספרות האמריקנית התפתחה כל כך מאז שקראתי את "הטרגדיה של אמריקה" של סטיינבק, שאני כבר לא מסוגלת לזכור את כל השמות.

"קאפוט כתב את 'סיפור החיים של חרושצ'וב'" אמר פדיה. "ודרייור

כתב את 'הטרגדיה של אמריקה'. הקול הסבלני שלו הביא לי נחמה הרגשתי שספרים וסופרים הם רק קוביות משחק שלא סידרתי יפה. לא הייתי בטוחה אם כבר שאלתי מי רוצה קפה. המים רתחו. שמתי שבע כפיות סוכר בסיר והייתי חייבת לשפוך הכול ולהרתיח עוד סיר מים. הפעם שכחתי לגמרי לשים סוכר. בימי ההולדת הקודמים שלי מעולם לא קרה כדבר הזה.

אנה שומלו

ילידת נגוטין, יוגוסלביה; עיתונאית, סופרת, עורכת ומתרגמת מן הספרות העברית לסרבית-קרואטית. בוגרת המגמה לבלשנות ולשפות שמיות באוניברסיטת בלגרד. שימשה במשך כמשך שנים רבות כעורכת כתב-העת "רדיו-טלוויזיה". פרסמה סיפורים קצרים וארבעה רומנים, שהאחרון בהם הוא "מכתבים לקפקא" - מכתבי התשובה של מילנה לפראנץ קפקא. פרסמה גם ספר ראיונות עם מילוראד פאביץ. ביצירותיה עוסקת שומלו בזהות היהודית בעולם שקם על חורבות השואה והוא מאוים מתוכו בשנאת אחים, באפליה אתנית ובשחיתות. בנוסף לאלה, היא מעלה גם את נקודת-ראותה של האשה בחברה בת-ימינו. אנה שומלו עלתה לישראל מבלגרד בשנת 1992. מאז, הוציאה לאור מילון עברי-סרבוקרואטי, ראשון מסוגו, ותרגמה את הרומן "באדנהיים עיר נופש" של אהרון אפלפלד לסרבית.

השנה ראתה אור ביוגוסלביה אנתולוגיה של סיפורים ישראליים בתרגומה וגם הירחון לסיפורת ישראלית "יודנה גובינה", בעריכתה, ראה אור בסרביה. אנה שומלו היא זוכת פרס השר לקליטת העליה לסופרים עולים לשנת 1996.

מריו רץ רחוק

יונתן פייז

א. בזה אחר זה, הסגירו את חוסר השקט. וברק? הוא הסתובב, כמוני, במעגלים שהלכו והתרחקו מהמשק. זמן קצר לפני כן ישבתי לכתוב מכתב הביתה והרגשתי משותק. כל כך הרבה סיפורים שמעתי על מכתבים מסוג זה, והנה פתאום, אני הקטן, מגיע תורי. מהבוקר ניסיתי לכתוב, אך ללא הצלחה. תחושה רעה מהסוג של אמונות טפלות אחזה בי, וכל סיפורי הזוועה על "המכתב האחרון", מימי הפלמ"ח, מלחמת ששת הימים ועד מלחמת יום הכיפורים, עשו שמות בבטני. במיוחד מלחמת יום הכיפורים.

ב. בכיתה י' הייתי בן שש-עשרה. התנדבנו לעבוד במשרד הדואר המקומי בהדר יוסף, במיון חבילות ומכתבים. הפנו אותי לחדר סגור, הפקיד שם אמר לי: "כל מה שאני מעביר לך לערמה הזאת אתה מניח שם", והצביע לעבר מדף מתכת ארוך, שנמתח לאורך הקיר האחורי. מכיוון שבחדר שררה אפלולית מתמדת עבדתי בצורה מכנית, כשאני שם לב למה שכתוב על החבילות. שמח כי נפל בחלקי לתרום משהו. כעבור שלוש שעות פתח הפקיד את הדלת ואור ניאון חזק פרץ פנימה, מסנוור את החושך בהבזק פתאומי. "די להיום חביבי", טפח על כתפי "לך לנחת!" "לא, זה בסדר אני יכול להמשיך" הנפתי את ידי בתנועת ביטול, "תן לי עוד, חשוב שהדואר יגיע!" "לך ילד לך. הנמענים של החבילות האלה יכולים לחכות. זו רק ההתחלה. מחר יהיו עוד..." משכתי בכתפי בתימהון ופניתי לצאת, כשלפתע האירה הילה קרה את אחת חבילות. תחת כתובת תל-אביבית מוכרת, נכתבה בטוש שחור ועבה מלה אחת: חלל. "עכשיו אתה מבין?" לחש הפקיד בעצב, ידו מונחת בעדינות על כתפי, "אין צורך למהר. מחר יהיו עוד הרבה". מאז שהתגייסתי קימצתי במלים. בכל פעם שניסיתי לכתוב משהו, הופיעו שלוש האותיות האלה, מחייכות אלי ברשעות: "אין צורך למהר, מחר יהיו עוד הרבה".

ג. "אתה איתן בנדרר?" "כן." נעורתי באחת מהרהורי. "הקשר של מחלקה שלוש?" "כן. ואתה דרום אמריקאי?" "Sí señor" חייך אלי. "כל כך שומעים?" "אני מצטער" חייכתי "לא התכוונתי לפגוע חלילה. חוץ מזה שאני מאוד אוהב את המוסיקה." "הו זה בסדררר!" הדהדה הרייש בכל התורשה "בסדררר גמורררר!"

שלושה סוגי אורנים צומחים בארץ ישראל: ירושלמי, חיפאי וגלילי. הירושלמי קודר וזועף, החיפאי צעיר וזוהר, והגלילי פרוץ ונוסף שרף. כך פסעתי לי בחורשת האורנים של קיבוץ דובב, באותו יום שישי אחר הצהריים. מכונס ושותק שלחתי מבט אל השמים האפורים, משתדל להתרחק, עד כמה שאפשר, מהמולת הגדוד שהלך והתארגן. הרדיו השמיע שירים נוגים וזה לא תרם רבות למצב רוח שלי. גיפים באו ויצאו משער המשק, ואדי הסולר נתערבבו בריח מבחיל של שמן רובים. בשלב מסוים נשענתי על גזע מחוספס, ידי חובקות אותו עד שכל השרף הפך את אצבעותי לעיסה דביקה בלתי ניתנת להפרדה.

מזה חודש הייתי חניך בקורס מ"כים, קשר מ"מ. "מה התחביבים שלך?" שאל אותי המ"פ ביום הראשון. "נגינה, קריאה וריצה למרחקים ארוכים." "מתי התחלת?" "מאז ששמעתי את סיימון וגרפונקל..." "לא, לא זה..." "מאז שקראתי את 'העיר והכלבים'." "לא, לא זה. מתי התחלת לרוץ וכמה אתה רץ?" "אה, זה. מגיל חמש-עשרה. ב'הפועל תל-אביב'." "כמה?" "עשרה, חמישה-עשר, חצאי מרתון." "יפה! מעכשיו ועד סוף הקורס אתה קשר מ"מ של ירמי, מחלקה שלוש!"

האמת שלא הבעתי כל התנגדות. עוד בהיותי טירון, עשיתי כל מה שרק ניתן כדי להיות קשר. מ"ק 25 היתה פשרה סבירה למדי מבחינתי, בכל הנוגע לסחיבת פק"לים. לאחר חודש ניסיון כושל עם מטול אר.פי.גי, שהפך אותי למתקין צינורות השקאה, ושבועיים עם מרגמה, שהותירה צלקת נצחית בגב, הסכימו כולם שאיתן בנדר ישא מכשיר קשר. כך לפחות יכולתי לעשות משהו יצירתי: לדבר, להתקשר. באותו ערב בדקתי את המכשיר עשרות פעמים. ראשית, את אנטנת ה"לונג" המתקפלת ובייחוד את הסוללות הרזרביות, "הבתולות". למה בתולות? כי הן הגיעו מבית החרושת עטופות בניילון אטום. סוללה שהורכבה במכשיר נוקבה בנקודת החיבור והמגע, וכך אבדו בתוליה. "חסר לך שמשוה לא יעבוד כמו שצריך!" התפרץ ירמי שלא כדרכו. סלחתי. המתח ניכר בקולו. ככלות הכול, זאת היתה הפעם הראשונה שעמדנו לבוא תחת אש. כל אחד לקח זאת בדרכו שלו: פתחיה נשאר חולה במאהל וקילל את יום היוולדו. ואילו דנאי נראה שש אלי קרב, אם כי עשרות הסיגריות, שהדליק

הוא לא היה גס רוח. הוא היה פשוט מצחיק. אחד מאותם אנשים, שלא חשוב מה יאמרו, אתה תמיד תצחק. מריו הציל לי את היום. "מדינה, ידידי הטוב, יכולה להשתגע הרבה יותר מהר משאתה יכול לדמיין לעצמך". פניו הרצינו ועיניו נתקעו בסורק התדרים של מכשיר הקשר. "דרום אמריקה מרגישה יותר ממה שהיא חושבת. אם תרצה, ארגנטינה היא אשה אלגנטית בחליפה של פייר קארדן, קוראת ספרות אנגלית, מתה להיות צרפת, אך לבה פועם בקצב הפמפס. פראית ואכזרית. והצ'יליאניות? יפהפיות. אבל גם שם חשב משהו, שהוא יודע מה יותר טוב בשביל צ'ילה. אתה יודע מה הספורט לאומי שהנהיגו שם הגנרלים? ריצה באיצטדיון, בעירום מלא, מול מקלעים. רק ברזיל המופקרת רוקדת לקצב הסמבה, מנסה להחדיר קצת נשמה אפריקאית לחליפות של פייר קארדן! אתה יודע מה פירוש המלה סמבה?"

"ריקוד. לא?"

"נכון. אבל סמבה באנגולזית זה פופיק! קורקבן! את זה הביאו לברזיל העבדים השחורים מאפריקה!"

"קודקוד צ'ימיצ'ורי, כאן קודקוד סמבה, איך נשמע עבורך?"

"מה?" מריו פרץ בצחוק.

"אני אגיד לך מה. אנחנו נסדר לנו תדר סודי, ונוכל לדבר במשך הלילה, או מיד לאחר המבצע. מה אתה אומר?"

"רות! אני צ'ימיצ'ורי ואתה סמבה", הושיט את ידו ולחץ את ידו. "אז מה קרה בכל זאת, למה נטשתם את סיר הבשר בעבור מחבת חתולים?"

מריו התרומם מגזע האורן עליו נשען ושלף ארנק. כעבור שניות הוציא בוהירות תמונה מקומטת והושיט לי. שתי נערות צעירות, כבנות שש-עשרה, לא יותר, חייכו על רקע רחוב סואן. מיד ניתן היה לזהות את הפנים העגולות והעיניים. "תכיר: אנליה ולייאנה, האחיות שלי."

"עכשיו עשית את זה בכוונה!" קמתי ממקומי צוחק. רק כשהודקפתי מלוא קומתי שמתי לב איזה ענק הוא היה. פניו עגולות, סמוקות מטוב לב, ושני חריצים עמוקים, שזרמו מקצות נחיריו לקצות פיו הפיקו אשד בלתי פוסק של חיוכים. חולצת הדגמ"ח נסגרה בקושי על בטנו ונעליו אני נשבע, עברו כמו כלום את מספר החמישים.

"נעים מאוד. מריו!" הושיט כף יד מחבתית, שבלעה את כף ידי כמו סוס יאור.

"נעים מאוד. איתן!"

"תראה, אני מצטער להפריע לך, אבל אני קשר גדודי ובודק חוסרים ומרשמי קשר אצל כל הקשרים המחלקתיים. חסר לך משהו?"

"איך אתם עושים את הרייש הזאת?" התעלמתי משאלתו,

"מן כאן" גלגל מריו את קצה לשונו "RRRR" לא ברברים כמוכם מן הגררון!"

"ררר" ניסיתי לגלגל את הלשון "לא הולך".

"תראה, תגיד ככה: 'מריו רץ רחוק רחוק!' ככה תתאמן עשר פעמים ביום ותוכל לומר רייש מתורבתת!"

"מ-ר-ר-י-ו ררצ - ררחוק!"

"לא רע לא רע! אז מה, אולי בכל זאת חסר לך משהו? בתולה למכשיר?"

"למכשיר לא, לכאן כן! נשים ואוכל!"

"טוב, את הדבר הראשון אני לא יכול לארגן, אבל לגבי העניין השני אני אלמד אותך לעשות אסדו! אתה יודע מה זה?"

"שמעתי. סטייק על האש, שוארמה כוז?"

מריו קפא במקומו. תחושת קבס גדולה פשטה על פניו ולפתע פרץ בצחוק רועם.

"שוארמה? 'Dios mío' אתה חושב שארגנטינאים אוכלים בשר חתולים או חמורים? יש לך מושג מה ארגנטינאי יודע לעשות עם פרה? 'Vaca' קרא בהתרגשות, 'זו אמנות! ומה שאתם עושים כאן עם בשר, מוטב שלא אגיד בעברית מה זה."

"אז תגיד בספרדית", חייכתי בציפיה.

מריו קירב את כף ידו לפיו ולחש באוזני: "Carajo".

"והיא?"

"חרא בלבן! אמנם לא בדיוק, אבל זה הכי קרוב."

"שש. אל תצחק, אתה עוד תרגיז את הרב הגדודי, זה לא כשר!"

וכך ישב מריו מראשון לציון והפליג בתיאורי אמנות הבשר, כשאני מזיל ריר ונאלץ להסתפק בלוף מגעיל מקופסת שימורים.

"אם תבוא לארגנטינה תדע מה זו ארוחה. ראשית תתחיל עם לחם לבן בחמאה ואחרי זה תקבל Matambre. אתה אוהב נקניק?"

"כן", אמרתי נאבק לשווא עם חתיכת קבנוס יבש של מנת קרב. "שישה סוגים שונים של נקניק", פירט באוזני מוכות התימהון, "ואחרי זה תקבל צ'וריסו. זה כמו נקניקיה גדולה ששום רב גדודי לא היה אוכל, ורק אחרי זה מגיעה המנה העיקרית."

"הו!" פלבל מריו בעיניו לשמים הממטירים, "אז יגיע האסדו עם המו'חאס והצ'ינצ'ולין והצ'ימיצ'ורי!"

"למה עזבתם?"

מריו שלף בקבוק קטן של יין אדום מכיס הדגמ"ח והציב אותו על השולחן. חיש קל נשלפו שתי כוסיות: "Vino rojo ישר מן הכרמים של מנדוסה!"

"זה נראה טוב!"

מריו לגם מהכוס בשקיקה והציב אותה על בתולה שהביא עימו. "זה הולך טוב ביחד", צחקק.

"מה?"

"בתולות עם יין אדום!"

"איפה זה צולם?"

"שדרות ליברטאדור בבואנוס איירס."

"יפות", לחשתי.

"זה לא עוזר להן."

"למה אתה מתכוון?"

"יום אחד אתה כאן ויום אחד אתה נעלם. האמן לי, על זה פייר קארדן לא חשב!"

שמעתי על המשטר הצבאי בארגנטינה וקצת על מה שקרה בצ'ילה. אבל זה היה רחוק. והרבה על דרום אמריקה לא ידעתי אז. חוץ מזה, צרות לא היו חסרות לנו כאן, אמנם מסוג אחר לגמרי, אבל בכל זאת.

"אתה יודע מה היתה הטעות היחידה שלהן?"

"לא. מה הן עשו?"

"הטעות שלהן היתה שמספר הטלפון שלהן הופיע בפנקס של פעיל מחתרת מה'מונטנרוס', מבלי שהן בכלל ידעו במה הוא עוסק!"

מה זה מונטנרוס?"

"תראה, אם אני אתחיל לנתח את כל המצב הסוציפוליטי של ארגנטינה בשנות השבעים, אנחנו לא נצא מזה. אבל חשוב שתדע דבר אחד וזה העיקר: הרבה חפים מפשע נעלמו בגלל שמספר הטלפון שלהם הופיע בפנקס הלא נכון. הן הכירו אותו בתיכון. למעשה שתיהן התאהבו בו. הוא רקד על שתי חתונות, אבל אני לא ידעתי מזה. כשגילינו את המכתבים שלהן כבר היה מאוחר מדי. מסתבר, שהמשטרה חיפשה אותו זמן רב, וכשנתפס, הם הפעילו את הרוטינה הידועה: סריקת פנקסי טלפון. כך הגיעו אלינו הביתה, בשתיים לפנות בוקר. מאז לא ראיתי אותן יותר. רק המכתבים שלהן נשארו מוחבאים בתוך שני זוגות נעליים, כי הן פחדו אחת מהשנייה. אתה יודע למה? ליליאנה פחדה שאנליה תדע וההיפך. והבן זונה שיחק עם שתיהן!"

"אז איך הגעתם לארץ?"

"הסוכנות עזרה לנו. ההורים שלי לא היו אף פעם ציונים גדולים, אבל כשאיימו לעצור גם אותי הם נשברו. גם הטלפון שלי הופיע... - חייך חיוך מריר - הם מאוד אהבו את ארגנטינה והאמן לי, שלמרות כל הזוועות שהתרחשו שם, יש הרבה מה לאהוב. זה עם חם, רגיש ואוהב. רוע וטיפשות זו בעיה בינלאומית, כמו אפידמיה. אבל אני מאמין, שלכל חולי יש תרופה."

"חזרת מאז?"

"לא. אבל הייתי רוצה מאוד לחזור ולו לארוחה טובה אחת ב'קוסטנרה', שם מצויות מסעדות הבשר הטובות ביותר בבואנוס-איירס. אם תגיע לשם, לך לאכול ב-"Años Locos", זו המסעדה הכי טובה לאסדו. ואל תחסוך!"

"יש לך עוד אחים או אחיות?"

"לא. אני היורש הבלעדי", חייך במבוכה.

"וההורים שלך יודעים שאתה קשר גדודי בגולני?"

"השתגעתי? אמא שלי חושבת שאני חובש במרפאה בצריפין. פה פתחתי דף חדש. אם להיות בארץ אז להיות ציוני, ואם להיות ציוני, אז כמו שצריך ועד הסוף! אתם הצברים לא מרגישים כל צורך להוכיח את עצמכם, אבל אנחנו עם 'הרררייש', צריכים לעבור מבחן קבלה. לא?" ופרץ בצחוק מתגלגל.

"תאמין לי, שאצלי עברת בהצלחה. הציון עשר! ברוך הבא לארץ הקודש והחתולים!"

"סאלוט!" הרים מריו את הכוס לאחר שמזג לתוכה עוד 'וינו רוחו'. "לחיים!"

ד.

"מריו! בנדר!" נשמעה לפתע קריאה מבין העצים. עטוף בשכמיה נוטפת, הגיח שימי השליש עם קרחתו הנוצצת. "שבצקי"ם מילאתם? יאללה, קדימה! אין זמן! הנה קחו", והושיט לנו את תבילת הנייר הוורודה-כחולה.

בכל פעם שעברנו את הגבול, או עלינו על מסוק, מילאנו את טופס

השבצ"ק (שיבוץ קרבי). השבצ"ק נועד להבטיח את הישארות הנפש, אם מישהו שם למעלה יחליט, שחיינו הגשמיים הגיעו לקצם. אני שנאתי למלא שבצ"קים, כי בכל פעם שכתבתי בהם את שמי ומספרי האישי, הרגשתי שאני חורץ את גורלי. חוץ מזה, לא רציתי להופיע בפנקס הטלפונים של הרבנות הצבאית. הקב"ה עוד עשוי להתנקם בי על החרא בלבן 'בבשר החתולים'.

"נו, בנדר!" דחק בי שימי, "יש לי גדוד שלם לעבור!" מריו שם לב לידי הרועדת והניח יד מרגיעה על כתפי. "אל תפחד, אם אלוהים החליט להתקשר, אז לא הנייר הוא שיקבע. זה סתם נייר צבעוני! הנה תראה: סמ"ר מריו סלוצקי, מא. 2334578!" ואז הצמיד את הנייר לגזע, ואחרי כן הדביק אותו לכף ידו של שימי. "קיבנימטו!" צרח שימי כששרף נוזל מידו, "אתם חושבים שיש לי זמן לשחק איתכם עכשיו?"

גשם כבד החל לרדת, ואני התנצלתי ורצתי להביא דובון ושכמיה. כשחזרתי מריו כבר הלך, אבל בתוך עטיפת הניילון של הבתולה מצאתי פתק מקופל ועליו רשום: "קודקוד סמבה כאן קודקוד צ'ימיצ'ורי. התדר שלנו הוא: 68:27. האם רות? שמור על קשר אמיגו!"

"איזה מזג אויר מחורבן" סיננתי לעצמי, מתבוסס בבוץ. "ממש 'קרחו' של חתולים!"

לפתע נשמע קול שבר חד וענף אורן נוטף שרף נשבר מעל ראשי. רעם כבד התגלגל מצפון ואני ידעתי שהלילה אני עומד לגנוב את הגבול. הצנחנים יעלו על מרון א-ראס ואנחנו על תל-שלעבון. "נקמת דם ילד קטן לא ברא השטן" הכריז ראש הממשלה ערב לפני כן.

אל המלחמה שלף את חרבו. מרס 1978. מבצע ליטני עמד להתחיל.

ה.

נכנסנו פנימה עם נגמ"שים באחת אחרי חצות ונענו דרך רומיש לעבר הכפר הנוצרי דבל. מרחוק יכולנו לשמוע את חילופי האש בין המחבלים לצנחנים במרון-א-ראס. כשעברתי לרשת הגדודית, שמעתי שיש להם כבר שלושה הרוגים. הלחימה שלנו החלה בשלוש לפנות בוקר ונמשכה עד הזריחה. היעד: מוצב מחופר של ארגון מחבלים פרו-סורי.

ימי צרח כל הזמן פקודות ואני כמעט ונהייתי חירש באוזן שמאל. פומית מכשיר הקשר היתה קשורה לסנטרית הקסדה והכול מסביבי צלצל ובער. פצצות התאורה הצהובות שלנו התערבבו בפצצות התאורה הירוקות של המחבלים, ולרגע נדמה היה, שמדובר באיזו מסיבת פורים עליזה בהשתתפות שני בתי ספר, שלקו במופרעות קלה בעקבות משחק כדוררגל.

אילו היה הראשון שנתקל בגופה של מחבל ואני חייב לומר, שלכולנו זה היה מראה משתק. מעולם לא ראינו הרוג לפני כן וזאת היתה הפעם הראשונה. הוא שכב שם על בטנו ומלמעלה נראה שלם לגמרי. כשסמל המחלקה הפך אותו, ראינו שבטנו מרוטשת.

היו לו עיניים כחולות. בחור בן עשרים, לא יותר. מבט מופתע, פעור, קרוע. בא מלאך המוות כמו שהוא בדרך כלל מגיח במלחמה: פתאום. "אין זמן! אין זמן! קדימה נשמה!"

"פגיעה ישירה!" קבע פצ'נגה במקצועיות, אם כי דקי ההבחנה בינינו יכלו לראות שידיו רועדות.

"אז ככה זה נגמר..." מלמלתי לעצמי. "רגע אחד אתה רץ, רגע שני אתה נופל. רגע אחד אתה טופח על בטןך ומחייך אחרי ארוחה טובה: 'לא תודה הבטן שלי מלאה', ורגע אחרי זה אין לך בטן בכלל. ומה עם הישארות הנפש? בבל"ת. כשאתה מת אתה מת."

"בנדר! קיבנימטו!" בעט בי ירמי וכמעט והעיף אותי לתוך התעלה, "אתה לא שומע שקוראים לך בקשר?"

"מסיבת הפורים" נמשכה עוד שלוש שעות. רצנו מתעלה לתעלה, מטרסה לטרסה, נחנקים מריח אבק השריפה והעשן. מרחוק, נדמה היה לי, ששמעתי פיצוץ חזק, אך לא היה לי זמן להתייחס. מה זה כבר משנה מה מתפוצץ ואיפה, כשכל העולם מתעופף לך מול

הבנתי שהפיצוץ האדיר ששמענו בסערת הקרב, היה מטען צד עליו עלה מריו עם נגמ"ש הקשר הגדודי. 50 ק"ג T.N.T. נדרשו להם כדי לגדוע את הענק הזה.

בדרך בחזרה, סמוך למעבר דובב, ראיתי את שרידי הנג"מ שנגררים על מוביל. תומרקין לא יכול היה לפסל את זה טוב יותר. להאמין שסבך הברזל המעוקם והשרוף הזה היה פעם נגמ"ש שוקק חיים? לפתע זיהיתי את שימי השליש נובר בין ההריסות. הוא אסף לשקית את כל מה שנותר מן הציוד האישי של הצוות. כשחלף הנון-נון שלו על פני עוד הספקתי לראות חבילה גדולה מעוטרת בטוש אדום: "לכבוד סמ"ר מריו סלוצקי מ.א. 2334598". אולם, על חלקה העליון של החבילה שימי כבר הספיק לכתוב בטוש שחור: חלל. אינני יודע מה ניצת בי באותו רגע, אבל לפני שמישהו הספיק להגיב, זינקתי לתוך תא הנהג ושלפתי אותו החוצה. הנון-נון פגע

העיניים? הביצים במקום? אז כל השאר כבר לא רלוונטי והמשכתי לדלג.

הרבה מחבלים לא היו שם ומי שנותר נהרג. גם לנו היה הרוג אחד. למ"כ מן המחלקה השניה של פורמן נתקע בוץ בקנה. המסכן הזדקף מתוך התעלה וניסה להעביר חוטר, מיד חטף צרור ממחבל פצוע ששכב בקצה התעלה. לחובשים לא נותר מה לעשות. למלאך המוות היה לילה עמום. "מחר יהיו עוד" חשבתי לעצמי.

הבוקר החל לפלוש לתל בקרניים עצבניות, מחפש איזו נקודת אחיזה ברגבים הבוציים ושקי הוטה הקרועים. הכול מסביב היה זרוע הרס, ארגזי תחמושת ומקלעי דה-שקה מנותצים בתוך עמדות חרוכות. כשבאו אנשי הרבנות הצבאית, הם ספרו חמש-עשרה גופות של מחבלים. לאחר כשעה הועברו במשאיות לבתי קברות "לחללי אויב", שהוכנו סמוך למעבר הגבול.

לעת עתה הרגשתי, אני את המלחמה שלי סיימתי.

1.

משנרגע הכול, גררתי את מכשיר הקשר מאחורי אחת הטרטות ושלפתי את הפתק עם התדר.

הנגמ"ש של מריו, ידעתי, היה אמור לחבור עם החפ"ק הגדודי בשעות הבוקר המאוחרות ולהעביר לנו אספקה. "RRR" רשרשתי לעצמי, אולי נשתה קצת "וינו רוחו" ונשכח מזוועות הלילה.

"קודקוד צ'ימיצ'ורי, קודקוד צ'ימיצ'ורי כאן קודקוד סמבה, האם שומע?"

"קודקוד צ'ימיצ'ורי קודקוד צ'ימיצ'ורי כאן קודקוד סמבה, האם שומע?"

רק רחש קל, מעין אוושה זעירה, נשמע מתוך הפומית. "לעזאזל!" קיללתי ובעטתי במכשיר, "בטח נגמרה הבתולה!" רצתי למחלקה של פורמן וביקשתי מהקשר שלו בתולה רזרבית. "כשמריו יחבור אלינו, אתן לך עוד חמש!" הבטחתי ומיהרתי להחליף את הסוללה הגמורה.

שוב ניסיתי לקרוא לו בתדר המוסכם ושוב אותו הרחש. שששרררררר. אין קול ואין עונה.

2.

רצה הגורל וכל הסטודנטים, שגרו בדירה מספר 15 במעונות אידלסון 41 בהר הצופים, התחתנו עם דרום אמריקאיות. מרקמן התחתן עם פטריסיה, קובי עם אלחנדרה ואני עם ויויאנה. אולם בעוד שעליהם נגזר לטוס לאסונסיואן וללימה, אני התחתנתי עם "Porteña" וזכיתי לנסוע לבואנוס-אייירס. זה היה בקיץ 1984, ויויאנה נסעה לפני להכשיר את השטח לקראת המפגש עם חברותיה, כי לפני שמכירים גבר

ישראלי, צריך לענות על הרבה "Preguntas" ולערוך הרבה "Vamos a charlar", בקיצור: לדבר והרבה.

הטיסה היתה נעימה, למרות שארכה למעלה מעשרים שעות. אבל בתוכי הייתי נסער. נחתתי בשדה התעופה הבינלאומי של בואנוס-אייירס 'איסייה', בתשע בבוקר. ניסיתי להירדם אך ללא הצלחה. בלילה נסענו ל"קוסטנרה" ושם סיפרתי לה לראשונה על מריו. עד אז שתקתי, כמו מכשיר הקשר.

"הקוסטנרה" הוקמה על גדות נהר הריו דל פלטה, ברציף ישן מראשית המאה. הבוקרים הביאו לפני שנים את מתקני הצליה ועשו הכול תחת כיפת השמים. המקום התמסחר עם הזמן והפך למוקד תיירות עיקרי לחובבי בשר. בשנות השמונים התרכזו שם מיטב מסעדות הבשר של העיר. מסעדת "אניוס-לוקוס" המתה מאדם, תפאורה מנוגדת למצב הרוח שלי באותו ערב. למרות שעברו כבר שש שנים, חשבתי שאני משתגע.

"הנגמ"ש שלו מעולם לא הגיע אלינו", התחלתי לספר. בדיעבד

במוביל ונתקע.

"בנדר, מה אתה עושה?" הזדעקו סביבי החיילים,

"מה קרה לך בן אדם אתה פסיכז?" זעק שימי. לא עניתי לו והצמדתי אותו לקרקע.

"איפה אתה מחזיק אותם?" שאלתי מתנשף, עיני מלאות בדם, "איפה?!" שמעתי את עצמי צורח. "את מה?" החל שימי לייבב.

"את השבצקים של הפלוגה, תן לי אותם!"

"הנה קחו!" ניסה לנער אותי מעליו. ידו נשלחה לכיס מכנסיו, "קח יה מניאקו!"

לקחתי את חבילת הניירות הצבעוניות ופניתי בצעדים מהירים לכיוון המשק.

"איפה מחסן הכלים?" שאלתי את אחד החברים.

"שם", השיב בתמיהה, "מאחורי חדר האוכל".

"יש לכם גרזן?" פניתי לאחד העובדים, "אני אחזיר לך אותו תוך כמה דקות!" "מה קרה?" שאל בצחוק, "התחלתם להילחם נגד

צולמו, בפעם האחרונה, אחיותיו של מריו. כעבור יומיים נסענו דרומה לעיירת הקייט ברילוצ'ה. פסענו חבוקים בדממה בין עצי הברוש הגבוהים עד שהגענו לאורנים. כמו קללה עתיקה הם החליטו לדרוף אותי עד קצה העולם, לא מניחים ולו לרגע. הפניתי את גבי והולכתי את וויאנה לכיוון האגם הגדול, שהשתרע למרגלותינו. השמש עמדה לשקוע ואני החלטתי לעשות את ה"תשליך". "התשליך" של מריו. באצבעות קפואות הוצאתי מכיס מעילי מעטפה מוכתמת ומקופלת, ומתוכה שלפתי חבילת ניירות דקים ורודים וכחולים. למביט מקרוב ניתן היה לזהות מספרים, דרגות ושמות. קרעתי אותם בזהירות רבה לחתיכות קטנות וטמנתי אותם באגרופים קמוצים שהושטתי מעל למים. כשהחלה הרוח לנשוב, פשטתי את ידי. עשרות ניירות צבעוניים מילאו את חלל האוויר ואט אט התפזרו על פני האגם. "סאלוטו" אמרתי, כשאני שולח מבט מתריס בעצי האורן שמסביב.

ט.

אינני אוהב את הצפון. פעם, כשעברתי בטעות את נהריה, פניתי לאחור וירדתי לנגב. שם חשבת, אין שרף, שם החלטתי, אין עצים בכלל. אבל עד מהרה נמצאתי למד, שהחול כמו החיים והשרף כמו המוות, קולחים בקול דממה דקה גם במדבר. ופנקסי טלפון? אני מזמן לא מחזיק דבר כזה. אם אלוהים רוצה, שיחפש אותי.

מחבלים בגרזנים? הנה, קח חבוב, רק אל תשכח להחזיר!" "תודה" מלמלתי ופניתי לחורשת האורנים. "איפה אתה חתיכת עץ ארוך?" צעקתי, כשעיני בולשות אחרי הגזע נוטף השרף תחתיו שוחחנו ערב לפני כן, "איפה אתה רוצה?" כעבור שניות ספורות זיהיתי אותו. פיסת נייר ורודה מן השבצ"ק של מריו נותרה דבוקה עמוק בשרף הצהוב. "ייקח עוד הרבה זמן עד שתגדל שוב", התחלתי להכות בו בכל הכוח, "תשפריץ כמה שרף ותעיף כמה אצטרובלים שאתה רוצה, אבל את החיים שלך אתה גמרת!" ואני הולם וכורת, רגלי מתבוססות בשרף, עיני בדמעות. אינני זוכר כמה זמן הלמתי, עד שהרגשתי את ידו החזקה של ירמי מושכת אותי בעדינות, אך בתקיפות, מן העץ. "תירגע בנדר", אמר ברוך, "אני מבין איך אתה מרגיש. כולנו אהבנו את מריו!" "ירמי?!"

"כן בנדר?"

"אתה יודע איפה מריו?"

"ירמי חייך חיוך עצוב. "מריו רץ רחוק!"

ח.

מעולם לא השתכרתי. אבל באותו לילה, במסעדה, שתיתי הרבה 'וינו רוחו'. למחרת טיילתי בשדרות ליברטאדור, מנסה לחפש את המקום בו

המלצת עתונות

←המשך מעמ' 4←

אריאל להמן: אובססיה זה שם של נושם, הספריה החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרי סימן קריאה 1999, 198 עמ'

12 סיפורים קצרים העוסקים באירועים מתוך חיי היומיום של דמויות שגרתיות. גבר נשוי המתאהב בעל-כורחו באשה אחרת, עובדת מכבסה הממיינת את החיים הסודיים של לקוחותיה לפי הכתמים שעל

הכבסים, ועוד סיפורי אהבות ופרידות מכאן ומעכשיו.

איבראהים טאהא: חיזוכו של מאהב אופטימיסט, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1999, 192 עמ' דיון ברומן העברי והערבי בתקופה שבין מלחמת ששת הימים והאינתיפאדה. טאהא עוסק בפער שבין המציאות הטקסטואלית לזו החוץ-טקסטואלית, תוך דיון בספריהם של סופרים החיים באותה מסגרת של זמן ומרחב: עמוס עוז, א.ב. יהושע, דויד גרוסמן, אמיל חביבי, סמיח אל קאסם וסלים ח'ורי.

גלית מיור: הדרך לנהר השקט, זמורה-ביתן, עמודים לספרות עברית 1999, 128 עמ'

גיבורת הספר מוצאת דרך מקורית לברוח מהתמודדות: היא "נכנסת" לתוך גופן ונפשן של דמויות שונות שהיא פוגשת באקראי, מודהה איתן הזדהות טוטאלית וחה אותן לפרקי זמן קצרים.

אלון ליאל: צדק שחור: המהפך הדרום-אפריקני, הוצאת הקיבוץ

הקיבוץ המאוחד 1999, 115 עמ' ספרה השני של מרים ברוך חלפי. (ספרה הראשון "בתווק" פורסם בשם העט מרים ברוך). "היום בכיכר העיר/ הלוהט/ עמד איש/ עיניו אש/ וכתב על הקיר:/ אם יקחו/ את האלוהים/ מאיתנו - / הים/ יבלע/ את הכל" (היום בכיכר העיר" עמ' 82).

ז'ק קנו: מסע לעבר העלוב, הוצאת ירון גולן 1999, 143 עמ' סיפורו של ילד יהודי שאומץ בזמן השואה על-ידי משפחה נוצרית בבגליה. לאחר המלחמה הוא מאתר את הוריו הביולוגיים, ונקלע למסכת של קונפליקטים הן ביחס להוריו האמיתיים והן לגבי זהותו.

רחל חלפי: נוסעת סמויה, ריתמוס סידרה לשירה, הוצאת הקיבוץ המאוחד 1999, 95 עמ' "נורקת מקיר לקיר/ על הרולרבלידס שלי/ שמולחמים לי לנשמה/ נורקת מכל מלה/ נדבקת לתקרה בתנופה/ נוסקת עם הלמטה שלי למעלה/ צוללת ראש לברכה ריקה" (עמ' 16, "נורקת מקיר").

המאוחד, 1999, 190 עמ' כותב הספר היה שותף פעיל ל"מהפך הכפול" ששם קץ לשלטון האפרטהייד בדרום אפריקה. הספר רואה אור חמש שנים לאחר המהפך, בתקופה התולכת לקראת הגשמת חלומו של נלסון מנדלה, כינון מדינה ללא אפליה גזעית.

מתי מגד: צוואתו של מרק-נתנאל, הוצאת ירון גולן 1999, 279 עמ' קורות חייו של המחבר שזורות באירועים היסטוריים ומלחמות. מגד מספר את סיפורו דרך נקודות ראות שונות: היסטורית, ספרותית ואישית, של הגיבור הכותב את זכרונותיו.

יניב ברנר: פיסת חיים, הוצאת גוונים 1999, 63 עמ' מתוך ספרו החדש השני של המשורר: "אהבי אותי, אהבי/ אותי בכל כוחות הנפש,/ ביקש השביל מן/ התולעת, אך היא לו/ נענתה לו (שעתה לו) והלכה לה לשחק עם העורב" ("ברוניקה", עמ' 25).

מרים ברוך חלפי: כמהון, הוצאת

פבלו נרודה

משוררי התכלת

מה עשיתם אתם, זידיסטים,
אינטלקטואליסטים, רילקסיסטים
עוטי מסתורין, מכשפים
אקזיסטנציאליסטים מזיפים, פרגים
סוריאליסטים בוערים בקבר, גזיות
כמו-אירופיות אפנתיות,
תולעים חורות של הגבינה
הקפיטליסטית, מה עשיתם
לנכח ממלכת היגון,
מול בן אנוש חשוך זה,
מול עניות נבעטת זו,
מול ראש זה הטמון
בגללים, מול מהות זו
של חיים מחספסים רמוסים?

כלום, רק ברחתם:
מכרתם גל עצמות מתפוררות,
חפשתם שערות תכלות,
צמחים פחדניים, צפרנים שבורות,
"יפי טהור", "קסמים",
מעשה ידי עלובים מבהלים,
כדי להסיט את מבטכם, כדי
לסוכך על פכות עיניכם
העדינות, כדי להתקים
על צלחת השאריות המזהמות
שהשליכו לכם האדונים,
בלי לראות את האבן הגוססת,
בלי להגן, בלי לכבוש,
עורים יותר מהזרים
בבתי העלמין, בדרת
הגשם על פרחי הקברים
הרקובים הדוממים.

1950

מספרדית: טל-ניצן קרן

איור: פטר דה סב

רו"ח מחיי נישואים

←המשך מעמ' 11←

אבל המהלך הזה מחטיא את המטרה. מלבד זאת, צר לי לומר שהטקסט משעמם למדי. זוהי אולי רכבה של המחברת לומר שחיי הנישואים הם שעמום אחד גדול, שלא ברור מדוע אנשים מתעקשים לקיים אותו, כמו במלים בהם היא חותמת את ספרה: "כל היתר החלו לטפח תקוות לחידוש משטר הנישואים, ואף עשו מעשים שיכולים ללמד על רצינות כוונתם, כמה מוזר".

■ יעל ישראל

מכך, שימוש ספרותי ציני בדמות של ילד כדי לסנגר על דמות של מבוגר, במקרה זה אמו, בשעה שגלוי וברור שהיא "הדוברת האמיתית", המסתתרת מאחורי גבו הצנום של הילד. די ברור, שפרי ניסתה גישה מקורית בכך שבחרה דובר יוצא דופן - דווקא הבן הצעיר, ולא אם המשפחה - כפי שזה קורה בדרך כלל ב"ספרות נשים" מסוג זה - כדי לתאר את מסכת הנישואים העגומה של האם.

תיקון טעות

מחבר השיר "בחירות", במדור "קנצרות", גליון 230, הוא אבי רוזן ולא כפי שנדפס. עם המחבר ועם הקוראים הסליחה.

המערכת

יהדות כתרבות

המכללה ליהדות פלורליסטית

עיתון 77

מארכת את

כתב-עת לספרות, חברה, תיאטרון, חינוך וביקורת

ביום חמישי ה-1.7.99 בשעה 20.30 ברח' בוגרשוב 60 ת"א

הנושא: כיוונים בספרות העברית העכשווית

משתתפים: שמעון אדף, שמעון בלס, ידידיה יצחקי, יהודית כפרי, עמוס לויתן, אריה סיון, צבי עצמון, אדמיאל קוסמן.

מנחה: עורך עיתון 77 יעקב בסר, שגם יקרא משיריו.

הציבור מוזמן! פרטים נוספים: טל. 03-5224447 כניסה: 30 ש"ח

למנויי עיתון 77 כניסה חופשית

החשבון של הציונות עם היהדות המסורתית

מרצה: ד"ר יגאל עילם - ביום א' 4.7.99 בשעה 7.00 הרצאה רביעית

הציבור מוזמן! פרטים נוספים: טל. 03-5224447 כניסה: 30 ש"ח

המכללה ליהדות פלורליסטית

בליל-שבת, 9.7.99 בשעה 8.30 מפגש-חברים

מרצה: פרופ. יעקב מלכין על

פניה הרבות של היהדות לעידנה

בית רוטשילד - חיפה

סדנה לכתיבה יוצרת - שירה

בהנחיית יעקב בסר

כל יום ג' החל מתאריך 7.9.99

משעה 18.00 עד 19.30

פרטים בטלפון: 04-8353560